

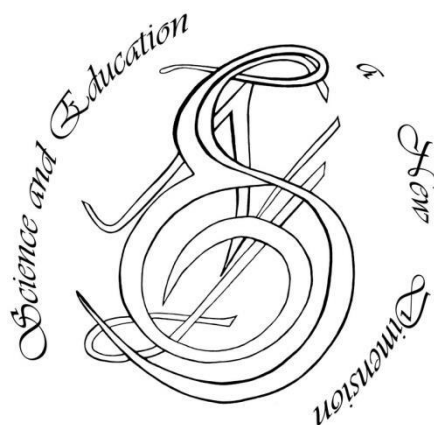

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

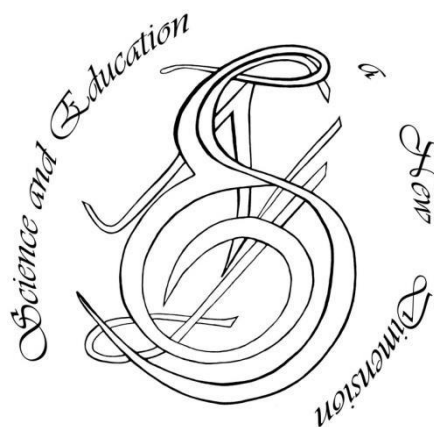
e-ISSN 2308-1996

VI(42), Issue 149, 2018

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

Content

Универсальное и национальное в метафорической картине мира <i>А. Г. Багдасарян</i>	7
Теоретичні засади дослідження мовленнєвого жанру <i>Т. С. Боса</i>	11
АГАТ-словники як компонент автоматичного опрацювання змісту українськомовного тексту <i>Н. Дарчук</i>	15
Знакова природа паремії <i>В. В. Калько</i>	19
Категорія ALTÉRITÉ у французькій науковій рефлексії <i>Л. В. Клименко</i>	23
Equivalencia/No Equivalencia Del Marco Estructural Oracional (Análisis Tipológico) <i>Н. М. Korbozerova</i>	27
Мовний пуризм як суспільне явище в сучасній Туреччині <i>К. А. Корнієць</i>	30
Finding the common ground: phraseological theory and terminology revisited <i>У. Kovalyuk</i>	34
Функціонування іменних форм предикатів з семантикою Темпоральності в сучасній українській мові <i>Е. А. Леонтьєва</i>	41
Компрессированные монопредикативные высказывания с адъективной, причастной и деепричастной ключевыми лексемами (на материале современной французской художественной прозы) <i>А. В. Лепетюха</i>	44
Фантастичний модус чеської постмодерністської прози <i>О. П. Палій</i>	48
Засоби вираження категорії оцінки на прикладі (на матеріалі українського та російського перекладів англomовної драми Е.Олбі “Who’s Afraid of Virginia Woolf?”) <i>Н. В. Пасенчук</i>	52
Функціонально-стильовий розподіл національно-маркованої лексики на матеріалі англomовних корпусів <i>К. А. Разумна</i>	56
Репрезентація ієрархічних відношень іхтіонімів при визначенні їх мотиваційної основи <i>Н. В. Швець</i>	60
Прометей як культурний герой українського письменства 20-х років ХХ століття <i>Л. В. Скорина</i>	64
Теоретичні засади дослідження жанру чарівної казки: перекладознавчий аспект <i>А. А. Воловик</i>	69
Підходи к обучению профессионально ориентированному иностранному языку в техническом ВУЗе <i>Л. М. Бабакова</i>	72

Универсальное и национальное в метафорической картине мира

А. Г. Багдасарян

Ереванский государственный университет, Ереван, Армения
Corresponding author. E-mail: h.baghdasaryan@ysu.am

Paper received 02.01.18; Revised 09.01.18; Accepted for publication 10.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149V142-01>

Аннотация: Универсальное и национальное в метафорической картине мира. Данная статья посвящается выявлению универсального и национального в метафорической картине мира. Мыслительные процессы человека в основном несут метафорический характер. Его концептуальная система организовывается благодаря метафоре, являющейся мощным инструментом для миропознания и мышления, и в то же время она отображает вековой опыт лингвокультурной общины и культурные ценности, что свидетельствует о тесном взаимопроникновении универсального и национального в метафорической картине мира.

Ключевые слова: метафорическая картина мира, культура, универсальное, национальное, когнитивная метафора.

Долгие годы метафора была предметом изучения разных философских, ораторских, лингвистических и других учений, где формулировались различные определения метафоры, принципы классификации, выделяются разные функции метафоры. Цель данной статьи выявить всеобщее и национальное в метафорической картине мира, объединяя разные точки зрения теоретиков об этой проблеме.

Первые наблюдения о метафоре можно найти в трудах Аристотеля, Платона и Сократа, где она рассматривается как отклонение от «обычного» применения языка, которое дает возможность выявить скрытые общности между явлениями.

В средневековье произошел религиозный крен в восприятии этого риторического приема, так как мир воспринимается как книга, наполненная метафорами, созданными Богом, которые человек должен истолковать [2].

В разных лингвистических исследованиях подчеркивалась важность двуплановости метафоры – единство противоположностей прямого (дословного) и метафорического смысла.

В разные времена свою точку зрения о творческой и поэтической сущности языка выражали многие писатели, поэты и мыслители. На одной конференции, посвященной Луис де Гонгоре, известный испанский поэт Г. Лорка отмечает, что язык строится на образах, а испанский народ выделяется богатством образов; вытянутую часть крыши – карниз называть *alero* (крыло) или сладость – *tocino de cielo* (небесный жир) также *suspiros de monja* (вздохи монахини), по мнению Лорки, прекрасные метафоры [10, с. 29].

Категория образности считается межлингвистической универсалией, так как она присуща всем языкам. Существование в разных языках параллельных образных выражений, как возможность воспроизводства многих равнозначных идиом при переводе, так и дословного перевода ряд авторских - индивидуальных образов, является подтверждением универсальности данной категории. Так, например, во многих случаях зоометафоризация совпадает в различных языках, что и является ярким свидетельством общности человеческого мышления. Вот несколько примеров:

свинья (русс.) – cerdo, cochino, puerco (исп.) – chancho (Латинская Америка) – cochon (фр.) – грязный, нечистоплотный, неряшливый (человек)

лиса (русс.) – zotko (исп.) – renard (фр.) – хитрый (человек)

осел (русс.) – asno, burro (исп.) – âne (фр.) – глупый, упорный (человек)

Конечно, надо иметь в виду, что каждая этническая общность своеобразно воспринимает реальность и воспроизводит ее по своему.

Известно, что на Востоке метафоричность является отличительной чертой не только книжного стиля, но и народной поэзии и разговорного языка. При переводе восточной поэзии возникают трудности, связанные с различием стилистических возможностей между исходным языком и переводящим языком. При дословном воспроизводстве в переводе создается напыщенность форм, которая в языке оригинала обычное явление.

Исследуя вопрос образности, надо обратиться также к проблеме внутренней формы слова, ее выражения и обоснованности. Согласно В. Гумбольдту, внутренняя форма – это выражение «духа народа», которая делает очевидным особенности национального мировосприятия. Внутренняя форма – это функциональная модель смысловых-языковых связей, которая является средним звеном между мышлением и языковой актуализацией [3, с. 346-347].

В XX веке метафора становится неразрывным элементом исследования дискурса, и вопросы научного познания анализируются в новой сфере. В последние годы антропоцентричная парадигма исследования языковых явлений, в отличие от прежней сравнительно-исторической и системно-структурной парадигмы, предлагает новые пути и методы анализа метафоры, рассматривая ее как важный инструмент исследования понятийных систем.

В современных исследованиях, как отмечает Н. Арутюнова, в метафоре начали видеть ключ к познанию основ мышления и процессов создания не только уникально-национального, но и всеобщего мировидения [4, с. 6].

Последняя в современных научных трудах, в отличие от образной метафоры, получила название когнитивной или понятийной метафоры. Надо отметить, что понятийная метафора более традиционна, и ее использование утвердилось в трудах Д. Лакоффа и М. Джонсона, которые по праву считаются основоположниками теории когнитивной метафоры, с изданием своей знаменитой книги *Metaphors We Live By* (1980).

В этом труде в первый раз исследуются основы познавательного изучения метафоры, рассматривая ее как средство организации и систематизации человеческого опыта и познания реальности. Таким образом, метафора рассматривается не только как стилистически-поэтический прием, но и как форма переосмысления и моделирования экстралингвистической реальности, как средство систематизации и понятийного восприятия мира для создания языковых образов мира. Как отмечают Д. Лакофф и М. Джонсон, «наша обыденная понятийная система, в рамках которой мы думаем и действуем, по сути своей метафорична» [6, с. 25]. Это означает, что метафора проникает в нашу повседневную жизнь и связана не только с языком, но и с мышлением. Мыслительные процессы человека в большей мере метафоричны, а в языке метафоры возможны по той причине, что они уже есть в понятийной системе человека. Для разъяснения этой мысли Д. Лакофф и М. Джонсон анализируют метафору «Спор – эта война», которая в нашей повседневно используемой речи представляется несколькими выражениями:

He *attacked every weak point* in my argument.

Он *напал на каждое слабое место* в моей аргументации.

I've never *won* an argument with him.

Я никогда не *побеждал* его в споре.

If you use this *strategy*, he'll *wipe you out*.

Если вы используете эту *стратегию*, он вас *уничтожит*.

Как видно, человека, с которым мы спорим, в реальности мы воспринимаем как противника. Мы нападаем и критикуем его позицию, защищая нашу. Мы отвоёвываем территорию, идя вперед, или теряем территорию, отступая, при этом во время полемики все это переосмысливается понятийными терминами войны. В другой культуре, согласно Д. Лакоффу и М. Джонсону, ссора может сочетаться с танцем, в этом случае не будет победителей и побежденных, и суть ссоры можно будет представить в форме гармоничного и эстетически притягивающего танца, следовательно, и дискурс ссоры будет организован терминами танца [6, с. 26-27].

Особый интерес представляет исследование связи метафоры и культуры, которая дает возможность разграничить два видения вопроса – национальный и всеобщий [5, с. 115-116]. Согласно Д. Лакоффу и М. Джонсону, все укорененные ценности данной культуры не обособлены друг от друга и согласованы с системой метафор. Мы и окружающие нас люди живем такими метафорами, как: *Любовь – это путешествие, Время – золото, Вопросы – это загадки* и т.д. Однако, с другой стороны, укоренившаяся в нас эта форма мироощущения не единственная и может выйти за грани «истины» нашей культуры [6, с. 253]. Метафоры не всегда имеют универсальный характер. Как, например, отмечают авторы, не во всех культурах первоочередность определяется ориентацией «вверх-вниз»: в некоторых культурах важное место занимают идеи нахождения в центре и в равновесии. Или если будем анализировать не пространственную ориентацию «активный – пассивный», то в общем плане для европейской цивилизации *Active is up/ Активный*

направлен вверх и Passive is down/ Пассивный направлен вниз концепты полностью значимы. Однако есть культуры, где пассивность ценится выше, чем активность.

По сути, основные ориентирующие категории «верх – низ», «внутри – снаружи», «активное – пассивное», «центральное – периферийное» и т.д., встречаются во всех культурах, однако подходы того, какие концепты ориентировочные, какие критерии важнее, в разных культурах не совпадают [6, с. 48]. Такие выводы позволяют Лакоффу и Джонсону сделать заключение, что основные ориентиры – общие для разных культур, однако разновидности ориентиров, которые принимаются для конкретных концептов, роль ориентирующих принципов меняются в разных культурах по первоочередности. Следовательно, и базовые взаимоотношения в основном общие, хотя возникающие на их основе более частные взаимоотношения могут иметь уникальные черты.

Эта мысль также подтверждается возможностью эквивалентного перевода когнитивных метафор, которые рассматриваются в примерах, приведенных из разных переводов. Например, в романе аргентинского великого писателя Хулио Кортасара «Выигрыши» познавательное поле авторского мегаконцепта «жизнь» формируется с помощью таких понятий как – путь, отклонение, двойственность, любовь, гармония и т.д., также когнитивными метафорами *жизнь – это тупик/лабиринт, жизнь – это отклонение, жизнь – это хаос, жизнь – это поэзия, жизнь скоро течна* и т.д., что не представляет больших проблем при переводе на армянский язык. Рассмотрим несколько примеров.

Algunas cosas están como en el camino y hay que empujarlas para ver lo que pasa más allá. [1, p.32]

Արդշ առարկաներ կարծես թե ընկած են մեր ճանապարհի վրա և հարկավոր է դրանք տեղաշարժել՝ տեսնալու քաղցր համար: [11, էջ 25]

López y Raúl lo recorrieron sin una idea precisa de la dirección hasta llegar a una puerta Stone cerrada. [1, p.73]

Առանց որևէ պատկերացում ունենալու, թե այն ուր է տանում, Լոպեսն ու Ռաուլը քայլում էին միջանցքով մինչև որ դեմ առան հիմնավոր փակված մի դռան: [11, էջ 72]

Cuando a uno lo sacan de sus hábitos es como el pescado fuera del agua. [1, p.13]

Երբ մեկին շեղում են իր կյանքի սովորական հունից, նմանվում է ամի նետած ձկան: [11, էջ 5]

No es que me oponga a la ciencia, pero pienso que sólo una visión poética puede abarcar el sentido de las figuras que escriben y conciertan los ángeles. [1, p.47]

Գիտության դեմ ես ոչինչ չունեմ, բայց իմ կարծիքով միայն բանաստեղծական հայացքին է տրված՝ ներթափանցել հրեշտակների կողմից արարված ֆիզուրների իմաստի մեջ: [11, էջ 41]

Как мы видим, вышеупомянутые концепты и когнитивные метафоры, формирующие мир Кортасара, были эквивалентно воспроизведены на армянском языке благодаря общности мировоззрения и мышле-

ния народов исходного и переводящего языков. В целом, в переводе этого романа на армянский язык передаются те основные значения, которые формируют когнитивную модель миропознания автора и основываются на главных категориях и образах данной лингвокультуры, несмотря на то, что на структурных и семантических уровнях наблюдаются некоторые различия.

Присутствие культурных реалий в составе индивидуально – авторских метафорах, а также их временно – пространственное отражение в данной литературной системе осложняет восприятие метафор в языке перевода. В нижеприведенном примере вся информация, связанная с топонимом Vilcarugio и с именем Belgano может быть неадекватно воспринята армянским читателем.

.... [las fantasiosas calificaciones] que proponía López, empeñado en defender a vagos inamovibles y a otros menos vagos pero amigos de copiarse en las pruebas escritas o leer el diario en mitad de **Vilcapugio** (con lo jodido que era explicar honrosamente esas palizas que le encajaban los godos a **Belgrano**). [1, p.14]

.... առաջարկում էր Լոպեսը՝ հետևող պաշտպանը բոլոր անուղղելի պորտաբույժերի ու դանդաղների, որոնց խելքը գնում է ստուգողական աշխատանքներին արտագրելու համար կամ էլ թերթ կարդալներն է բռնում **Վիկասպուխիոյի** մարտերի ամենաթունդ պահերին (կարծես հեշտ է առանց նվաստանալու պատմել այն քրթակի մասին, որ կերավ մեր **Բելգրանոն** իսպանացիներից): [11, էջ 6]

Несоответствия культурного фона разных языков усложняет процесс перевода. Так, несмотря на то, что символические переосмысления человеческого тела и его частей имеют универсальный характер в разных языках, в нижеприведенных примерах одни и те же выражения имеют разные семантические преобразования в исходном и переводящем языках. Соматические фразеологии и выражения, хотя и обладают определенными универсальными чертами, тем не менее, в каждом языке имеют свои специфические особенности.

... pero su voz se perdió en un clamoreo procedente de **la boca del subte**. [1, p.24]

... բայց նրա ձայնը կորավ **մետրոյից** լսվող աղմուկ-աղաղակի մեջ: [11, էջ 17]

*Una paloma blanca se posó por un instante en la **banderilla de la boca del subte***. [1, p.26]

Մի ճերմակ աղաղակի իջավ ստորգետնյա **անցուղու մուտքի** բազրիքին: [11, էջ 19].

—*Ojalá, pero ya verás que nos llevan a Genova y de allí en autocar por toda Europa hasta **dejarnos hechos pedazos***. [1, p.43]

Վատ չէր լինի, բայց ինձ թվում է, որ մեզ կտանեն Ճենովա, այնտեղից էլ ավտոմեքենաներով քարշ կտան Եվրոպայով մեկ, մինչև որ **հալից ընկնենք**: [11, էջ 36]

*Sabés, ciertas cosas hay que miraras con **los ojos desnudos***. [1, p.47]

Գիտես ինչ, կան բաներ, որոնց պիտի անզեն աչքով նայես: [11, էջ 41]

*Paula se apropió de la cama del fondo, debajo del **ojo de buey***. [1, p.70]

Պաուլան ընտրեց խորքի մահճակալը՝ խցիկի **պատուհանի** տակ: [11, էջ 66]

*Somos **almas gemelas*** –dijo Paula, tendiéndole la mano. [1, p.122]

Պարս է գալիս, որ մենք **հոգեհարազատներ** ենք, ձեռքը մեկնելով ասաց Պաուլան: [11, էջ 128]

Как видим, в вышеупомянутой теории предлагается тезис о взаимосвязанности метафоры и мировосприятия данной лингвокультурной общности. Метафоричные стратегии отображают культурные традиции выбора средств переосмысления абстрактных категорий, которые обусловлены разными экстралингвистическими факторами – историческими, культурными, географическими, климатическими и т.д. [8;7]. Возникая в глубинных процессах формирования концептов, метафоры в течение времени могут терять свой метафоричный потенциал и восприниматься в прямом смысле. Кроме того, если Лакофф и Джонсон исследуют те понятийные метафоры, которые характерны для нашего «повседневного мыслительного аппарата», «повседневного опыта и поведения», то Телия расширяет сферы их употребления, делая акцент на научную, публицистическую речь, повседневно-бытовой язык [9, с. 195].

Таким образом, мыслительные процессы в большей степени метафоричны; понятийная система человека организуется с помощью метафоры, которая является могучим оружием миропознания и мышления, и отображает вековой опыт и цивилизационные ценности данной лингвокультурной общности, это и дает возможность говорить о тесных взаимопроникновениях универсального и национального в метафоричной картине мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Cortázar J. Los premios. Madrid: Sedmay Ediciones, 1976.
2. Samaniego Fernández E. Estudios sobre la metáfora. Espéculo 8, marzo-junio, 1998. www.ucm.es/OTROS/especulo/numero8/e_saman1.html (fecha de consulta 20 de julio de 2017).
3. Амброва Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. Очерки по истории лингвистики. Москва: Наука, 1975.
4. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Москва, 1990, с. 5-32.
5. Кондратьева О. Теория «концептуальной метафоры» и ее роль в современных лингвистических исследованиях// studia methodologica, выпуск 21, Тернопіль, 2007, с. 111-117.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. А. Н. Баранова и А. В. Морозовой / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва: Едиториал УРСС, 2004.
7. Новоселова А. А. Метафорическая концептуализация сознания в английском и русском языках. Дис. канд. филол. наук. Уфа, 2003.
8. Новоселова, А. А. Метафорическая концептуализация сознания в русском и английском языках / А.А. Новоселова // www.dialog 21.ru/archive _article.asp?param =7362&y=2002&vol=6077.
9. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании русской языковой картины мира // Роль человеческого фактора в

языке: язык и картина мира / отв. ред. Б.А. Серебрянников. Москва: Наука, 1988, с. 173-204.
10. Шишкова Т. Н., Попок Х.-К. Л. Стилистика испанского языка. Минск: Вышэйшая школа, 1989.

11. Կորտազար Խ. Վիճակախաղ (խապաներենից թարգմանեց՝ Հովհ. Գրիգորյանը), Երևան, Սովետական գրող, 1983.

REFERENCES

1. Cortázar, J. The winners. Madrid: Sedmay Ediciones, 1976.
2. Samaniego Fernández E. A study of Metaphor. Espéculo 8, March-June, 1998. Retrieved July 20, 2017 from www.ucm.es/OTROS/espéculo/numero8/e_saman1.html
3. Amirova T. A., Olkhovikov B. A., Rozhdetstvenskiy Y. V. Linguistic history essays. Moscow: Nauka, 1975.
4. Arutyunova N. D. Metaphor and Discourse//Metaphor theory. Moscow, 1990, p. 5-32.
5. Kondratieva O. The theory of «the conceptual metaphor» and its role in the contemporary linguistic studies// Methodology studies, issue 21, Ternopil, 2007, p. 111-117.
6. Lakoff J., Johnson M. Metaphors we live by. Translated by Baranova A. N. and Morozova A. V., Moscow: Editorial URSS, 2004.
7. Novoselova A. A. Metaphorical conceptualization of consciousness in Russian and English languages. Doctoral dissertation. Ufa, 2003.
8. Novoselova. A. A., Metaphorical conceptualization in Russian and English languages/ A. A. Novoselova// Retrieved from URL: http://www.dialog21.ru/archive_article.asp?param=7362&y=2002&vol=6077
9. Telia V. N. Metaphorization and its role in the creation of the Russian language picture of the world: Language and picture of the word/ B. A Serebrinikov (ed.). Moscow: Nauka, 1988, p. 173-204.
10. Shishkova, T. N., Popok J.C. L. Stylistics of the Spanish language. Minsk: Vyschaya Shkola, 1989.
11. Cortázar, J. The winners (translated from Spanish by H. Grigoryan). Yerevan: Sovetakan grox, 1983.

The universal and the national in the metaphorical picture of the world

A. G. Baghdasaryan

Abstract: The main purpose of this article is to present the universal and the national in the metaphorical picture of the world. The mental processes of human beings are mainly metaphorical, their conceptual system is organized by the metaphor which is a powerful instrument of cognition of the world and thinking and at the same time reflects the age-old experience of the lingo-cultural community and cultural values, which gives the opportunity of claiming the close interpenetration of the universal and the national in the metaphorical image of the world.

Keywords: *metaphorical picture of the world, culture, the universal, the national, cognitive metaphor.*

Теоретичні засади дослідження мовленнєвого жанру

Т. С. Боса

Кафедра професійної англійської мови, Одеський національний морський університет, м. Одеса, Україна

Paper received 06.12.17; Revised 14.12.17; Accepted for publication 16.12.17.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-02>

Анотація. Сучасна лінгвістика характеризується становленням і формуванням нового перспективного напрямку, в основі якого лежить антропоцентрична теорія мовленнєвих жанрів (ТМЖ). Популярність цього напрямку полягає в зацікавленості науковців феноменом віртуального спілкування, який має певну структуру й відрізняється механізмами впливу на соціальний контент. Багатомірність та багатство жанрових форм визначає необхідність різнопланового підходу до вивчення МЖ у сучасній генології. Автором подано основні теоретичні засади дослідження теорії мовленнєвих жанрів. З урахуванням здобутків сучасних досліджень проаналізовано концепцію мовленнєвих жанрів, описано особливості й функції зображальних елементів мовленнєвого жанру. Доведено, що сучасний мовленнєвий жанр і його різновид віртуальний мовленнєвий жанр – це інформаційно-комунікативне середовище, в якому є певне стилізоване оформлення, сфера комунікації, мовленнєва поведінка. Мовленнєвий жанр і віртуальний мовленнєвий жанр належать до писемної комунікації й спираються на максимально повне використання лексичних, граматичних, графічних, медійних засобів мови, що передбачає внесення певних коректив, а також відрізняється діалогічністю й монологічністю форми.

Ключові слова: жанр, мовленнєвий жанр, віртуальний мовленнєвий жанр.

Вступ. Соціальні мережі посідають чільне місце в сучасному мовознавстві, де є частиною віртуальної реальності. Термін «віртуальна реальність» вперше з'явився після публікації Вільямом Гібсоном у 1984 році роману «Neuromancer». Незабаром після цього віртуальну реальність почали розуміти як простір, який створений всесвітньою телекомунікаційною сіткою [4].

Останнім часом мережу Інтернет досліджують у різних галузях, що вказує на її багатфункційність. Адже явища, які відбуваються у повсякденному житті, мають своє дублювання й у світовій павутині. За допомогою Інтернету люди навчаються, подорожують, купують речі, налагоджують особисте життя, знаходять друзів, поринають у світ музики й літератури. Та найголовнішим, на нашу думку, є те, що всі учасники віртуального світу мають змогу доторкнутися до найрізноманітнішої інформації, поглинати її та відтворити під час комунікації.

Актуальність нашого дослідження полягає у висвітленні теоретичних засад мовленнєвого жанру, який у сучасній лінгвістиці стає загальнофілологічним явищем і відіграє важливу роль у мовознавстві, бо «постійно відкривають нові МЖ. Деяким жанрам мовлення присвячено чимало лінгвістичних праць, однак їх природа ще цілком не розкрита і вимагає додаткового вивчення. Інтерес до лінгвістичної генології обумовлений також тим, що мовознавці прагнуть осмислити її статус і місце в ряду лінгвістичних дисциплін» [3, с. 11]. Учені обговорюють способи ідентифікації жанрів, виокремлення їхніх ознак, типологію жанрових форм, методологію й термінологію жанрів, функціонування жанрів у різних сферах спілкування та ін. Т. Шмельова пропонує «виходити за межі повсякденного спілкування, на базі якого було започатковано теорію мовленнєвих жанрів, й аналізувати жанри в різних сферах функціонування, що визначає жанрові трансформації» [18, с. 90–91]. Такі спроби здійснюються в мовознавчій традиції на рівні статей (А. Амбросимова, Ф. Бацевич, В. Дементьєв, А. Константинова, Т. Стексова, Т. Тарасенко та ін.), на рівні глибоких монографічних досліджень (Н. Асмус, М. Бахтін, Ф. Бацевич, В. Дементьєв, С. Форманова, Т. Шмельова і т. ін.), у складі діалогічної

єдності (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, І. Борисова, І. Романюк) тощо. У зарубіжній мовознавчій традиції, зокрема польській, українській, російській та західноєвропейській, мовленнєвим жанрам приділено значну увагу: Анна Вежицька, Станіслав Гайда, Флорій Бацевич, Ніна Арутюнова, Маргарита Кожина, Василь Гольдін, Тетяна Шмельова, Майкл Даф, Майкл Кулхард, Деніс Хаймз, Цветан Тодоров та ін.

Генологія, як самостійна галузь мовознавства, активно розвивається з середини ХХ ст. На сучасному етапі вчені зосереджують увагу на віртуальній генології як новому напрямку дослідження Інтернет-лінгвістики (О. Горошко, Т. Полякова), Інтернет-спілкування: інформативні (Т. Анісімова, Т. Жукова), презентативні (О. Горошко, Т. Полякова), комунікативні (Н. Хаметшина, Л. Щипицина) та ін. мовленнєві жанри.

Формулювання мети й завдань статті. Метою статті є дослідження й аналіз теорії мовленнєвих жанрів у сучасній лінгвістиці. Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) систематизувати й узагальнити теоретичні засади зародження й дослідження мовленнєвих жанрів та їхніх наукових інтерпретацій; 2) розкрити поняття віртуального мовленнєвого жанру.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Засновником теорії мовленнєвих жанрів є М. Бахтін, який ще в 50-х роках ХХ ст. зазначав на необхідності створення типології мовленнєвих жанрів за сферами людської діяльності. Він визначав мовленнєвий жанр як «відносно стійкі й нормативні форми висловлювання, в яких кожне висловлювання підпорядковується законам цілісної композиції й типам зв'язку між реченнями-висловлюваннями» [2, с. 159]. Під висловлюванням М. Бахтін розумів одиницю мовленнєвого спілкування, межі якої визначаються зміною мовленнєвих суб'єктів, які є першою конституційною особливістю висловлювання. «Ця завершена цілісність висловлювання, що забезпечує можливості відповіді, визначається трьома моментами (або чинниками), які нерозривно пов'язані з органічним цілим висловлення: 1) предметно-сисловою вичерпністю; 2) мовленнєвим задумом або мовною волею мовця; 3) типовими композиційно-жанровими формами завершення» [Там

само, 182]. Великого значення М. Бахтін надавав вивченню мовленнєвих жанрів ще й тому, що для мовця характерні не лише обов'язкові форми загальнонародної мови (словниковий склад і граматична будова), а й обов'язкові форми висловлювання, тобто мовленнєві жанри, які вкрай необхідні для взаєморозуміння, як і форми мови.

М. Бахтін увів поняття первинних (простих) і вторинних (складних) мовленнєвих жанрів. До перших він відносив жанри, які склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування, до других – жанри, що склалися в умовах складного й високорозвиненого культурного спілкування (переважно писемного). У процесі свого формування вторинні жанри вбирають у себе й переробляють первинні (прості) жанри [2, с. 162].

Підхід М. Бахтіна є провідним у визначенні теорії мовленнєвих жанрів, яке згодом поглиблюється й доповнюється відомими лінгвістами, як-от: Г. Солганік зазначає, що жанр – це установка на певний тип, спосіб зображення, характер і масштаб узагальнень, вид підходів, ставлень до дійсності [15, с. 7]; В. Одицов визначає жанр як вид тексту, який характеризується єдністю конструктивного принципу, своєрідністю композиції й використанням стилістичних прийомів [13, с. 26]; В. Гольдін до актуальних проблем теорії мовленнєвих жанрів відносить: 1) параметризацію жанрових форм і встановлення системних відношень між параметрами; 2) створення класифікації і багатоаспектної типології жанрів; 3) уточнення провідних опозицій в системі термінів генології; 4) структуризацію понять генології в системі загальнолінгвістичних концептів; 5) дослідження жанрових форм в історичному аспекті [6, с. 2]; В. Дементьев пропонує виділити такі напрями в теорії мовленнєвих жанрів: лінгвістичне вивчення мовленнєвих жанрів (генологію) і прагматичне вивчення мовленнєвих жанрів (жанрологію) [9, с. 47]. На думку вченого, якщо скористатися семіотичною парадигмою «семантика – синтактика – прагматика», то можна говорити про те, що семантика основну увагу приділяє синтактиці й семантиці мовленнєвого жанру, а синтактика – прагматиці. Синтактика мовленнєвого жанру активно послуговується здобутками лінгвістики тексту, в якій мовленнєвий жанр розуміється як системно-структурний феномен; він є складною сукупністю мовленнєвих жанрів, які доцільно дібрано й об'єднано не безпосередньо, а через мовленнєвий жанр в цілому.

Концепції, що В. Дементьев об'єднує в умовну групу «семантичного вивчення мовленнєвих жанрів», мають на меті аналіз семантики мовленнєвих жанрів, який передбачає аналіз лексики. Розбіжності вбачаються в тому, скільки існує мовленнєвих жанрів, які типові мовленнєві форми вважати, а які не вважати мовленнєвими жанрами. У цьому ж напрямку здійснюють свої дослідження А. Вежицька (1997) (модель опису мовленнєвих жанрів за допомогою примітивів) і Т. Шмельова (1997) (модель мовленнєвого жанру).

Генологія спирається на методологію й термінологію теорії мовленнєвих актів, втім деякі дослідники ототожнюють мовленнєві жанри й мовленнєві акти. В генології мовленнєві жанри є діалогічним явищем і розуміються як моделі інваріантно-варіантного типу.

Вони досліджуються з урахуванням синтагматичних і парадигматичних відношень системи. Мовленнєві жанри розглядаються в основному з точки зору мовця, його інтенцій. Це, на думку В. Дементьева, спрощує й об'єднує концепт мовленнєвого жанру, оскільки тема мовленнєвого жанру в лінгвоцентричних дослідженнях розуміється як предмет мовлення, а у М. Бахтіна і тема, і стиль певною мірою є прагматичними.

Наступний напрям у теорії мовленнєвих жанрів – жанрологія, яку В. Дементьев визначає як прагматичне вивчення мовленнєвих жанрів. Такий підхід склався з урахуванням неповноти лінгвістичного визначення мовленнєвих жанрів. Річ у тім, що монологізація ідеї мовленнєвих жанрів абсолютизує наміри мовця, що цілком можна застосувати до віртуального мовленнєвого жанру. Розуміння мовленнєвого жанру в межах прагматики дає змогу розглядати його як «вербально-знакове оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей» [7, с. 75]. Н. Кожина [12, с. 47] зауважує, що недоліком такого напрямку є його недостатня лінгвістичність, тобто надмірне захоплення екстралінгвістичними й соціологічними чинниками призводить до того, що мовленнєві жанри розглядаються як явища, які протиставляються мовним явищам, а власне лінгвістичним засобам відводиться другорядна, службова роль.

Основні розбіжності в лінгвістичному й прагмалінгвістичному напрямах дослідження жанрів В. Дементьев вбачає в: 1) орієнтації на монолог – орієнтації на діалог; 2) орієнтації на логіку, граматику, психологію – орієнтації на взаємодію з соціально-культурними умовами конкретної ситуації – соціологію [9, с. 28–29]. Разом з тим, на думку вченого, обидва напрями однакові. На основі загальної комунікативної природи мовленнєвих жанрів і мови можливий синтез, оскільки жанри як і мова є засобом соціальної взаємодії. Тому він пропонує називати мовленнєві жанри такого характеру «комунікативною генологією» [Там само]. Якщо докладно проаналізувати віртуальний мовленнєвий жанр, то на поверхні будуть його жорсткі ознаки, оскільки він є проміжною ланкою між мовою і мовленням. Г. Богин (1997), М. Федосюк (1997) і В. Дементьев (2002) визначають мовленнєві жанри як комунікативні аттрактори, що обмежують інтерпретацію мовленнєвих висловлювань і тим самим роблять її стандартною, що знижує ступінь невизначеності комунікації.

Такої ж думки дотримується і К. Долинін, який розглядає мовленнєвий жанр як засіб організації соціальної взаємодії, що виконує низку важливих функцій, як-от: 1) орієнтування адресата в мовленнєвій події через активацію відповідного сценарію і включення відповідної установки; 2) керування в мовленнєвій поведінці адресантом; 3) встановлення правил гри: вибудовуємо своє мовлення за правилами певного жанру, мовець маніфестує себе як носія певного статусу і виконувача певної ролі, тобто вибір мовленнєвого жанру певною мірою характеризує суб'єкта; 4) згуртування індивідів в межах соціуму (обручі на діжці): задля успішної інтеграції в соціумі необхідно володіти не лише відповідною мовою, а й загальноприйнятими правилами мовленнєвої поведінки [11, с.

132].

Щодо типології мовленнєвих жанрів, то К. Сєдов пропонує виділяти мовленнєвий жанр у вузькому розумінні – як мікрообряд, який є вербальним оформленням інтеракції партнерів, тобто задовга взаємодія, яка породжує діалогічну єдність або монологічне висловлення, що містить кілька мікротекстових одиниць: субжанр – як жанрову форму, що є одноактним висловлюванням, яке дорівнює одному мовленнєвому акту і може входити до жанру як тактика (внутрішньожанрова тактика – сюжетний поворот в межах жанрової інтеракції); гіпержанр – як мовленнєві форми, що супроводжують соціально-комунікативні ситуації, які об'єднують у собі кілька жанрів (гіпержанр – застілля, жанри – тост, застільна бесіда і т. п.) [7, с. 137].

О. Сиротиніна пропонує розділити власне мовленнєві жанри, в яких відсутнє спеціально сплановане, свідоме використання побудови мови й використання в ній певних мовних засобів і риторичні, які свідомо плануються і в яких використовуються ті чи інші засоби. Крім того, вона зазначає, що всляке людське спілкування здійснюється в мовленнєвих жанрах, тому їхнє дослідження вкрай важливе. Сумніви можуть виникнути лише тоді, коли навчають мовленнєвим жанрам. Очевидно, навчати можна лише тим з них, які одночасно є або можуть бути риторичними [14, с. 31]. К. Сєдов, підтримуючи думку О. Сиротиніної, також пропонує ототожнювати поняття вторинних і риторичних жанрів [7, с. 125].

Найбільш вичерпний варіант типології мовленнєвих жанрів належить В. Дементьєву [10, с. 149], який бере за основу класифікації запропоноване Т. Г. Винокур протиставлення двох полярних мовленнєвих задумів – фатичи й інформатики. Для типології фатичних мовленнєвих жанрів автор пропонує дві підстави: 1) непряма ступінь і 2) становище на шкалі міжособистісних відносин А. Р. Балаяна. Інформативні ж

жанри поділяються на особистісно релевантні, які погіршують або покращують міжособистісні стосунки, й особистісно нейтральні.

Дослідники Інтернет-спілкування (О. Войскунський, О. Вакуленко, Р. Kelly, Е. Reid, Sh. Turkle) виділяють особливості, які властиві всім формам спілкування у віртуальному просторі: анонімність, невидимість, відсутність єдності простору й часу, створення «віртуального Я», обмежене сенсорне переживання, ускладнення у трансляції емоцій, емоційна невимушеність, використання особливих скорочень та сленгу тощо [4]. Щодо соціальних параметрів віртуальних мовленнєвих жанрів, то майже всі вони характеризуються структурою участі: один-одному, один-багатьом, багато-одному, багато-багатьом. Аудиторія віртуальних мовленнєвих жанрів може коливатися від кількох осіб до кількох сотень або, навіть, і тисяч осіб. Учасники комунікації, тема, мета, тональність і норми можуть бути абсолютно різними, залежно від форм і жанрів віртуальної комунікації.

Висновки. Мовленнєвий жанр свій початок бере з класичної теорії мовленнєвих жанрів, започаткованої М. Бахтіним і розвинутої Г. Богиним, В. Гольдіним, І. Гореловим, В. Дементьєвим, К. Долиніним, В. Одинцовим, К. Сєдовим, О. Сиротиніною, Г. Солгаником, М. Федосюком, Т. Шмельовою і т. ін. Віртуальний мовленнєвий жанр функціонує в мережі Інтернет, має на меті електронне спілкування, схоже за формою з традиційною комунікацією. Наукові здобутки, присвячені типології мовленнєвих жанрів, мають нові форми й підходи, що пов'язано з інтеграційними й глобалізаційними процесами в суспільстві.

Перспективу дослідження вбачаємо в докладному аналізі особливостей віртуального мовленнєвого жанру 'статус у соціальних мережах', його специфіку як інформаційно-комунікативного середовища й особливостям мовленнєвого спілкування в мережі Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Т. В. Специфика PR жанров в Интернете / Т. В. Анисимова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание. – Волгоград, 2015. – №4. – С. 129–137.
2. Бахтин М. М. Собрание сочинений: В 7 т. – Т. 5 / М. М. Бахтин. – М.: Русские словари, 1996. – С. 159–286.
3. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології: [навчальний посібник] / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2006. – 248 с. – (Серія "Альма-матер").
4. Білопольська І. В. Психологічні особливості підлітків – користувачів соціальних мереж / І. В. Білопольська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zlatoiruna.ucoz.ru/NAUKOVIROBOTU/bilopolska_ko_ristuvachi_socmerezjh.pdf. – Назва з екрану.
5. Богин Г. И. Речевой жанр как средство индивидуации / Г. И. Богин // Жанры речи. Вып.1. – Саратов: Изд-во Государственного учебно-научного центра «Колледж», 1997.
6. Гольдин В. Е. Проблемы жанроведения / В. Е. Гольдин // Жанры речи: Сборник науч. ст. – Вып. 2. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1999.
7. Горелов И. Н. Основы психолінгвістики / И. Н. Горелов, К. Ф. Сєдов. – М.: Изд-во «Лабиринт», 2008.
8. Горошко Е.И. Интернет-жанр твиттинг как предмет исследования нового направления Интернет-лінгвістики – виртуального жанроведения / Е. И. Горошко, Т. Л. Полякова // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. А.Г. Пастухов. – Орел: Орловский государственный институт искусств и культуры, 2014. – С. 238–249.
9. Дементьев В. В. Коммуникативная генристика: речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия / В. В. Дементьев // Жанры речи: Сборник науч. ст. – Вып. 3. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2002.
10. Дементьев В. В. Фатические и информативные коммуникативные замыслы и коммуникативные интенции: проблемы коммуникативной компетенции и типология речевых жанров / В. В. Дементьев // Жанры речи: Сборник науч. ст. – Вып. 1. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997.
11. Долинин К. А. Речевые жанры как средство организации социального взаимодействия / К. А. Долинин // Жанры речи. – Вып. 2. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1999.
12. Кожина М. Н. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты проблемы) / М. Н. Кожина // Жанры речи: Сборник науч. ст. – Вып. 2. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1999.
13. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М.: Наука, 1980. – 264 с.
14. Сиротинина О. Б. Некоторые размышления по поводу терминов «речевой жанр» и «риторический жанр» / О. Б.

- Сиротинина // Жанры речи: Сборник науч. ст. – Вып. 2. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1999.
15. Солганик Г. Я. Стилистика газетных жанров: уч. пособие / Г. Я. Солганик, В. Н. Вакуров, Н. Н. Кохтев. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 181 с.
  16. Федосюк М. Ю. Исследование средств речевого воздействия и теория жанров речи / М. Ю. Федосюк // Жанры речи: Сборник науч. ст. – Вып. 1. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997.
  17. Хаметшина Н. О. Интернет-рецензия как жанр Интернет-коммуникации / Н. О. Хаметшина, Л. Ю. Щипицина // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Г. Пастухов. – Орел : Орловский государственный институт искусств и культуры, 2014. – С. 250–259.
  18. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра / Т.В. Шмелева // Жанры речи: Сб. науч. ст. – Вып. 1. – Саратов : Колледж, 1997. – С. 91–96.

REFERENCES

1. Anisimova T. V. Specificity of PR genres on the Internet / TV Anisimova // Bulletin of Volgograd State University. Series 2: Linguistics. - Volgograd, 2015. - № 4. - P. 129-137.
2. Bakhtin MM Collection of works: In 7 volumes - T. 5 / MM Bakhtin. - M.: Russian dictionaries, 1996. - P. 159-286.
3. Batevich F. S. Introduction to linguistic genology: [tutorial] / F. S. Batevich. - K.: Publishing Center "Academy", 2006 - 248 pp. - (Alma Mater series).
4. Belopolskaya IV Psychological features of teenagers - users of social networks / I.V. Belopolskaya [Electronic resource]. - Mode of access: http://zlatoiruna.ucoz.ru/NAYKOVIROBOTU/bilopolska_koristuvachi_socmerezh.pdf. - Title from the screen.
5. Bogin GI Speech genre as a means of individuation / GI Bogin // Genres of speech. Issue 1. - Saratov: Publishing house of the State educational and scientific center "College", 1997.
6. Goldin V. Ye. Problems of Genre Science / VE Gol'din // Genres of Speech: Collection of Scientific. Art. - Вып. 2. - Saratov: Publishing house of the State Scientific and Technical Center "College", 1999.
7. Gorelov IN Fundamentals of psycholinguistics / IN Gorelov, KF Sedov. - M.: Publishing house "Labyrinth", 2008.
8. Goroshko E.I. Internet genre of twitter as a subject of research of a new direction of Internet linguistics - virtual genre science / EI Goroshko, T. L. Polyakova // Genres and types of text in scientific and media discourse: interuniversity. Sat. sci. tr. / отв. Ed. A.G. Shepherds. - Eagle: Orel State Institute of Arts and Culture, 2014. - P. 238-249.
9. Dementiev V. V. Communicative genre: speech genres as a means of formalizing social interaction / V. Dement'ev // Genres of speech: Collection of scientific. Art. - Вып. 3. - Saratov: Publishing house of the State Unitary Enterprise "College", 2002.
10. Dementiev V. V. Fatic and informative communicative ideas and communicative intentions: problems of communicative competence and typology of speech genres / V. Dement'ev // Genres of speech: Collection of scientific. Art. - Вып. 1. - Saratov: Publishing house of the State Scientific and Technical Center "College", 1997.
11. Dolinin KA Speech genres as a means of organizing social interaction / K. A. Dolinin // Genres of speech. - Вып. 2. - Saratov: Publishing house of the State Scientific and Technical Center "College", 1999.
12. Kozhina MN Speech genre and speech act (some aspects of the problem) / MN Kozhina // Genres of speech: Collection of scientific. Art. - Вып. 2. - Saratov: Publishing house of the State Scientific and Technical Center "College", 1999.
13. Odintsov V. V. Stylistics of the text / V.V. Odintsov. - M.: Science, 1980. -264 p.
14. Sirotnina OB Some reflections on the terms "speech genre" and "rhetorical genre" / OB Sirotnina // Genres of speech: Collection of scientific. Art. - Вып. 2. - Saratov: Publishing house of the State Scientific and Technical Center "College", 1999.
15. Solanik G. Ya. Stylistics of newspaper genres: Uch. allowance / G. Ya. Solganik, VN Vakurov, NN Kokhtev. - Moscow: Izd-vo MGU, 1978. - 181 p.
16. Fedosyuk M. Yu. Investigation of the means of speech influence and the theory of speech genres / M. Yu. Fedosyuk // Genres of speech: Collection of scientific works. Art. - Вып. 1. - Saratov: Publishing house of the State Scientific and Technical Center "College", 1997.
17. Khametshina N. O. Internet review as a genre of Internet communication / NO Khametshina, L. Yu. Shchipitsina // Genres and types of text in scientific and media discourse: interuniversity. Sat. sci. tr. / отв. Ed. A. G. Pastukhov. - Eagle: Orel State Institute of Arts and Culture, 2014. - P. 250-259.
18. Shmeleva T.B. Model of the speech genre / T.B. Shmeleva // Genres of speech: Sat. sci. Art. - Вып. 1. - Saratov: College, 1997. - P. 91-96.

Theoretical principles of research of speech genre

T. S. Bosa

Abstract. Modern Linguistics is characterized by the creation and formation of the new promising direction, based on the antropocentrična theory of speech genres (TSG). The popularity of this area lies in the interest of scholars of the phenomenon of virtual communication, which has a structure and different mechanisms of influence on social content. Multidimensionality and the wealth they form determines the need for a diversified approach to the study of SG in genologii. The author presents the basic theoretical framework of the study of the theory of speech genres. Taking into account the achievements of modern research, analyzed the concept of speech genres, describes the features and functions of the graphical elements of the speech genre. It is proved that modern speech genre and it's kind of a virtual speech genre is informational and communicative environment, in which there is a particular style of design, field communications, speech behavior. Speech genres and virtual speech genre belong to written communication, and based on the most complete use of lexical, grammatical, graphical, display means language that involves making certain corrections, as well as different dialogic and monologue forms.

Keywords: *genre, speech genre, virtual speech genre.*

АГАТ-словники як компонент автоматичного опрацювання змісту українськомовного тексту

Н. Дарчук

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: nataliadarchuk@gmail.com.

Paper received 28.12.17; Revised 05.01.18; Accepted for publication 07.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-03>

Анотація. У статті розглянуто лінгвістичні засади створення електронного семантичного словника як бази для майбутнього автоматичного дослідження семантичної структури українськомовного тексту. Здійснено автоматизоване семантичне розмічування за таксономічними класами, що є частиною АГАТ-словників, за допомогою яких аналізується текст на різних рівнях мовної системи. Створена система дозволить швидко одержувати за запитом з Корпусу української мови словники лексико-семантичних груп різних частин мови із кількісними показниками. Корпус текстів і словники розміщено на мовно-інформаційному порталі www.mova.info.

Ключові слова: АГАТ-словники, Корпус текстів української мови, таксон, семантична анотація.

Головним компонентом комп'ютерного опрацювання тексту, його змісту є словники. Вони визначають потужність системи, за словниками ієрархізується рівневий опис мовної системи, словникова інформація визначає ефективність семантичного аналізу. Усвідомлення необхідності створення машинних словників з метою автоматичної обробки текстів дозволило укласти, наприклад, граматичний словник, словник омонімів, словник сталих сполук і фразеологічних зворотів, аналітичних конструкцій тощо. Своєрідність категоризації мовного матеріалу у цій системі так званих резидентних словників виявляється у специфічному представленні результатів морфологічного аналізу (граматичний словник), синтаксичного аналізу (словники валентностей), семантичного аналізу (потракування і розв'язання полісемії, класифікація слів у за таксонами). Смісл цієї тенденції не тільки у тому, що в сукупності словників можуть бути відображені й якоюсь мірою відображаються всі рівні мовної структури, але й тому, що зараз у лінгвістиці пафос опису будь-якого рівня бачиться у створенні словника його елементів, відношень між ними, що і є результатом дослідницької роботи над тією чи іншою проблемою, ніби «відповіддю» на певну лінгвістичну задачу (напр., можливість укладання словника словосполучень або словника тематично пов'язаних лексем тощо). Словник виявляється найзручнішою формою узагальнення і фіксації наших знань не тільки про мову, а й про мову Шевченка, Франка, Лесі Українки, фольклору, публіцистики – сучасної і попередніх періодів. Це дає змогу отримати дослідникові крім суто лінгвістичної інформації, уяву про світоглядність автора або концептуальні характеристики стилю тощо.

Незважаючи на прикладний характер розв'язуваних завдань, при утворенні комп'ютерного словника резидентного типу слід дотримуватися обраної лінгвістичної теорії, наприклад, рівності – розмежування морфологічних, словотвірних, лексичних, синтаксичних, семантичних, концептуальних даних. Співвідношення семантики, синтаксису й морфології у структурі словникової статті комп'ютерного словника визначається особливостями її конструювання. Кожна лексична одиниця, яка входить до бази даних, одержує опис на морфологічному, синтаксичному, семантичному рівнях у вигляді відповідного набору характеристик. Синтаксичні й морфологічні

характеристики необхідні для визначення значення текстової словоформи і встановлення її синтаксичної функції у реченні. Семантичні характеристики описують значення лексичної одиниці.

Комплексу різних словників української мови в системі АГАТ призначений для автоматичного опрацювання українськомовного тексту і є інструментом аналізу Корпусу української мови, який нараховує більше ніж 80 млн слововживань (розміщений на мовно-інформаційному порталі www.mova.info). Словникова система АГАТ побудована як система словників, у якій ураховано всі типи текстових одиниць. Один зі словників, що має назву РУТА, задуманий і розвивається як самостійний словниковий комплекс багатозначного призначення. РУТА складається з кількох частин: основну частину словника утворюють слова повнозначні та службові частини мови. Маркування лексем-термінів предметних галузей здійснюється позначками, за якими утворюються спеціальні термінологічні словники у вигляді самостійної бази даних. Неосновну частину утворюють вільні словосполучення і фразеологізми.

З лінгвістичного погляду до кожної лексеми подається різноаспектна (зональна) інформація: зона морфологічна (частина мови, для змінюваних – номер парадигматичного класу, певні граматичні характеристики для дієслів та лексико-семантичні розряди для іменників); зона синтаксична (містить припис про синтаксичну валентність і сполучуваність іменників, дієслів, ад'єктивів в українській мові); зона семантична (кожній лексемі приписується семантичний код за таксономічною класифікацією (останній розміщений поки що у тестовому режимі на мовно-інформаційному порталі www.mova.info).

Зупинимось докладніше на теоретичних засадах і прикладній реалізації семантичного словника.

Відправною точкою у міркуваннях укладачів семантичного словника АГАТ є сосюрівська теза про мову як про систему, всі елементи якої утворюють ціле. Другою відправною точкою класифікації є інша теза Сосюра: «... поза процесом мовлення слова, які мають між собою щось спільне, асоціюються в пам'яті так, що з них утворюються групи, в межах яких виявляються досить різноманітні відношення» [7, с. 121].

Основні вимоги, які автори висувають до своєї кла-

сифікації, зводяться до наступного. Семантизація слова пов'язується із розкриттям його значення. Основними компонентами значення слова можна вважати:

- а) віднесеність слова до якогось відрізка позамовної дійсності;
- б) його значимість (парадигматичне значення);
- в) його здатність сполучуватися певним чином з іншими словами (синтагматичне значення) [5, с. 49].

Семантична розмітка словника – бази майбутнього семантичного аналізу українськомовного тексту – впроваджується поетапно. Нею буде розмічено всі лексеми частотних словників, наявних у Корпусі українськомовних текстів різних стилів: художнього, публіцистичного, ділового, крім наукового – для різних підмов створюються тезауруси із системою відношень між термінами кожної терміносистеми. Наразі опрацьовується частотний словник публіцистичних текстів, генеральна сукупність яких у Корпусі перевищує 16 млн. слововживань (розміщено на мовно-інформаційному порталі). Укладено частотний словник цих текстів, обсягом 40 тис. різних лексем, лексикон якого розподілено за частинами мови: словник іменників, словник дієслів, словник ад'єктивів, словник прислівників. Для кожної частини мови створюється своя семантична розмітка. Одиницею семантичного опису є не множина слів, а поняття, які відображають класи суспільнозначущих сутностей, розрізняваних людьми, а **лексеми** у словнику відіграють роль **вербалізаторів понять**.

За основу було взято таксономію Національного корпусу російської мови як апробовану вже на корпусі текстів російської мови [3; 4], яка при роботі з класифікацією лексем української мови зазнала деяких змін. Ми відмовилися від ідеографічного принципу, оскільки численні ідеографічні словники, створені для різних мов, свідчать, що розробити і теоретично обґрунтувати якусь одну універсальну систематизацію не вдається. Не виключено, що в майбутньому всі корпуси слов'янських мов можна об'єднати в один корпус слов'янських текстів, бажано вже зараз формувати спільне лінгвістичне забезпечення з урахуванням лексичних особливостей національних мов.

Лінгвістична таксономія – сукупність принципів і правил класифікації об'єктів, а також сама класифікація. Таксономія передбачає систематизацію як онтологічний результат, що частково відображає ієрархічну організацію, а для кожної частини мови розроблено свою таксономію зі своїм набором таксонів. Основні вимоги до семантичних класів у корпусній таксономічній розмітці російської мови такі: незалежність таксонів; базовість ознак; максимальне укрупнення класів; породження мінімального шуму на запит користувача; оптимальність результату пошуку [6, с. 226].

В кожній поняттєвій групі слова спочатку розташовуються за частинами мови (іменники, дієслова прикметники, прислівники тощо), а в межах одержаних граматично однорідних серій слів – за смисловою близькістю, що ілюструє лексичне багатство живої мови в усьому обсязі як єдине ціле. Таким же єдиним є й реальний світ, який відображається у лексиці, незважаючи на свою багатоплановість: всі події, предмети, процеси можуть розглядатися як прояв рухомої

матерії, а їх взаємозв'язок підкреслюється наявністю цілого ряду об'єктивних законів руху матерії, які мають універсальний характер. Корелятом єдиного світу у пізнанні є єдине знання, закріплене у поняттях. Однією з форм фіксації понять є лексика мови [2].

Таксономічна класифікація лексики всіх частин мови складається з трьох частин: синоптичної, аналогічної та алфавітної. Для класу іменників вона описана у [1]. Дану статтю присвяtimo опису синоптичної класифікації українських дієслів. **Синоптична частина** являє собою поняттєву класифікацію змістовної сторони дієслівної лексики. Таксономічна класифікація дієслів відрізняється від іменникової тим, що в ній основними одиницями аналізу є не окремі слова у певному значенні, а певні семантичні групи дієслів, що пояснюється специфікою денотативного значення цих частин мови: іменник позначає узагальнено предмет, а дієслово – тільки дію, яка відбувається з цим предметом, або її стан.

В основі організації лексичного матеріалу принцип ієрархічності спостерігаємо тільки для таксону **БУТТЄВА СФЕРА**, до якого входять: **існування (жити); початок існування (народитися); припинення існування (ліквідувати)**. Умовно до **буттєвої сфери** можна віднести таксони: **ЯКІСНИЙ СТАН (біліти); ЗМІНА СТАНУ АБО ОЗНАКИ (дорослішати)**, які в рамках класифікації не перебувають в ієрархічних відношеннях. Решту таксонів можна охарактеризувати в такий спосіб: таксони, в яких згруповано **дієслова дії та діяльності: РУХ (бігти); ПЕРЕМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТА (винести); ПОМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТА (асфальтувати); ФІЗИЧНИЙ ВПЛИВ на об'єкт (бити); ТВОРЕННЯ, СТВОРЕННЯ ФІЗИЧНОГО ОБ'ЄКТА (будувати); ЗНИЩЕННЯ ОБ'ЄКТА (спалити); РОЗТАШУВАННЯ ОБ'ЄКТА (покласти); МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТА (лежати); ПОЛОЖЕННЯ ТІЛА У ПРОСТОРИ (валятися); МЕНТАЛЬНА СФЕРА (вірити); МОВЛЕННЯ (говорити); СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ (втручатися); СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (агітувати); ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ (вередувати); ФІЗІОЛОГІЧНА СФЕРА (гикати); ЗВУК (гудіти); ЗАПАХ (духмяніти); СПРИЙНЯТТЯ (дивитися); СВІТЛО (гаснути)**. Дієслова, які характеризують **відношення: ВІДНОШЕННЯ (берегти); МІЖСОБІСТІСНІ ВІДНОШЕННЯ (аплодувати); СОЦІАЛЬНІ ВІДНОШЕННЯ (допомагати); ПОСЕСИВНА СФЕРА (мати); КОНТАКТ Й ОПОРА (торкатися)**.

При віднесенні ЛСВ дієслова до певного таксону спостерігаємо чотири випадки:

1.) незважаючи на багатозначність дієслова, в усіх дієсловах інтегруюча сема збігається, напр., у дієслові **покачати** є п'ять ЛСВ: ЛСВ1 – «посовати, повертати, покрутити кого-, що-небудь на чомусь або по чомусь»; ЛСВ2 – «вирівняти, вигладити качалкою та рублем (полотно, білизну і т. ін.)»; ЛСВ3 – «розкачати тісто, надаючи йому певної форми»; ЛСВ4 – «качати якийсь час помпою воду, нафту, газ і т. ін.»; ЛСВ5 – «підкидати якийсь час гуртом кого-небудь угору, виражаючи повагу, любов, захоплення і т. ін.». Хоча ідентифікатори у них різні ('посовати', 'вирівняти', 'розкачати', 'качати', 'підкидати'), ми моделюємо

денотативну ситуацію, описану в значенні, а вона пов'язана із переміщенням, тому вважаємо що такий випадок може бути інтегровано визначений таксоном **переміщення** і всі ЛСВ будуть зараховані до лексичної парадигми таксону **переміщення**.

2.) У багатозначного дієслова, напр., *скриватися*, немає спільної інтегруючої семи:

ЛСВ1 – «перебувати в якому-небудь потайному місці, знаходити собі таємний притулок, ховатися від кого-, чого-небудь, уникаючи зустрічі з кимсь»; ЛСВ2 – «таємно піти, втекти звідки-небудь, ховатися від кого-небудь, рятуючись від чогось і т. ін.»; ЛСВ3 – «переміщуючись, віддаляючись, ставати невидимим, непомітним, зникати з поля зору»; ЛСВ4 – «не говорити, не розповідати комусь про що-небудь, приховувати щось». ЛСВ1 пов'язана із ситуацією поміщення об'єкта у щось, тому входить до лексичної парадигми таксону **поміщення**; ЛСВ2 несе семантику руху (семи *піти, втекти*) (таксон **рух**); ЛСВ3 – семантику переміщення (таксон **переміщення**), а ЛСВ4 – семантику мовлення (таксон **мовлення**). Таким чином, за всіма ЛСВ лексема *скриватися* входить до чотирьох лексико-семантичних парадигм.

3) Працюючи над лексичною таксономією, ми переконалися в тому, що лексика мови не допускає строгого й однозначного розбиття: одне й те саме слово у певному значенні може входити в різні лексико-семантичні групи – таксони. Наприклад, у семантиці дієслова *розширювати* – «збільшувати розміри, вставляючи що-небудь» – немає семи, яка б однозначно вказувала на відповідний таксон. У такому випадку вважаємо, що вся дефініція (слово і права частина – значення) передають денотативну ситуацію «творення, створення широкого одягу» і лексема зараховується до таксону **творення, створення**. Однак інфінітив дієслова «збільшувати» є деад'єктивом від прикметника *більший*, отже, в його семантиці є вказівка на якість, тобто робити щось більшим. Тому у дієслова *розширювати* буде комбінований семантичний код, який вказуватиме на віднесеність дієслова до двох таксонів – **творення, створення** і **якість**. Це змусило виробити й використати систему перехресних посилань, що є насправді демонстрацією семантичної поліфонічності слова, яка реалізується в різних диференційних елементах та ознаках. Між тим така розкладена у таксони лексика є єдиною, цілісною та спаяною численними зв'язками та відношеннями.

4) До таксону входять і синонімічні, й антонімічні пари, напр., *одягти, роздягти* (таксон **поміщення**); *зімкнути, розімкнути* – таксон **поміщення**.

Оскільки кожне зі значень (ЛСВ) розглядається як самостійне слово й автоматизовано маркується за таксономічною класифікацією, словники іменників та дієслів публіцистичного стилю за обсягом збільшилися практично втричі (загальна кількість одиниць класифікації 47554 ЛСВ). Якщо слово не має значення (неологізм, okazionalizm, топонім тощо), йому приписується значення за контекстом та з інших джерел (Вікіпедія). Це значення запам'ятовується в базі даних при комп'ютерній обробці матеріалу, а потім запам'ятовується і семантичний код у таксономічній класифікації.

В аналогічній частині таксономії дієслова кожна з

37 поняттєвих груп наповнюється ЛСВ, причому поняттєві групи слідує в алфавітному порядку заголовкових слів-понять. **Алфавітна частина** є не що інше, як звичайний тлумачний словник сучасної української мови, в якому слова в кожному із своїх значень не тільки супроводжується вербальним визначенням, але й вказівкою на їх місце в таксономічній класифікації. Синоптичний словник, який дозволяє витлумачити максимальну кількість слів, є не що інше, як рівень родових слів-понять. Його ідентифікація досягається шляхом аналізу лексико-семантичних класів умовної еквівалентності.

Родовим словом-поняттям або елементом базисного словника у вигляді таксону можна визнати таке слово, виділення якого з класу забезпечується мінімальним числом диференційних ознак. Опрацьовуються всі без виключення ЛСВ і навіть ті, в яких є переносне значення. Самі лексико-семантичні класи умовної еквівалентності – таксони, які об'єднують слова із загальними інваріантними властивостями, задаються у парадигматичній частині словника і характеризуються вказівкою на їхнє місце у загальному плані класифікації спеціальним внутрішнім семантичним кодом, прихованим від користувача, але важливим для різного роду сортування і пошуку за певними параметрами.

Таку класифікацію можна назвати логічною, оскільки вона базується на логічному принципі і виводиться апіорно. Таксони – класи, чітко розмежовані. Таксони дієслова мають екстенціональний характер, зорієнтовані на сигніфікативний аспект лексичної семантики на відміну від іменникової семантики, для якої характерний денотативний характер. Для таксономічної класифікації обрано не деревовидний, а фасетний принцип класифікації, що, з одного боку, є зручним для користувача Корпусом, а з іншого – дозволяє лінгвісту-оператору приписувати слову різні ознаки, оскільки вони часто в ньому суміщаються. При цьому зауважимо, що розмічування відбувається не за контекстом словоформи, а за значенням, представленим у кількох тлумачних словниках української мови, щоб лінгвіст мав змогу обрати найкоротше і найточніше визначення ЛСВ, оскільки передбачається на запит користувача Корпусом видавати не тільки лексеми – вербалізатори понять, але й контексти, в яких вживатиметься ЛСВ, із спливаючою підказкою про значення ЛСВ із тлумачного словника.

Зауважимо, що подібна розмітка не може бути самостійним модулем можливого автоматичного семантичного аналізу, а лише слугуватиме класифікації слів за приналежністю до того чи іншого таксону. Таксономічну класифікацію можна розглядати в аспекті зв'язку із Корпусом української мови, заради якого вона і була створена. У поєднанні з Корпусом таксономічний словник суміщатиме у собі редукований ідеографічний словник і контекстний словник слововживань. Це значить, що, з одного боку, кожне слово у ньому подаватиметься в оточенні всіх семантично близьких йому слів, а з іншого – кожне слово супроводжуватиметься описом його сполучуваності. Такий словник може бути новим типом семантичного словника. Слід наголосити на великому значенні тлумачного словника. При створенні автоматичного семан-

тичного словника української мови дефініція буде використана двічі: з одного боку, як носій характеристики означального, як семантичний еквівалент слова,

з іншого — як модель синтаксичної сполучуваності аналізованого слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарчук Н., Зубань О., Лангенбах М., Ходаківська Я. АГАТ-семантика: семантичне розмічування Корпусу української мови / Українське мовознавство. - Випуск 46/1, 2016 - С. 92-103.
2. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. / Ю.Н.Караулов. - Изд-во «Наука», 1981. - 363 с.
3. Красильщик И.С., Рахилина Е.В. Предметные имена в системе «Лексикограф» // НТИ, сер. 2 - 1992. - № 9. - С. 24 - 31.
4. Кустова Г.И., Ляшевская О.Н., Падучева Е.В., Рахилина Е.В. Семантическая разметка лексики в Национальном
5. Морковкин В.В. Идеографические словари. М. Изд-во МГУ. - 1978, с. 49.
6. Рахилина Е.В., Кустова Г.И., Ляшевская О.Н., Резникова Т.И., Шеманаева О.Ю. Задачи и принципы семантической разметки лексики в НКРЯ / Национальный корпус русского языка. Новые результаты и перспективы. - Санкт-Петербург: «НЕСТОР-ИСТОРИЯ» - 2009. С.215 - 239.
7. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. М., Соцэргиз, 1933, с. 121

REFERENCES

1. Darchuk N., Zuban O., Langenbach M., Khodakivska Y. AGAT-semantic: semantic tagging of the Ukrainian Corpus / Ukrainian Linguistics. - Issue 46/1, 2016 - p. 92-103.
2. Karaulov Y.N. Linguistic construction and thesaurus of literary language. / Y.N. Karaulov. - Izd-vo «Nauka», 1981. - 363 p.
3. Krasilshyk I.S., Rakhilina E.V. Subjective nouns in the system «Lexicograph» // NTI, ser. 2 - 1992. - № 9. - S. 24 - 31.
4. Kustova G.I., Lyashevskaya O.N., Paducheva E.V., Rakhilina E.V. Semantic tagging of lexicon in the national cor-
5. Morkovkin V.V. Ideographic dictionaries. M. Izd-vo MGU. 1978, p. 49.
6. Rakhilina E.V., Kustova G.I., Lyashevskaya O.N., Reznikova T.I., Shemaneva O.Y. Tasks and principles of semantic tagging of lexicon in NKRY / National Russian Corpus. New results and perspectives. - Saint-Petersburg: «NESTOR-ISTORIYA» - 2009. S.215- 239.
7. Sossur F. Course of general linguistics. M., Sotsegiz, 1933, p. 121

AGAT-dictionaries as a component for automated Ukrainian text content management

N. Darchuk

Abstract. The article views linguistic aspects for development of electronic semantic dictionary as the basis for the future-oriented automated analysis of semantic structure of Ukrainian texts. It provides available automated semantic tagging (metadata) according to taxonomic classes which is utilized in AGAT-dictionaries and enables to analyze texts at different levels of language system. The developed system enables to display as per request from the Ukrainian Corpus dictionaries of lexical and semantic groups of different parts of speech with statistical data. The text corpus with dictionaries are available at the linguistic web-site www.mova.info.

Keywords: AGAT-dictionaries, The Ukrainian corpus texts, taxon, semantic annotation.

АГАТ-словари как компонент автоматической обработки смысла украинскоязычного текста

Н. Дарчук

Аннотация. В статье рассмотрены лингвистические основы создания семантического словаря как базы для будущего автоматического исследования семантической структуры украинскоязычного текста. Осуществлена автоматизированная разметка по таксономическим классам, которые являются частью АГАТ-словарей, с помощью которых анализируется текст на всех уровнях языковой системы. Созданная система позволит быстро извлекать по запросу из Корпуса текстов украинского языка словари лексико-семантических групп разных частей речи с количественными показателями. Корпус текстов и словари размещены на информационном портале www.mova.info.

Ключевые слова: АГАТ-словари, Корпус текстов украинского языка, таксон, семантическая аннотация.

Знакова природа паремії

В. В. Калько

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна
Corresponding author. E-mail: mkalko@ukr.net

Paper received 19.01.18; Revised 22.01.18; Accepted for publication 25.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-04>

Анотація. У статті схарактеризовано основні ознаки паремії як мовного знака: двобічний характер, системність, відтворюваність, інформативність, узагальненість, комбінаторність, довільність, мотивованість. Запропоновано розуміння знакової природи паремії як мовного знака, що характеризується особливим зв'язком форми й змісту й слугує засобом збереження, отримання, оброблення й передавання інформації.

Ключові слова: лінгвосеміотика, мовний знак, паремія, висловлення, система мови, семантика, синтагматика, парадигматика.

Вступ. Мова як когнітивно-семіотичний феномен – система знаків, що слугують провідними засобами кодування і транслювання інформації. Матеріальне втілення знаків репрезентує ментальні структури, осягнення яких дає змогу зрозуміти сутність мисленнєвих і мовленнєвих процесів. Збагнути онтологію мови можна лише на ґрунті знакової теорії, адже лінгвосеміотика забезпечує пояснення найсуттєвіших ознак мовних одиниць як у формальному, так і в змістово-функційному аспектах.

Короткий огляд публікацій. Семіотичну природу паремій проаналізовано насамперед в аспекті структуралізму й логічної семантики (А. Дандес, С. С. Єрмоленко, Ю. І. Левін, П. Кавілл, З. Г. Коцюба, Т. М. Ніколаєва, Г. Л. Перм'яков, А. Тейлор, Т. В. Цив'ян та ін.). Як іконічний мовний знак, використовуваний для позначення типових ситуацій чи відношень між явищами дійсності, визначає прислів'я Л. Б. Савенкова [9, с. 12]. На думку Г. Г. Молчалової, функційно паремія співвідноситься з певним фактом буття, піддаючи його образній інтерпретації, експресивній оцінці і тим самим виражаючи культурно-національне світобачення народу. Це дає підстави дослідниці визначити її як «художній мікротекст/дискурс» і водночас – як мовний знак іконічного типу [8, с. 512]. Підґрунтя такої дещо суперечливої гіпотези становить розроблена в семіотичній культурології Московсько-Тартуської школи ідея про вторинну іконізацію художнього тексту. Однак існування мовних знаків-ікон визнають не всі лінгвісти, вважаючи, що така подібність є досить умовною. У. Еко зауважував, що кваліфікація іконічності деяких явищ є досить компромісною, придатною для опису цих явищ на тому рівні узагальнення, на якому ми їх сприймаємо й використовуємо: абсолютний іконічний знак не може бути нічим іншим, як власним денотатом [13, с. 124–125]. Зважаючи на це, проблема обґрунтування знакової природи паремії є актуальною і потребує уваги з боку дослідників.

Мета статті – проаналізувати проблеми знакового статусу паремії як когнітивно-дискурсивного феномена, продукту культури народу, поліфункційного жанру усної народної творчості й на ґрунті аналізу найбільш значущих лінгвістичних і фольклорних досліджень запропонувати власне обґрунтування знакової природи паремійного висловлення.

Результати та їх обговорення. Слідом за О. О. Селівановою, мовний знак визначаємо як двобічну матеріально-ідеальну одиницю системно організованого мовного коду, яка довільно, символічно й конвенційно фіксує в чуттєво сприйманій формі певний зміст і слугує засобом збереження, отримання, оброблення й переда-

вання інформації [10, с. 451]. Така дефініція ґрунтується на білатеральній концепції і пов'язана з ідеями Ф. де Соссюра про те, що форма існує ідеально у вигляді знань про неї, тому мовний знак може формуватися лише на підставі усвідомлення мовцями психічного зв'язку між поняттям, значенням і закріпленим за ними акустичним образом [12, с. 99].

Одна зі складних і дискусійних проблем сучасної лінгвосеміотики – питання довжини мовного знака. Попри активне обговорення в лінгвосеміотичних студіях, що розпочалося ще в 60-х роках ХХ ст., знаковий статус висловлення/речення так і не отримав достатнього обґрунтування та не набув загального визнання. Суперечливість знакового характеру висловлення/речення пов'язана передовсім із невизначеністю щодо належності речення до мовних чи мовленнєвих одиниць. У сучасному синтаксисі наявні два погляди на співвідношення цих понять. Прихильники першого (Л. Блумфілд, І. Р. Вихованець, В. Г. Гак, Ч. Фриз та ін.) вважають, що речення і висловлення є за своєю суттю одним об'єктом, який потрібно вивчати і як одиницю мови, і як одиницю мовлення. Представники другого підходу (В. Матезіус, Ф. Данеш, А. П. Загнітко, О. О. Селіванова, З. Херрис та ін.) протиставляють речення і висловлення, вважаючи перше одиницею системи мови, а друге – одиницею мовлення як реалізації цієї системи. На нашу думку, для розмежування цих термінів можна застосувати ідеї В. А. Звегінцева щодо протиставлення речення і псевдоречення. Дослідник вважає, що речення – це мінімальна і водночас основна одиниця спілкування, воно ситуативне і наділене смислом, псевдоречення належить царині мови, воно не пов'язане з конкретною ситуацією, має псевдосмисл, і йому притаманні лише зовнішні ознаки речення [5, с. 172–185]. Отже, псевдоречення – це структурна схема, а речення – її мовленнєва реалізація. Розмежування речення і висловлення в такому разі відбувається на осі абстрактне / конкретне. Речення як моно- чи поліпредикативна одиниця мови представлене в мовленні певною кількістю висловлень, що отримують додатковий зміст, опосередкований інтенціями мовця, параметрами комунікативної ситуації тощо. Висловлення може структурно і семантично збігатися з реченням у разі відповідності його позиційній схемі, однак у певній мовленнєвій ситуації воно зазвичай отримує додаткові прагматичні й модальні компоненти. О. О. Селіванова цілком слушно зауважує, що в семіотичному сенсі висловлення є одним з аспектів речення і протиставлене іншому аспектові речення – його позиційній схемі – як денотативний аспект знака сигніфікативному [10, с. 64].

До того ж, за визначенням Е. Бенвеніста, «висловлення – це приведення мови в дію за допомогою індивідуального акту її використання» [2, с. 312], а паремії як прецедентні висловлення передовсім зорієнтовані на адресата, якому узагальнений, колективний адресант передає концептуально значущу інформацію.

Будь-який знак повинен зберігатися в пам'яті людини і відтворюватися в готовому вигляді в потрібний момент. Щодо лексем і фразем це правило є чинним і не викликає жодних сумнівів. Погляди ж науковців на сутність речення/висловлення кардинально різні. Так, Е. Бенвеніст заперечує можливість збереження речень у людській пам'яті в готовому вигляді [2, с. 139]. Речення/висловлення конструюють за певними типовими зразками, бо мовець не творить повідомлення щоразу заново, а використовує уже відомі елементи, що збережені в його пам'яті, вилучаючи їх звідти і комбінуючи за наявними шаблонами. Л. Сльмслев представляє мовний знак як результат семіозису, який відбувається в мовленні, наголошуючи на тому, що поряд зі знаками-словами можна говорити про знаки-висловлення або знаки-дискурси [цит. за: 11, с. 144]. На протигагу цьому, Е. Бенвеніст вважає, що речення містить знаки, але саме не є знаком, оскільки не має віртуального значення, не може бути потенційним членом одиниці вищого рівня, зрештою, на відміну від інших мовних елементів (фонем, морфем, лексем), речення не можна перерахувати: їхня кількість безмежна [3, с. 447].

Повноцінним мовним знаком визнають висловлення І. Р. Вихованець, В. Г. Гак, Г. М. Манасенко та ін. Наявність різної інтерпретації сутності мовного знака зумовлена не лише термінологічними й концептуальними розбіжностями, а передовсім – сутністю знакових відношень у мові. Це дає В. Г. Гакові підстави зробити висновок, що «не слово, а висловлення є істинним повноцінним лінгвістичним знаком» [4, с. 215]. Н. Д. Арутюнова, наголошуючи на можливості розгляду речення в номінативному аспекті стосовно позначуваного факту, слідом за Л. Прието і Е. Бейсансом, також вважає самодостатнім мовним знаком висловлення (речення), тобто співвідносну з реальністю одиницю, що має денотативний зміст і є завершеним продуктом семіозису [1, с. 63]. У лінгвоукраїністиці речення як основну знакову одиницю мовлення, сформовану з мовних знаків нижчого порядку, що відзначається внутрішньою цілісністю і зовнішньою автономністю, функціонуючи поза контекстом у ролі закінченого відрізка мовлення і виокремлюючись у контексті на єдиному рівні членування, уперше визначає О. С. Мельничук [7, с. 14].

Одним із найпереконливіших аргументів на користь знакової природи висловлення є те, що знак – принципово комунікативний феномен, оскільки кожна думка-знак однієї людини, набуваючи матеріального втілення, звертається до думки іншої людини, зазнаючи інтерпретації. Отже, мінімальною змістовою одиницею мовлення є висловлення, організоване на ґрунті речення як одиниці мови, оскільки саме висловлення, а не окремо вимовлене слово виконує знакову функцію, тобто функціонує як знак, здатний індукувати тотожний чи схожий зміст відображуваних думок, збуджувати аналогічні інформаційні процеси у свідомості адресанта й адресата-інтерпретатора. Саме висловлення має безпосередній стосунок до дійсності й мовця, тому його можна квалі-

фікувати як мовний знак у його матеріальному функціонуванні. Отже, висловлення – це знак як інваріантна схема мовної системи, якій відповідають у процесі варіювання і нарощування змісту схеми конкретні реалізації в мовленні. Тому є підстави для визнання мовним знаком і речення, і висловлення.

Паремія – особливий тип висловлення: висловлення загалом ще може допускати можливість невизнання вченими його знакового статусу, то прислів'я, з огляду на свою обов'язкову відтворюваність у фіксованій формі, неодмінно претендує на статус мовного знака. На нашу думку, саме стійкість і відтворюваність найбільш переконливо підтверджують знаковий характер цих мовних утворень. Стійкість представлена на всіх рівнях структури прислів'я: семантичному, лексичному, граматичному – і перебуває в нерозривному зв'язку з набуттям паремією як одиницею номінації конвенційно зафіксованого значення. З огляду на реченнєву форму прислів'я також притаманні основні властивості мовного знака: двобічний характер, системність, відтворюваність, інформативність, узагальненість, комбінаторність, довільність, мотивованість.

Двобічність паремії як будь-якого мовного знака виявляє нерозривну єдність двох площин: матеріальної та ідеальної. Її матеріальна знакова сутність утілена у звуковому чи графічному комплексі і відзначається лінійністю. Ідеальний бік паремії – це її зміст як інформація, закріплена за матеріальним носієм. Цій площині паремії-знака притаманна соціальність: лише за умови конвенційності знака його реалізація викликає в певному колективі мовців, що послуговуються спільною знаковою системою, однакові уявлення, тобто план вираження соціально пов'язаний із планом змісту. Саме урахування принципу асиметричного дуалізму мовного знака дає змогу визнати домінуючу роль семантики для аналізу паремій. Досліджуваний матеріал засвідчує численні випадки багатоваріантності форми, закріпленої за тим самим значенням: пор. семантику прислів'їв «потрібно дослухатися до слів старших людей, оскільки вони містять зерна мудрості»: *Ліпше старого рада, ніж молодого робота; Слухай старих людей: чужого розуму набереши і свого не загубиш; Старе скаже на глум, а ти бери собі на ум; Старого чоловіка для поради держи*. Варто зауважити, що однією з характерних ознак прислів'їв є і багатозначність, виявлена, наприклад, як здатність уживатися з прямим і переносним значенням (у такому разі одній формі відповідають різні змісти), пор.: *На ледачій землі трава не росте* – «1. Пісна, неуроноса земля дає низькі врожаї; 2. Про лисого, поганого, ледачого»; *На орній землі білий хліб родить* – «1. Чорнозем дає добрий урожай; 2. Зовні непривабливе, а насправді – корисне». Такі приклади полісемії дають підстави для припущення про те, що початковим етапом семіозису паремій є виникнення їхньої семантики, яка на наступному етапі втілюється в певні матеріальні форми.

Як елемент певної семіотичної системи паремія неодмінно перебуває в системних міжзнакових відношеннях парадигматики та синтагматики. Синтагматичні відношення характеризують комбінаторні можливості паремій, наприклад, їхню здатність бути членом простого чи частиною складного речення, напр.: *Чи це за принципом – у сім'ї не без виродка?* (Л. Копань); *– Слухайте, – повернув голову Стратон Стратонович до Клавдія*

Миколайовича, – ви, замість «пекати», оце все-таки покликає б його, а заодно й нагадали, хто тут старший і що семеро одного не ждуть (О. Черногуз); *Можє, й правда, як кажуть люди: дасть бог діти, дасть бог і на діти, – але роби, небоже, то й бог поможе!* (І. Нечуй-Левицький). Парадигматичні відношення паремій-знаків досить широко представлені в царині синонімії, пор.: *Свій не свій, а в горох не лізь; Брат мій, а хліб їж свій; Брат братом, сват сватом, а гроші не рідня; Хоч ми собі брати, та наші кишені не сестри й антонімії, напр.: Не кайся, молодо оженившись / Не ввався женитися, бо ще тобі жінка стане кісткою в горлі; Від трудів праведних не наживеш палат камінних / Хто працює, не бідує; Хто робить криво, той ходить певно.* Саме системні зв'язки створюють основу для ідентифікації певної паремії в конкретному комунікативному акті, її відмежування від інших знаків, з одного боку, як синтагматичних, а з іншого – як парадигматичних «сусідів».

Відтворюваність – одна із ключових ознак прислів'їв, яка детермінує їхню знакову природу. Паремію характеризує не конструювання заново кожного разу, а виведення зі свідомості на поверхню в уже готовому вигляді. Це переконливе засвідчення найвищого ступеня її знаковості на тлі висловлення загалом, яке потребує конструювання, оскільки відтворюваною є лише його структурна схема. Відтворюваність перебуває в нерозривному зв'язку з семантичними особливостями прислів'їв – набуттям конвенційно зафіксованих системно-мовних значень. У разі лексичного, морфологічного, синтаксичного варіювання паремій спостерігаємо повне збереження їхнього змісту, пор.: *Аби руки і охота, буде зроблена робота; Аби руки, робота знайдеться; Без охоти не буде скоро роботи; Була б лише охота – наладиться кожна робота; Де охота, там робота; Нема роботи без охоти; Як нема охоти, то нема й роботи.* Інколи в структурі паремійного знака відбуваються трансформації, які призводять до зміни значення, і, як наслідок, утворення антиприслів'їв, які змістово й прагматично відрізняються від традиційних паремій, пор.: *Не такий страшний брекзит, як його наслідки* (Українська правда, 30.03.2017); *Не такий страшний ЛГБГ, як його малюють* (Кореспондент, 16.06.2017); *Не такий страшний кір, як щеплення проти нього* (УНІАН, 4.02.2008).

Специфіка інформаційності паремійного знака полягає в тому, що він несе в собі інформацію не про елемент, а про фрагмент позамовного доквілля. Паремії як знаки є ідентифікаторами етнічної самосвідомості, носіями культурно-національної інформації, що зберігають та ретранслюють ціннісні настанови і стереотипи, притаманні менталітету народу. Так, П. Кавелл вважає, що паремійні одиниці утворюють одну із семіотичних підсистем, яка забезпечує процес повноцінної комунікації. Дослідник кваліфікує їх як знаки-логєми, що «передають специфічну інформацію і мають подібний логічний зміст практично в усіх народів світу, але відрізняються образами (деталлями, реаліями), за допомогою яких цей логічний зміст передано» [14, с. 230]. Паремія як знак фіксує у відносно стійкій формі специфіку емічної реальності, зберігає його колективний рефлексивний досвід, стереотипи етносвідомості й архетипи колективного позасвідомого. Прислів'я – водночас і результат, і засіб мовної категоризації й концептуалізації доквілля, іден-

тифікації, порівняння й упорядкування елементів світу. Належачи до універсуму культури етносу, закарбовуючи у своїй знаковій природі практичний, чуттєвий, історичний, соціальний досвід, вони є виявами етнічної й культурної пам'яті, розвитку етносу, чинниками стабілізації, самозбереження мовної системи. Отже, багатий паремійний фонд, виконуючи трансляційну функцію, передає інформацію про специфіку етнічної ментальності, тим самим сприяючи збереженню мови як синергетичної системи. Поряд із цим специфіку інформаційності паремій визначає і процес їхнього створення, що полягає в переведенні семантики зовнішньої форми в глибинний зміст її тлумачення, оскільки на підставі значення елементів постає новий смисл, більший за обсягом.

Паремійним знакам притаманний високий ступінь узагальненості. Паремія поза контекстом репрезентує не конкретну ситуацію (конкретний референт), а її модель (узагальнення конкретних референтів), виокремлюючи типові риси як стабільний набір ознак, які можуть бути реалізовані в необмеженій кількості реальних життєвих ситуацій. У багатьох випадках паремійний знак може бути віддалений від ситуації використання, але при цьому зберігає свою семантику. Паремію застосовують до багатьох конкретних ситуацій. На узагальненому характері прислів'я як речення наголошує і А. Крикманн: «Квантор узагальності прислів'я може бути виражений експліцитно чи імпліцитно, але він повинен бути принаймні непрямо передбачуваний, в іншому разі ми матимемо не прислів'я» [6, с. 153]. Здатність до найширшого узагальнення зближує паремії з іншими мовними знаками – словами і фразеологічними одиницями.

Пареміям властива комбінаторність, вони можуть функціонувати як окремі речення, як прості частини складного речення, як головні чи другорядні члени простого речення, а отже, як знаки вони відкриті для сполучення з іншими мовними знаками: 1) реченнями у складі тексту, пор.: – *До булав треба й голови. Не забувайте цього ніколи, – тихо промовив Сірко* (В. Малик); 2) простими частинами складного речення, напр., – *Поміляються люди, коли твердять, що яблуко від яблуні далеко не відкочується* (Л. Копань); 3) словами та словосполученнями – членами речення у складі простого речення: підметом пор.: *Моя хата скраю – я нічого не знаю – це принцип українців як сільської нації, адже така позиція рятувала людей...* (Діло, 24.05.1935); непрямым додатком, напр., *Можє, гули про вієсну кашу, яка сама себе хвалить, а гречану люди хвалять* (С. Гуцало); обставиною місця, пор.: *Уяви: не було б держави, порядку, ми розповзлися би хто в ліс, хто по дрова* (В. Близнець); означенням, напр.: *І ніколи сусіди не мають змоги сунути свого носа до нашого проса, як власне тоді* (Б. Лепкий). Як складові частини простого речення паремії можуть мати при собі означення, супровідні слова та словосполучення, що підкреслюють їхню загальновідомість тощо, напр.: – *Та зате розуму в нього вистачить на трьох. А розум у нашім ділі – теж не остання річ, як відомо, до булав треба й голови!* (В. Малик); *Наче й невелике лихо (казано ж у народі, сім год мак не родив, і голоду не було)...* (В. Шкляр).

Прислів'я є довільними мовними знаками, що виявляється передовсім у їхньому відношенні до явищ чи об'єктів матеріального світу: зв'язок між позначуваль-

ним і позначеним зазвичай не зумовлений властивостями позначуваної ситуації. Паремійні знаки переважно є символами, довільними заміниками змісту, який вони закріплюють за відповідною формою, проте ця довільність не поширена на мотиваційний міжзнаковий зв'язок у межах мовної системи.

Прислів'я – мотивовані мовні знаки, адже зв'язок між планом форми і планом змісту в багатьох випадках пояснює вибір конкретних мовних одиниць для позначення тих чи тих фактів. З одного боку, паремії можуть бути мотивовані семантикою слів-компонентів, тобто мати пряму мотивацію. З іншого боку, паремійне висловлення – це комбінація наявних у мові знаків, мотивованих і довільних, які, утворюючи речення, набувають здатності отримувати новий зміст. У такому разі прислів'ям притаманна образна, модусна, змішана мотивація або псевдомотивація. Мотивованість паремійних знаків також

детермінована взаємозв'язками систем мови й культури, адже прислів'я – специфічні мовні знаки, витворені представниками української етноспільноти відповідно до особливостей своєї культури.

Висновки. Здобутки сучасних напрямів лінгвістики дають підстави для нового осягнення й розуміння знакової природи паремії. Саме зорієнтованість мовознавства кінця XX – початку XXI століття на вивчення когнітивно-дискурсивної природи мовних явищ зумовлює застосування новітніх підходів до аналізу семіотичної сутності прислів'я. Ми пропонуємо розуміти **паремію** як мовний знак, що характеризується особливим зв'язком форми й змісту й слугує засобом збереження, отримання, оброблення й передавання інформації. Перспективу подальших досліджень убачаємо в описі прислів'їв української мови з урахуванням трьох вимірів семіозису: семантики, синтактики, прагматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. О номинативном аспекте предложения // Вопросы языкознания, 1971, 6, С. 63–73.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974. 447 с.
3. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа // Новое в лингвистике. М.: Прогресс, 1965, Вып. IV, С. 434–449.
4. Гак В. Г. Языковые преобразования. М.: Языки русской культуры, 1998. 768 с.
5. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 312 с.
6. Крикманн А. А Опыт объяснения некоторых семантических механизмов пословицы // Паремииологические исследования. М.: Наука, 1984. С. 149–178.
7. Мельничук О. С. Загальні питання синтаксису української мови // Сучасна українська мова. Синтаксис. К.: Наукова думка, 1972. С. 5–37.
8. Молчанова Г. Г. Текст как иконический знак (на материале сопоставительного анализа русско-английских антропонимических паремий) // Язык и действительность. М.: ЛЕНАНД, 2007. С. 512–521.
9. Савенкова Л. Б. Русская паремииология: семантический и лингвокультурологический аспекты. Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2002. 239 с.
10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2010. 844 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Черкаси, 2017. 890 с.
12. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1977. 696 с.
13. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. СПб.: Петрополис, 1998. 432 с.
14. Cavill, P. Maxims in Old English Poetry. Cambridge: Brewer, 1999. 324 p.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. On the nominative aspect of the sentence // Questions of linguistics, 1971, 6, P. 63–73.
2. Benveniste E. Problems in Genegal Linguistics. M: Progress, 1974. 447 p.
3. Benveniste, E. Levels of Linguistic Analysis // New in Linguistics. M: Progress, 1965, Vol. IV, P. 434–449.
4. Gak, V. G. Language transformations. M.: Languages of Russian culture, 1998. 768 c.
5. Zvegintsev, V. A. Sentence and its relation to language and speech. M.: Editorial URSS, 2001. 312 p.
6. Krikmann, A. A. Experience of explaining some semantic mechanisms of the proverb // Paremiological studies. M.: Science, 1984. P. 149–178.
7. Melnychuk, O. S. Common questions of the syntax of the Ukrainian language // Modern Ukrainian language. Syntax. K.: Scientific thought, 1972. P. 5–37.
8. Molchanova, G. G. The text as an iconic sign (on the basis of a comparative analysis of Russian-English anthroponymic proverbs) // Language and reality. M.: LENAND, 2007. P. 512–521.
9. Savenkova, L. B. Russian Paroemiology: Semantic and Cultural Linguistic Aspects. Rostov-on-Don: Rostov University, 2002. 239 p.
10. Selivanova, O. O. Linguistic Encyclopedia. Poltava: Environment-K, 2010. 844 p.
11. Selivanova, O. O. Modern Linguistics: Directions and Problems. Cherkassy, 2017. 890 p.
12. Saussure, F. de. Works on linguistics. M.: Progress, 1977. 696 p.
13. Eco, U. Lack of Structure. Introduction to Semiology. St. Petersburg: Petropolis, 1998. 432 p.

The sign character of the paremia

V. V. Kal'ko

Abstract. The article defines main features of paremia as a language sign: its bilateral character, systematic nature, ability for reproduction, informative content, generalized sense, collocating resource, changeable form, properly motivated ground. The paper regards paremia as a language sign marked with a special connection of the form and the content that generally is looked upon as a means to preserve, achieve, process and give the information.

Keywords: *lingual semiotics, language sign, paremia, phrase, language system, semantics, syntagmatic and paradigmatic relations.*

Знаковая природа паремии

В. В. Калько

Аннотация. В статье характеризуются основные признаки паремии как языкового знака: двусторонний характер, системность, воспроизводимость, информативность, обобщенность, комбинаторность, произвольность, мотивированность. Предложено понимание знаковой природы паремии как языкового знака, характеризующегося особой связью формы и содержания и служащего средством хранения, получения, обработки и передачи информации.

Ключевые слова: *лингвосемиотика, языковой знак, паремия, высказывание, система языка, семантика, синтагматика, парадигматика.*

Категорія *ALTÉRITÉ* у французькій науковій рефлексії

Л. В. Клименко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Paper received 29.12.17; Revised 04.01.18; Accepted for publication 06.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-05>

Анотація. Статтю присвячено вивченню сучасних дослідницьких поглядів на категорію *ALTÉRITÉ* у французькій парадигмі соціальних і гуманітарних наук. Завдяки інтерпретації наукових текстів була осмислена сутність французької *ALTÉRITÉ*, яка представлена як природна, динамічна, соціально і культурно-детермінована категорія, що розкриває широкий когнітивний простір у межах національної картини світу. Підтверджено висновок про те, що *ALTÉRITÉ* є одним з ключових концептів французької культури, етнічною реальією, що репрезентує етнокультурний спосіб самоідентифікації нації.

Ключові слова: *категорія altérité, інакшність, національна картина світу, категорія Іншого, етноспецифічна особливість.*

Діалог культур і цивілізацій, множинність способів буття, багатомірність, децентралізацію і гетерогенність визнано основними суспільними характеристиками сучасної доби. Інтерес до проявів людської різноманітності значним чином переформатував соціально-гуманітарну наукову парадигму кінця XX - початку XXI століття. Посилення інтересу до вивчення проявів відмінностей, входження поняття *інакшності* як наукової категорії до широкого кола наук і ряду міждисциплінарних досліджень, сучасне переосмислення проявів несхожості й ствердження цінності останніх зумовлюють **актуальність** дослідження і необхідність уточнення специфіки розуміння феномену *інакшності*, особливо в контексті певних національних культур, зокрема французької, де він має специфічні особливості актуалізації.

У попередніх розвідках автора було виявлено, що у межах французької національної складової суспільно-гуманітарного знання феномен *інакшності*, представлений у французькій мові лексемою *altérité*, має особливі семантичні властивості [1]. Французьке *altérité* подекуди неможливо адекватно перекласти іншими мовами, українською зокрема, оскільки в інших національних картинах світу цей концепт у повному обсязі свого значення відсутній. З цієї причини як умовні синонімічні відповідники до французького *altérité* далі використовуватимемо українські *інуїтність, інакшність і несхожість*.

Раніше було проаналізовано історико-етимологічні характеристики, притаманні феномену *altérité*, і встановлено соціальні, історичні та культурні чинники, що впливали / впливають на еволюцію його змісту у французькій суспільно-гуманітарній парадигмі [1]. Було визначено, що хоча до розуміння проявів *інакшності* прагнули ще давні греки, перші спроби свідомого осмислення феномену *Іншого* належать добі Ренесансу, відміченої пошквалюванням мореплавства і відкриттям Нового Світу. Епосі Відродження належать як чисельні спроби часописів подорожувань, вигадання утопій ідеальних світів, так і низка філософських роздумів. Так, зокрема, М.Монтень розмірковував про феномен колоніалізму в контексті сприйняття чи неприйняття *інакшності* іноземців, побутової та звичаєвої різниці, і робив застереження щодо застосування оцінних термінів на позначення переваги чи зневаги.

Пізніше, за доби Просвітництва Ш.-Л. Монтеск'є здійснював спроби пояснити історії різних народів і держав на основі власної ідеї загальної закономірності явищ, що базується на історії кожного народу, його політичному устрої, релігії, побуті, звичаях, кліматі, території тощо. Філософ фокусував увагу на відмінності культур Сходу і Заходу, різниці у способах світосприйняття. Слідом за Монтеск'є до екзотики Сходу звертали-

ся інші французькі просвітники, зокрема Ж.-Ж. Руссо, який в аналізі і критичній оцінці екзотичних звичаїв і вірувань заклав методологічні підвалини сучасної етнології.

Разом з тим у Старому Світі від початку XVIII ст. відбуваються суттєві соціальні трансформації, коли в опозиції до Франції й Іспанії – стовпів католицизму – опиняються протестантські нації. Реформістські думки Спінози, Лейбніца, Ньютона та ін. відчутно впливають на тогочасну французьку наукову думку у бік критичного і поміркованого осмислення дійсності, відокремлення релігії від моралі.

Згодом за часів інституціоналізації колоніальної Європи і після революції Франція продовжує політику милостивого, дещо зверхнього ставлення до проявів чужості, а ставлення до феномену *інакшності* довгий час залишається на незмінних засадах. Від XVI століття Європа намагалася асимілювати іншого, здатність європейців зрозуміти іншого обмежувалася ствердженням власної ідентичності, але й прагнула їхньої повної асиміляції і покори, що виправдовувалися канонами християнства – «зрівняльної» релігії (religion «égalitaire»).

Лише у другій половині XX ст. французи К. Леві-Строс та М.Мосс переосмислюють феномен Іншого крізь призму культурної різноманітності, застосовуючи антропологічний підхід. Відтоді увага до проявів інакшності опиняється у фокусі широкого кола наук, а *altérité* як наукова категорія входить до соціально-гуманітарної парадигми. Тоді ж завершується постколоніальний етап історії Франції і починається період, що відзначається новими формами практик обміну між людьми, так званих міжкультурних, основним чином зумовлених тематикою прийому мігрантів [1].

Якщо у другій половині XX століття мультикультуралізм будується на принципі толерантності, то з поширенням глобальної міграції почату XXI століття, зі збільшенням міграційних хвиль етнокультурна фрагментація суспільства починає розхитувати основи національних культур.

Історично склалося, що у французькій суспільно-гуманітарній думці термін *altérité* є ядерним елементом дискурсу про Інакшність, який створює у французькій картині світу когнітивний простір з особливою семантикою, подекуди лакунарною для інших культур, а його значення неповною мірою (або іншим чином) розуміється під час комунікації представниками інших культур [1].

Завданням цього етапу дослідження є вивчення дослідницьких позицій і поглядів на категорію *altérité* у французькій науковій рефлексії (**предмет** аналізу), а також окреслення способів її осмислення. Для вирішен-

ня цього завдання в роботі використано метод інтерпретації суспільно-гуманітарних текстів, спрямований на осмислення сутності досліджуваної категорії, а також описовий метод, представлений прийомами інтерпретації змісту текстів та його узагальнення.

Категорія *altérité* розкриває широкий когнітивний простір для багатьох різно- і мультигалузевих розвиток і є широко представленою у французькій науковій рефлексії. За словами Р.Барта *інакшість* – поняття, що є найбільш антипатичним «здоровому глузду» [2].

Універсальна бінарна опозиція *Свій – Інший* є онтологічною основою французького *altérité*, що походить від латинського *alter* (один з двох, інший з двох; наступний, другий; інший у значенні другий (*alter ego*); інший у значенні протилежний; такий, що зазнав змін; ближній). Цікаво, що семантику лексем з основою *al t e r* (*altérer, altération, alternatif, alternative*) асоціативно пов'язано з ідеями про зміну стану, якісні зміни, правонаступництво, опозицію, вибір тощо. Інший похідний до *altérité* термін з латини - *alteritas* означає *несхожість, невідповідність, неспівпадіння, інакшість*.

Найбільш містким, на наш погляд, є таке визначення: *altérité* - це те, що міститься поза "я" і властиве будь-якій реальності: індивіду, цілій групі індивідів, речі чи місцю [3]. Знаходимо й розширене словникове тлумачення [4]: 1/ *altérité* має на увазі визнання інтересів Іншого, його звичок, традицій і уявлень, його власної, іншої картини світу, імплікує проекцію "я на місці іншого"; 2/ *Altérité* є бажанням розуміння, воно закликає до діалогу і сприяє позитивному розвитку відносин. "Так, наприклад, коли єврейський чоловік створює відносини з жінкою-католичкою, *altérité* (у значенні визнання і поваги до іншості - коментар наш) є запорукою взаєморозуміння і успішності такого альянсу. В іншому випадку він неможливий, адже відбудеться зіткнення і боротьба двох світобачень." В цьому контексті видання далі пропонує ще ширше визначення *altérité*: «Взаємодія двох народів полягає у зустрічі різних форм життєустрою. Якщо ініціатива народів визнається з обох боків, інтеграція буде гармонійною, діалог призведе до збагачення обох сторін. У іншому випадку сильніший народ домінуватиме і насаджуватиме свої вірування» [там само].

Зазвичай *altérité* реалізується через розуміння *Іншого* (*qui n'est pas soi*), на позначення якого французька має два терміни: 1/ *autrui* (*le prochain*) - у значенні другий, інший з-поміж, що передбачає приналежність до певної спільноти та/чи соціальну близькість внаслідок спільної участі у чомусь; 2/ *autre* (*l'alter*) – такий, що відрізняється завдяки соціальній дистанції, особливостям приналежності (територіальної, родової, гендерної тощо). Паралельне застосування обох термінів подекуди призводять до амбівалентності розуміння етноспецифіки французького *altérité* представниками інших культур.

Відносини опозиції *Свій-Інший* передбачають різні сценарії розвитку. У першому варіанті - це вороже сприйняття *Іншого* як *Чужого*, коли прояви іншості інтерпретуються як такі, що несуть потенційну загрозу. Наступний сценарій взаємодії - коли *Інший* не сприймається як чужий, тобто не є потенційно загрозливим. Інколи такий *Інший* може трансформуватися у *Свого* і позитивно сприйматися представниками свого соціального поля. Окрім цього є можливим ще третій варіант – нейтральне відношення, яке характерне здебільшого для розвинутих суспільств, де людина може бути присут-

ньою одночасно у декількох соціальних вимірах, бути включеною до різних каналів комунікації, завдяки чому його прийняття *Іншого* є більш толерантним.

Ц. Годоров, французький філософ, семіотик болгарського походження зауважуючи, що проблематику *altérité* можна досліджувати в трьох різних вимірах, встановив певну типологію [5, с. 233]:

а/ аксіологічний вимір - судження про цінність *Іншого* з огляду на те, чи він є гарний або поганий, подобається чи ні;

б/ праксеологічний вимір – діяльність з наближення або віддалення до *Іншого* (чи сприймаю я дії *Іншого*, чи ототожнюю себе з ним, чи навпаки асимілюю іншого до себе, нав'язуючи йому свої бачення), або ж його нейтральне, індиферентне сприйняття;

с/ епістемічний план - знання або незнання (*connaissance ou ignorance*) про існування і сутність іншого.

Етимологічно до значення *altérité* закладено фундаментальну кореляцію між поняттями *іншості* (*la notion d'autre*) й *однаковості* (*la même*) - тим, що має відношення до такого самого, ідентичного стану, особи, або речі [6]. Розуміння *Іншого* і трактування проявів несхожості відбувається крізь призму власного Я - «*est autre ce qui n'est pas la même personne ou la même chose*» за визначенням словника *le Littré*. Важливим є те, що при порівнянні "чогось такого самого" з "чимось іншим" останнє нібито посідає вторинну, другорядну позицію, є нижчим і гіршим за власне. Якщо французьке *altérité* імплікує множинність, різноманітність, то категорія *identité* (ідентичність) найчастіше розуміється в опозиції до інакшості і є у французькій мові антонімом до *altérité*. Інколи у сучасній французькій науковій рефлексії розуміння інакшості розглядається як передумова створення ідентичності «*C'est toujours la réflexion sur l'altérité qui précède et permet toute définition identitaire*», писав дослідник Оже [7, р. 84]. У нього *altérité* часто фігурує в кореляції з поняттям *pluralité* у значенні *multiplicité* (множинність). Це також демонструють дослідження з антропології, де об'єктом є зовнішня інакшість, заснована на експерієнційній трихотомії *l'altérité, la pluralité et l'identité* [7, р. 85].

Діалектичне відношення категорій *altérité/identité* також зумовлює полісемічний характер першої і стає багатим ресурсом для аналізу зв'язків у його межах. Так, французький філософ Поль Рікер, говорячи про полісемічність поняття *altérité*, має на увазі те, що розуміння *Іншого* не зводиться до фіксації *інакшості* *Іншого* (*l'altérité d'un Autrui*), а передбачає певну внутрішню роботу по засвоєнню, розумінню проявів несхожості (*travail de l'altérité*) [8, р. 368].

Словник *Larousse* визначає *altérité* як "*état, qualité de ce qui est autre, distinct*" [9] і перекладається українською як стан, якість чогось іншого, такого, що є відмінним. У французькому філософському словнику А.Конт-Спонвіля *altérité* – це несхожість, відмінна ознака, що передбачає співставлення двох різних сутностей або ж передбачає існування таких [10, с. 354].

"*Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés*" наголошує на полісемантичності терміну *altérité* у соціальній перспективі [3, с. 42], якою він має завдячувати складній семантиці дихотомії понять *l'hospitalité* і *l'hostilité* (гостинність та ворожість). На це також звертав увагу французький філософ і теоретик

літератури Жак Дерріда, згадуючи про глибинний амбівалентний фон і семантичний зв'язок між двома, здавалося б несумісними поняттями, спричинені складною семантичною історією, пов'язаною у французькій мові зі словом *hôte* (гість) [11].

По-перше, це випливає з етимології бінарної опозиції латинських термінів *hosties* (у значенні *ворожі чужинці*) і *hospes* (у значенні *актори ритуалу чемної гостинності, релігійного за походженням*), які історично зумовили два типи відносин між індивідом та суспільством. У першому випадку вони негативні і передбачають конфліктний розвиток, у другому – мають позитивний характер і базуються на принципі кооперації. Ці два типи відносин характерні й для сучасного суспільства. Так, наприклад, у сфері туризму *Інший* сприймається у значенні *hospes*: такий, відносини з яким відбуваються в позитивному контексті. З іншого боку, в історії колоніальної Франції було застосовано модель *hosties*, коли колонізовані народи перебували у відносинах конфлікту з метрополією.

По-друге, в концепції суспільної еволюції *Інший* – це представник іншого суспільства, яке знаходиться на іншій ієрархічній сходинці відносно свого суспільства, причому ця позиція може бути як нижчою, так і вищою. Як приклад – факти з історії факти іспанської колонізації Америки, коли місцеві жителі захопили вітали конкістадорів як божественних створінь, адже останні мали вогнепальну зброю і коней, досі незнаних аборигенами. І навпаки, колонізатори сприймали корінні народи як примітивних дикунів.

По-третє, амбівалентність витікає з різниці між термінами *diversité* і *différence* (різноманітність і різниця): *Інший* як невід'ємна частина у складі тієї самої категорії, або інший як той, що відрізняється тим чи іншим чином. В сфері туризму, де мотивацією до подорожувань є прагнення зустрічі з інакшістю, розуміння *Іншого* може бути віднесено до категорії «різниця». Подорожування неодмінно супроводжується зіткненням з проявами інакшості, адже під час відпочинку або пересування - двох складових туризму - індивід полишає повсякденність. Прагнення інакшості є мотивацією вирушити у подорож: "*voyager c'est partir à la rencontre de l'autre*" [12, р. 71-82.]. Р.Аміру вважає, що *altérité* складає онтологічну основу туризму, філософією якого є пошук місця, пошук себе і пошук *Іншого*, а зустріч з інакшістю може спричинити зміни у власній особистості [13]. Таким чином, сфера подорожування і туризму додає пошук себе й інтерес до інакшості певної місцевості до семантичного поля категорії *altérité* у науковій парадигмі.

Категорія *altérité* - основний предмет французької школи соціальної психології, який всебічно вивчено у праці "*Formes et figures de l'altérité*" французькою дослідницею Деніз Жодле [6]. Авторка розмірковує про людську різноманітність (*diversité humaine*) і дає відповідь на ряд ключових питань стосовно особливостей категорії *altérité* у французькій картині світу. Історично розуміння *Інакшого* відбувалося за принципом приналежності до іншої географічної локації або ж в контексті культурної різниці. У соціальній психології існує термін *l'altérité du dehors* - зовнішня інакшість стосується країн, народів, соціальних груп, усіляких спільнот, що мають або мали відносно стійкі особливі, у значенні екзотичні («*lointain*») voire «*exotique*»), етнічні чи соціальні характеристики

на певному відрізку часу або простору відносно конкретної культури.

Соціальні ж зміни сучасної доби, розвиток школи психоаналізу зокрема, стали поштовхом до зосередження на внутрішніх проявах інакшості у межах соціальних і культурних колективних ідентичностей, а потому й у межах ідентичностей індивідуальних. Стало йтися про так звану «внутрішню інакшість» *l'altérité du dedans* – індивідуальні властивості різного характеру (колір шкіри, стать, певні тілесні вади, особливості поведінки, тощо) відмінні від канонічних, прийнятих у певній соціальній чи культурній спільноті і можуть викликати дискомфорт аби сприйматися як загрозові [там само].

Значущість категорії *altérité* у соціокультурному аспекті досліджено Л.Бонолі, який розуміє *культурну інакшість* як особливу форму знань, що дає розуміння інших, аніж своя, культур в їхній автономності, у мовному розмаїтті, в особливостях світобачення і практиках щоденного буття: "*l'altérité culturelle, c'est-à-dire de la forme de connaissance qui vise à comprendre et à décrire des cultures différentes de la nôtre ; des cultures considérées dans leur autonomie, dans la diversité de leur langue, de leur vision du monde, de leurs croyances et de leurs pratiques quotidiennes*" [14, с. 51]. Бонолі зазначає, що складність сприйняття культурної інакшості стосується специфіки усвідомлення самого факту її прояву як такої, адже як саме можна відчутти "щось інше" відносно своєї культури, якщо знання є результатом роботи зі створення символічних форм із подальшим усвідомленням їхнього смислу на основі власного досвіду й інтуїтивного передчуття. Отримання таких знань є досить умовним й опосередкованим, адже в процесі індивід стикається з необхідністю "закрити власну систему символів і обмежень" аби стати спроможним до сприйняття "чогось із зовні" «*quelque chose qui ne vient pas de nous*» [14]. Подальші ускладнення у розумінні пов'язано з тим, як сформулювати, висловити оприявлену культурну інакшість, яким чином адекватно і без втрат передати знання, не адаптуючи його до категорій власної культури.

За Бонолі, на практиці фіксація нових знань про *інакше* передбачає створення різних типів текстів, що описують й інтерпретують досліджуване культурне явище, при чому визнається, що в процесі відбувається часткова втрата смислу в результаті його свідомої чи підсвідомої адаптації до власної культури засобами своєї мови, подекуди хибне тлумачення провів несхожості. Використання цих текстів як матеріалу й, водночас, єдиного інструменту для подальших досліджень інакшості певної культури може призводити до хибних висновків і спростовувати доцільність подальшого використання цих результатів. На думку дослідника, тексти, які мають вторинний характер, не можуть бути основним, а тільки допоміжним матеріалом для виявлення істинних смислів *altérité*. Адже її фіксації і тлумаченню у текстах перекладів, описів тощо, завжди передує факт контакту двох акторів - представників різних культур, кожному з яких властива інколи непередбачувана для іншого поведінка. Тільки під час зустрічі з *Іншим*, у взаємодії з ним може оприявитися "дещо" таке з-поза своєї картини світу, що може бути ідентифіковано як "щось інше" - таке, що не відповідає нашим уявленням, спростовує передбачення і вимагає інтерпретації, перекладу для формування нових адекватних уявлень про це "щось нове" у своїй картині світу: «*...opérations mentales,*

gestuelles et linguistiques (...) doit lui permettre de s'intégrer dans une « forme de vie » différente de la sienne» [14].

Концепт *altérité* був досліджений французьким філософом Е.Левінасом у серії робіт, що увійшли до збірки "Altérité et transcendance", опублікованої у 1995 р. У центрі уваги Левінаса – етнічна проблематика кризь призму парадигмальної фігури *Іншого*. Характеризуючи відношення Я – Інший в етнічному аспекті, Левінас підкреслює, що воно побудоване не за принципом підпорядкування частини цілому, «без пригнічення і насильства», попри уніфікуючи і тоталізуючи владу логосу і порядку. Етнічне відношення – це «*relation sans relation*» - «відношення без відношення», де немає ані відчуження, ані переваг, царина поваги до незалежності, своєрідності, унікальності кожного індивіду [15, р. 78-79]. Відношення Я – Інший Левінас формулює як парадигму людського спілкування, до якого залучено не тільки два суб'єкти, а множинність суб'єктів, що становить структуру буття. Людство для Левінаса є світом міжкультурної комунікації, ініційованої міжсуб'єктним спілкуванням, а культура несе місію засобу спілкування на загальнолюдському рівні. Для Левінаса безумовним є те, що саме початкова спільнота з її принципом «людина-для-людини», «один для іншого» має конфігурувати конкре-

тно-історичні форми буття, а політика мати другорядне значення, бути контрольованою і підлягати критиці спираючись на етику [*там само*].

Таким чином, аналіз суспільно-гуманітарних текстів показав, що *altérité* представлена у французькій науковій рефлексії як природна, динамічна, соціально і культурно-детермінована категорія, яка зазнає трансформації через певні історичні, соціальні, часові, культурні фактори. Хоча розвиток сучасної Франції беззаперечно відбувається у напрямку зростаючої етнокультурної плюралізації, характерною його особливістю є балансування між політикою мільтикультуралізму і політикою власної національної виключності, коли зусилля до відкритості, розуміння і прийняття культури *Іншого* ускладнюються природним сприйняттям проявів інакшості як чужості.

Вивчення дослідницьких позицій і поглядів на категорію *altérité*, а також окреслення способів її осмислення у сучасній французькій науковій рефлексії дало підстави підтвердити висновок про те, що феномен *altérité* є одним із ключових концептів національної французької культури, унікальною етнічною реалією з властивими асоціативними уявленнями й образами, що репрезентує етнокультурний спосіб самоідентифікації нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко Л.В. Дискурс про інакшість у французькій соціально-гуманітарній парадигмі: історичний аспект/ Science and Education a New Dimension. Philology, -V(37), Issue 137, - Budapest, 2017. - С. 27-30.
2. Барт П. Мифологии / пер., вступ. ст. и коммент. С. Н. Зенкина. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 312 с.
3. Lévy Jacques et Lussault Michel. Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés, Paris, Belin: 2003.
4. lesdefinitions.fr //edition en ligne <http://lesdefinitions.fr/alterite#ixzz4WJGPRPQ6>
5. Todorov, T., La conquête de l'Amérique, Paris, Le Seuil, 1982
6. Denise JODELET, "Formes et figures de l'altérité", L'Autre : Regards psychosociaux, chapitre 1, pp. 23-47. Grenoble : Les Presses de l'Université de Grenoble, 2005, 416 pp.
7. Augé, M. Pour une anthropologie des mondes contemporains. Paris : AubierFlammarion, 1994.
8. Ricoeur .*Soi-même comme un autre*, Le Seuil, 1990.
9. Larousse, <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/alt%C3%A9rit%C3%A9/2559#iYGYsw0MxsqRqqS.99>
10. Comte-Sponville, André. Dictionnaire philosophique. PUF, 2001. - 624 pp.
11. Derrida J. De l'hospitalité/Anne Dufourmantelle invite Jacques Derrida à répondre DE L'HOSPITALITÉ. – Paris, 1997.
12. Ceriani Giorgia, Duhamel Phillippe, Knafo Remy, Stock Mathis, 2005, "Le tourisme et la rencontre de l'autre. Voyage au pays des idées reçues", in *L'autre*. Critiques, cultures et sociétés, Vol. 6, p. 71-82.
13. Amirou Rachid, *Imaginaire touristique et sociabilité du voyage*, Paris, PUF 1995.
14. Bonoli Lorenzo, « La connaissance de l'altérité culturelle », *Le Portique* [En ligne], 5-2007 | Recherches, mis en ligne le 21 décembre 2007, consulté le 19 janvier 2017. URL : <http://leportique.revues.org/1453>
15. Levinas Emmanuel, *Totalité et Infini : Essai sur l'extériorité*, Le Livre de Poche, 1991 (1re éd. 1961)

REFERENCES

1. KLYMENKO L.V. Dyskurs pro inakshist' u frantsuz'kij sotsial'no-humanitarniy paradyhmi: istorychnyy aspekt / Science and Education a New Dimension. Philology, -V(37), Issue 137, - Budapest, 2017. - С. 27-30.
2. BARTH R. Myfolohyy/per., vstup. st. y komment. S. N. Zenkina. – М.: Yzd-vo ym. Sabashnykovykh, 1996. – 312 s.

Категория *altérité* во французской научной рефлексии

Л. В. Клименко

Аннотация.Статья посвящена изучению современных исследовательских позиций относительно категории ALTÉRITÉ во французской парадигме социальных и гуманитарных наук. Благодаря интерпретации научных текстов осмыслена сущность французской ALTÉRITÉ, которая представлена как природная, динамичная, социально и культурно-детерминированная категория, открывающая широкое когнитивное пространство в рамках национальной картины мира. Подтвержден вывод о том, что ALTÉRITÉ является одним из ключевых концептов французской культуры, этнической реалией, этнокультурным средством самоидентификации нации.

Ключевые слова: категория *Altérité*, инаковость, национальная картина мира, категория Другого, этноспецифическая особенность.

Category of otherness in the french scientific reflection

L. V. Klymenko

Abstract. The article is devoted to the modern research positions analysis relative to the category of otherness in the French scientific paradigm social and humanitarian paradigm. Thanks to the interpretation of scientific texts the French ALTÉRITÉ has been comprehended as a natural, dynamic, socially and culturally determined scientific category which creates a broad cognitive space within the framework of the national picture of the world. The conclusion stating the ALTÉRITÉ being one of the French culture's key-concepts, the ethnical reality, and a special type of the national self-identification has been reappraised.

Keywords: otherness, *altérité*, national picture of the world, Other's category, ethnospecific feature.

Equivalencia/No Equivalencia Del Marco Estructural Oracional (Análisis Tipológico)

N. M. Korbozerova

Universidad Nacional De Kiyv, Instituto De Filología (Ucrania)
Corresponding author. E-mail: nina.korbozerova@gmail.com

Paper received 08.01.18; Revised 12.01.18; Accepted for publication 15.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-06>

Anotación: En el artículo está analizada la unidad principal de la comunicación, o sea la oración, en la lengua española en comparación con la lengua ucraniana. Fueron reveladas las peculiaridades universales en ambas lenguas, además, fueron estudiados las peculiaridades distintivas, lo que ayuda a los estudiantes a aprender con facilidad la lengua extranjera.

Palabras clave: *semántica, forma, oración simple, oración compuesta, la lengua española, la lengua ucraniana.*

Introducción. Siendo un complejo semántico, formal y fonológico independiente y autónomo, la oración desempeña el papel de la unidad principal de la comunicación. Actualmente, la comparación de los sistemas sintácticos de dos o más lenguas provoca un especial interés científico, pues, al comparar las lenguas, es posible establecer las aproximaciones y las diferenciaciones entre estas lenguas, lo que puede contribuir a obtener el resultado aplicado para la metodología de la enseñanza de la lengua extranjera y para práctica de la traducción.

Revista breve de las publicaciones sobre el tema. La comparación como método lingüístico tiene las raíces bastante profundas y la historia muy larga. El comparatismo fue el punto de partida del historicismo del siglo XVIII, que culminó en el positivismo de los neogramáticos. En aquel entonces se comparaban las lenguas, pertenecientes a un grupo, por ejemplo, románico, germánico, eslavo, etc. La investigación comparativa de la situación lingüística en la etapa concreta entre lenguas afines o muy diversas es, actualmente, de extraordinaria utilidad. Se comparan en este caso, por ejemplo, las lenguas del grupo germánico con las eslavas o las lenguas del grupo románico con las orientales, etc. Hoy día es de mucha importancia científica y práctica la comparación de las lenguas germanicas o románicas, por una parte, y, por otra, con las lenguas eslavas [1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11]. Hay que notar que la comparación de los sistemas sintácticos entre las lenguas española y ucraniana lleva muy poca historia [8].

Objeto. El objeto de este artículo consiste en hacer el análisis semántico y estructural de las oraciones simples y compuestas a base de las lenguas española y ucraniana para establecer las semejanzas y las diferenciaciones en la significación y en la forma de estas unidades sintácticas con los fines estratégicos comunicativos y prácticos.

Resultados obtenidos. La lengua española (LengEsp) y la lengua ucraniana (LengUcr), al originarse de un tronco antiguo lingüístico único, en su marco estructural de la oración (MarcEstructOr), tienen una cantidad considerable de los rasgos comunes, o universales. La semejanza gramatical de las lenguas comparadas (LengComp) se revela en los rasgos universales (RasgUniv) entre los MarcEstructOr y en el funcionamiento de diferentes modelos semántico-estructurales de las oraciones. En las LengComp el MarcEstructOr está presentado por las oraciones simples (OrSimpl) y oraciones compuestas (OrComp). De otro lado, las LengComp se diferencian por sus propios rasgos distintivos (RasgDist), lo que correlaciona con su modelo del MarcEstructOr nacional.

MODELOS I del MarcEstructOr de las OrSimplBinucl. La frase más productiva en las LengComp se compone obli-

gatoriamente de dos núcleos oracionales (sujeto y predicado) y forma dos SUBMODELOS de la oración simple binuclear (OrSimplBinucl) que constityen los RasgUniv en las LengComp. SUBMODELO 1 tiene el MarEstructOr nominativo, que se emplea con mucha preferencia en las lenguas contemporáneas. Eso quiere decir que el carácter transitivo o intransitivo del verbo no influye en la forma gramatical del sujeto lógico de la oración, que siempre se emplea en el caso gramatical nominativo en la voz activa o pasiva: *Los obreros construyen el edificio. = El edificio se construye por los obreros. Робочі будують будинок. = Будинок будується (робочими).* SUBMODELO 2 de las OrSimplBinucl está formado por otro modelo del MarEstructOr – ergativo. En las LengComp estas oraciones muy específicas también son bastante productivas, el sujeto lógico de la oración está en el caso ergativo [12]. Las oraciones ergativas pueden tener sus análogos transformativos nominativos, aunque no siempre hay equivalencias formales y semánticas entre ellas en las LengComp: *Me da igual y Tengo sed. Мені байдуже y Відчуваю спрагу.*

MODELOS II del MarcEstructOr de las OrSimplMononucl. En las LengComp, las oraciones simples mononucleares (OrSimplMononucl) es el MarcEstructOr compuesto de un núcleo oracional esencial y formado a base del SUJETO (o NOMBRE), o a base del PREDICADO (o VERBO). En el primer caso, en el SUBMODELO 3 de las OrSimplMononuclNom el sujeto de la oración se expresa por el núcleo nominal, que designa el objeto o nombra el fenómeno de la naturaleza: *Nieve. Чиг.* En otro caso, en el SUBMODELO 4 el núcleo oracional esencial está expresado por el predicado, que designa la acción o el proceso o el fenómeno de la naturaleza en su realización: *En invierno atardece temprano. Взимку вечоріє рано.* Mientras que la modalidad de las OrSimplMononucl se generaliza tanto por medio de los semas y las formas de las palabras, como por medio de la entonación que cae. La presencia de un solo núcleo, sea el sujeto, o sea el predicado, constituye la peculiaridad gramatical de las OrSimplMononucl en cuyo MarcEstructOr no puede reconstruirse ni sobreentenderse otro núcleo oracional esencial. En las LengComp las OrSimplMononucl, lo mismo que las OrSimplBinucl, funcionan como unidades semánticas autónomas en el texto.

Las OrSimplMononucl verbales están representadas en las LengComp por el SUBMODELO 5 como las oraciones personales (OrSimplMononuclPer), por el SUBMODELO 6 como las oraciones impersonales (OrSimplMononuclImp), por el SUBMODELO 7 como las oraciones unipersonales (OrSimplMononuclUnip) y en el SUBMODELO 8 como las oraciones infinitivas (OrSimplMononuclIn). Existen las diferencias en los enfoques y métodos del análisis lingüístico en

la teoría de las LengComp. Según la clasificación tradicional admitida en las gramáticas ucranianas, las OrSimplMononuclImp se dividen, a diferencia de la clasificación española, en dos subgrupos que se denominan como impersonales indeterminadas e impersonales generalizadas [5,6]. Al contrario, según la teoría tradicional sintáctica española, no se agrupan las oraciones infinitivas en un tipo específico aunque ellas existen en la realidad lingüística [14, 15]. Por eso admitimos esta advertencia en calidad de las diferencias clasificadoras y no como los RasgDist de índole semántica y formal.

En las LengComp, el núcleo oracional de las OSimplMononuclPer se expresa igualmente por el verbo en la forma personal. Formalmente es la primera persona del sing. o pl. La misma forma verbal está para indicar a la persona determinada: *Cenamos en el restaurante. Recito las poesías. Vecheryamo u restorani. Deklamuju virshu.* Aquí se sobreentiende la primera persona del sing. (Yo) o del pl. (Nosotros/Nosotras). El predicado puesto en la tercera persona nunca forma las OrSimplMononuclPer por no determinarse en ella el género ni de la persona, ni el objeto: *(Ellos/Ellas) cenan en el restaurante. (Él/Ella) recita las poesías. (Він/Вона декламує вірши. Вони вечеряють у ресторані.* En este último ejemplo ucraniano el género de las personas se revela en el contexto. En las OrSimplMononuclPer la ausencia del sujeto concretizado por la persona determinada o el sujeto omitido no crea el carácter incompleto de la OrSimpl porque el mismo predicado se refiere de modo oculto al agente lógico de la oración.

Las OrSimplMononuclPer de las LenComp forman tres submodelos: SUBMODELO 9 de la modalidad real con la perspectiva temporal posterior. En las OrSimplMononuclPer de este tipo el predicado se expresa por el verbo de la 1-a y 2-a personas en el pres. y fut. del modo Indic.: *Sé bien esta materia. Terminarás la Universidad el año próximo. Добре орієнтуюся в цій темі. Закінчуєш університет у наступному році.* SUBMODELO 10 de la modalidad real con la orientación temporal anterior. En las OrSimplMononuclPer de este tipo el predicado está expresado por la 1-a y 2-a personas del sing. y pl. en las formas verbales temporales en el pasado, con mucha variedad en la LengEsp: *Leiste el cuento. Прочитав оповідання.* SUBMODELO 11 de la modalidad imperativa. En las OrSimplMononuclPer de este tipo el predicado se expresa por el verbo en la forma del modo Imper. en la 2-a y 3-a personas del sing. y del pl. en la LengEsp y en la 2-a y 3-a personas del sing. y pl. en la LengUcr: *¡Despiértate temprano! Прокінься рано!* En las LengComp, concide el uso funcional y estilístico de las OrSimplMononuclPer, pues no se repiten muchas veces los pronombres personales y la narración se hace más dinámica y enérgica.

Las OrSimplMononuclImp forman en el MarcEstructOr en las LengComp un modelo oracional único en su género, pues la acción se realiza por el agente absolutamente indeterminado y desconocido por los hablantes. Pero este agente de la acción se deduce con facilidad, en algunos casos, del discurso, del contexto o de la situación real. El predicado de estas oraciones se expresa igualmente en las LenComp por el verbo en la 3-a persona del pl. en cualquiera forma temporal del modo Indic: *Hablan de la política. Розмовляють про політику.* Muy a menudo, en calidad del sujeto pueden intervenir los pronombres indefinidos *uno/una; хтось*, lo que da a la oración el valor impersonal muy fuerte y el carácter generalizador, lo que produce el efecto estilístico. Como las OrSimplMononuclImp representan la acción realizada

por el agente desconocido, en su MarcEstructOr se utilizan, de modo semejante en las LengComp, las palabras *según, як: Según se comunica. Як повідомляється.* Este MarcEstructOr posee muchas variedades formales en la LengUcr. Así, como el RasgDist, se destacan las OrSimplMononuclImp ucranianas de uso muy corriente. En ellas el verbo está en la 2-a persona del sing. en el pres. y fut. del modo Indic. o en la 2-a persona del sing. o pl. del modo Imper. Sirven para expresar las opiniones comunes, acciones mentales, consejos, etc. Estas oraciones expresan el máximo grado de la referencia a cualquier agente y se emplean con más frecuencia en los proverbios: *Не плюй в колодязь — прийдеться води питися.* Compárense con el MarcEstructOr del parecido proverbio español: *Nadie diga de esta agua no beberé.* Además, como el RasgDist entre las LengComp es de mencionar las oraciones españolas, de tipo *Tú debes trabajar mucho más* que. El valor indeterminado del agente puede focalizarse con mayor intensidad en el empleo del pronombre indeterminado *uno/una: Uno debe trabajar mucho más.* Compárense con la frase ucraniana con el máximo grado de intensidad para expresar el sema de la indeterminación *Треба працювати значно більше.*

Las OrSimplMononuclUnip figuran en las clasificaciones semánticas en las LenComp con unas divergencias en el predicado que precisa el sema de la oración sin poner de relieve al agente de la acción. Está representado en las LenComp de modo parecido por los verbos unipersonales: *atardece, сутиніє* (RasgUniv). Los verbos españoles de plena significación léxica, de tipo *hacer* pueden usarse con valor unipersonal: *Hace sol* (RasgDist A español). El verbo español *ser* puede emplearse en el giro unipersonal: *Es necesario* (RasgDist B español). El verbo de mentalidad se usa en la forma reflexiva, de tipo: *se piensa* (RasgDist C español). El participio pasado ucraniano formado con el sufijo *-н-*: *Прохід заборонено* o la frase adverbial ucraniana, de tipo: *Соняшно. Слід. Необхідно* participa en la formación del MarcEstrOr de las OrSimplMononuclUnip y tiene las equivalencias semánticas parciales con los RasgDist A y B españoles (RasgDist ucraniano).

En las OrComp por subordinación en las LengComp se combinan las unidades sintácticas de diferentes tipos, una de las cuales depende de la otra. La relación de dependencia entre la oración principal (OrPrinc) y la oración subordinada (OrSub) se manifiesta por las conjunciones. En las LengComp se distinguen dos MarcEstructOr que determinan los modelos siguientes: MODELO del MarcEstructOr de la oración compuesta subordinada mononuclear (OrCompSubMononucl), es decir, de la oración compuesta que se compone de un eje gramatical, y MODELO del MarcEstructOr de la oración compuesta subordinada binuclear (OrCompSubBinucl), es decir, de la unidad que se compone de dos ejes gramaticales. En las LengComp el papel de las conjunciones y de las palabras conjuntivas en las OrCompSubMononucl y OrCompSubBinucl es exclusivamente importante.

MODELO III del MarcEstructOr de las OrCompSubBinucl. En las OrCompSubBinucl, la OrPrinc es relativamente independiente, pues no tiene el componente correlativo, la idea expresada por ella es acabada desde el punto de vista semántico y fonológico y, por consiguiente, pueda funcionar de modo autónomo, sin la OrSub. El RasgUniv para las LengComp abarca las OrCompSubBinucl que se diferencian entre sí por el nexo (nexus) que determina el tipo contextual del MarcEstructOr. El papel de las conjunciones en las OrCompSubBinucl es exclusivamente importante, su significa-

do es semántico. MODELO ADVERBIAL, o CIRCUNSTANCIAL. En las LengComp este tipo está presentado por gran variedad de las OrCompSubBim de diferente significación semántica y formal que debe estudiarse en varios aspectos: lógico-gramatical, cognitivo, estilístico, psicológico, textual, que será el tema de otro artículo. Existen ocho submodelos adverbiales: SUBMODELO DE CAUSA, SUBMODELO DE TIEMPO, SUBMODELO DE MODO, SUBMODELO DE LUGAR, SUBMODELO DE CONSECUENCIA, SUBMODELO DE CONDICIÓN, SUBMODELO DE CONCESIÓN, SUBMODELO DE FIN.

MODELO IV de MarcEstructOr de las OrCompSubMononucl. En las OrCompSubMononucl, la OrPrinc exige con necesidad el empleo de la OrSub, que está destinada a concretizar un término oracional de la OrPrinc. Con la ayuda de varios componentes correlativos empleados en la OrPrinc se hace una relación muy fuerte entre ambas partes de la OrCompSub. El significado de las conjunciones y de las palabras conjuntivas en las OrCompSubMononucl es sintáctico. SUBMODELO CORRELATIVO 1. En las OrCompSubMononucl el sentido generalizador de la oración está acumulado en el componente correlativo de la OrPrinc expresado

por los verbos de predicación incompleta. Se trata aquí de los verbos que exigen con regularidad en el contexto su desenvolvimiento posterior por la OrSub complementaria. En los ejemplos: *Digo que voy a venir mañana* y *Кажу, що збираюся прийти завтра* los verbos *decir* y *казати* no pueden emplearse sin el complemento directo, expresado por la OrSub *que voy a venir mañana* o *що збираюся прийти завтра*. SUBMODELO CORRELATIVO 2. En las LengComp, unos adverbios y pronombres[16] se sirven de elementos correlativos empleados en la OrPrinc en los que se apoyan las OrSub, en este caso se establece el nudo significativo de alto grado de dependencia sintáctica. Forman las oraciones atributivas, o de relativo: *El que no trabaja, no come*. *Хто не працює, той не їсть*. Estas oraciones son más divulgadas en la LengUcr.

Conclusiones. La comparación de las lenguas española y ucraniana al nivel oracional nos permitió revelar tres tipos de las equivalencias: completas, parciales y nulos, que es el resultado del grado del analitismo o sintetismo de la lengua en comparación. Los rasgos semejantes y diferenciadores dependen del factor semántico, formal, estilístico y funcional de la oración y su localización en el contexto.

REFERENCES

1. Аракин В.Г. Сравнительная типология английского и русского языков. – М., 2005.
2. Артемчук Г.І. Порівняльна типологія німецької та української мов. – К., 1987.
3. Венгренивська М.А., Гнатюк А.Д. Порівняльна граматики французької та української мов. – К., 2008.
4. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков. – М., 1969.
5. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Тоцька Н.І., Уздиган І.М. Сучасна українська літературна мова. – К., 2002.
6. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. – Донецьк, 2009.
7. Карамішева І.Д. Контрастивна граматики англійської та української мов. – Вінниця, 2012.
8. Корбозерова Н.М., Серебрянська А.О., Скробот А.М. Порівняльна типологія іспанської та української мов. – К., 2014.
9. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та українсь-

- кої мов. – Вінниця, 2004.
10. Лалаян Н.С., Подвойська О.В. Порівняльна граматики німецької та української мов. – К., 2013.
11. Левицький А.Е. Порівняльна граматики англійської та української мов. – К., 2008.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006.
13. Diccionario de uso del español actual. – Madrid, 2002.
14. Esbozo de una nueva gramática española. – Madrid: RAE, 1973.
15. Garrido Vilchez, G.B. La Gramáticas de la Real Academia Española: teoría gramatical, sintaxis y subordinación (1854-1924). Tesis Doctoral //www.contrastiva.it/baud.../Gramática%20española/Garrido%20Gramatica%20RAE.pd... – Salamanca, 2008 (recurso e.).
16. Matte Bon, Fr, Gramática Comunicativa del español. En 2 tomos. – Madrid, 1995.
17. Diccionario de uso del español actual. – Madrid, 2002.

REFERENCES

1. Arakin V.G. Comparative Typology of English and Russian Languages. – M., 2005.
2. Artemchuk G.I. Comparative Typology of German and Ukrainian Languages. – K., 1987.
3. Vengrenivska M.A., Gnatiuk A.D. Comparative Grammar of French and Ukrainian Languages. – K., 2008.
4. Gak V.G. Comparative Typology of French and Russian Languages. – M., 1969.
5. Gryshchenko F.P., Matsko L.I., Totska N.I., Uzdygan I.M. Modern literary Ukrainian. – K., 2002.
6. Zagnitko A.P. Ukrainian syntax: applied aspect. – Donetsk, 2009.
7. Karamysheva I.D. Contrastive Grammar of English and Ukraini-

- an Languages. – Vinnytsia, 2012.
8. Korbozerova N.M., Serebrianska A.O., Skrobot A.I. Comparative Typology of Spanish and Ukrainian Languages. – K., 2014.
9. Korunets I.V. Contrastive Typology of English and Ukrainian Languages. – Vinnytsia, 2012.
10. Lalayan N.S., Podvoyska O.V. Contrastive Grammar of German and Ukrainian Languages. – K., 2013.
11. Levitskiy A.E. Comparative Grammar of English and Ukrainian Languages. – K., 2008.
12. Selivanova O.O. Modern linguistics: terminological encyclopedia. – Poltava, 2006.

Equivalence/No Equivalence Structural Sentence Scope (Typological Analyses)

N. M. Korbozerova

Abstract: The article deals with the sentence, as a basic unit of communication, in Spanish language in comparison to Ukrainian one. Are investigated similar and differential features in both languages, that allows to the students to study easily the foreign language.

Keywords: semantics, form, simple sentence, complex sentence, Spanish language, Ukrainian language.

Эквивалентность/Неэквивалентность Структурной Рамки Предложения (Типологический Анализ)

Н. Н. Корбозерова

Аннотация: В статье проанализировано предложение как основная единица коммуникации в испанском языке в сравнении с украинским. Выявлены сходные характеристики в обоих языках, а также исследованы дифференциальные черты, что позволяет студентам с легкостью изучать иностранный язык.

Ключевые слова: семантика, форма, простое предложение, сложное предложение, испанский язык, украинский язык.

Мовний пуризм як суспільне явище в сучасній Туреччині

К. А. Корнієць

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: Ekaterina.kasha@gmail.com

Paper received 20.01.18; Revised 23.01.18; Accepted for publication 25.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-07>

Анотація. Стаття присвячена вивченню поняття мовного пуризму як засобу боротьби із запозиченнями й нормалізації турецької мови. У дослідженні вказуються причини проникнення іншомовних слів, підкреслюється їхній позитивний і негативний вплив на турецьку мову й розвиток культури, а також аналізується проблематика мовної політики, яка спрямована на очищення літературної турецької мови від іншомовних запозичень.

Ключові слова: пуризм, запозичення, мовна політика, застаріла лексика, неологізми.

Слово "пуризм" – французького походження, походить від латинського "пурус" – чистий. Відповідно до Словника іноземних слів у болгарській мові, "пуризм" – боротьба за "очищення" мови від тих запозичених слів і виразів, які можна замінити споконвічними. Однак сам термін "пуризм", незважаючи на всі спроби пуристів знайти йому підходящу заміну, запозичений майже всіма європейськими мовами.

Перші прихильники мовного пуризму вели, переважно, практичну діяльність по втіленню своїх поглядів і підкріплювали її лише ідеологічними аргументами. Коли ж стали з'являтися теоретичні

роботи з пуризму, то й тоді необхідність у його визначенні виникла не відразу через семантичну прозорість самого терміна. Якщо ж і робилися спроби сформулювати визначення, то це, найчастіше, зводилося до розширеного опису окремих його характерних ознак.

Загально визнаним авторитетом в сфері загальної теорії пуризму є Дж.Томас, автор фундаментального дослідження "Лінгвістичний пуризм" (1991) [10]. У цій праці Дж.Томас, об'єднавши й розвивши уявлення своїх попередників, визначає пуризм як "Прагнення з боку мовного співтовариства (або його частини) уберегти мову (або позбавити її) від припустимих іншомовних або інших небажаних елементів (включаючи слова, створені в діалектах, у мові окремих соціальних груп і мовних стилях). Він може проявлятися на усіх рівнях мови, але, в основному, у його лексичному складі. Головним чином, пуризм – це кодифікація, культивування й планування мовних норм" [10, с. 12]. Більшість сучасних дослідників уважають дане визначення мовного пуризму найбільш повним.

У турецькій мові це явище позначають, в основному, двома термінами, одне арабського, інше – перського походження: " tasfiyecilik" і " sadeleştirme", відповідно [5, с.12].

Масштаби пуризму в турецькій мові такі, що за останні 100 років вона стала найбільш мінливою мовою у світі. У певні історичні періоди явище зіграло позитивну роль, але зараз воно іноді заважає мові виконувати свою головну функцію – служити засобом спілкування.

Усю другу половину 19 та початок 20 століття в Османській імперії було чимало дискусій із приводу поліпшення мови. Закінчилися суперечки вже в республіканській Туреччині мовною реформою 1928 року, після якої була створена, по-суті, абсолютно нова турецька мова [8, с.43]. Писемність була переве-

дена на латинську абетку, що прискорило процес уведення нових, споконвічних турецьких слів та виразів.

Основоположниками турецького найактивнішого пуристичного руху прийнято вважати О. Сейфеттіна та А. Джаніпа, які в 1911 р. організували націоналістичний рух "Гурток молодих літераторів". Турецькі мовознавці залучали до пошуку прадавніх тюркських коренів і слів, які, будучи доповненими безліччю аглютинативних суфіксів, характерних для мов тюркської групи, послужили основою для "карбування" суто турецьких слів та виразів [3].

Ще одним важливим кроком у мовній реформі було створення Ататюрком Турецького Мовного Суспільства (Turk Dil Kurumu) в 1932 році (пізніше – Турецька Лінгвістична Асоціація), однієї з найголовніших наукових організацій сучасної Туреччини, чия діяльність та публікації тривають і до сьогодні.

Метою Мовного Суспільства було виявлення самобутності та багатства турецької мови й надання їй міжнародного статусу серед мов світу. Для здійснення цієї мети Турецьке Мовне Суспільство протягом 85 років вело дослідницьку роботу. За 85 років діяльності воно опублікувало чимало книг, серйозних творів. Так, в 1998 році Тлумачний Словник турецької мови перевидавався 9 раз, кількість слів досягла 75.000 [4].

Ця організація очистила турецьку мову від іноземних запозичень, запропонувавши використовувати в мові споконвічні турецькі еквіваленти, тим самим зробила величезний внесок, розбудовуючи й збагачуючи мову. Не володіючи санкціонованою силою, будучи академічною організацією, усю свою діяльність Лінгвістичне Суспільство направляло на захист і освіту суспільства.

В 20-30-і роки було досягнуто чимало успіхів в позбавленні турецької мови від іншомовних, у першу чергу арабських і перських, запозичень та в створенні нової тюркської лексики й термінології. Нова тюркська лексика, з одного боку, повинна була замінити арабізми, з іншого боку – дати засоби для вираження нових понять, що дало можливість турецькій мові стати в один ряд з розвиненими сучасними мовами.

Пропонувалися три методи одержання необхідних слів, покликаних зробити турецьку мову незалежною від іншомовної лексики: вивчити ресурси розмовної мови, зібрати потрібні слова, знайдені в старих текстах, і, якщо необхідно, створити нові слова з існуючого кореня та суфіксів.

У жовтні 1932 року почався збір слів. Кожний провінційний губернатор головував у колекційному комітеті. Протягом року більш ніж 35.000 слів було записано. Тим часом, учені, у пошуках слів, що вийшли з ужитку або, що ніколи не використовувалися в Туреччині, прошурхотіли словники тюркських мов і більш ніж 150 стародавніх текстів. Їх видобуток за рік склав 90.000 слів. В 1934 році результати обох заходів були опубліковані в книзі під назвою *Tarama Dergisi* [2].

Журналісти писали свої статті османською мовою, а потім передавали їх у спеціальні комісії (*ikamesi*). Капесі користувались копією *Tarama Dergisi* і заміняли слова з османської мови еквівалентами, обраними із цієї книги [2]. У той самий час, в іншому видавництві, інша комісія вибирала інші еквіваленти, які виявлялись тими ж словами з османської мови.

У той момент Ататюрк зрозумів, що реформа зайшла в глухий кут, і що розумніше було б зберегти в мові всі іноземні слова, для яких не було знайдено турецьких синонімів, забезпечивши їх турецькою етимологією. Приміром, застаріле слово "цивілізація" – "*medeniyet*" – арабського походження. Але це подавалось так, начебто араби запозичили його в турків [1].

Однак, багато хто з реформаторів замість того, щоб вигадувати етимологію для приречених арабських і перських слів, чесно намагалися знайти суто турецькі аналоги для них, і зробили кілька грубих помилок. Наприклад, не було турецького еквівалента арабському "*maarif*" – "освіта". Реформатори замінили його словом "*eğitim*", яке, нібито, походить від прадавнього дієслова "*eğitimek*" – "виховувати". Але дієслова "*eğitim*" ніколи не існувало. Однак це не перешкодило "*eğitim*" стати сучасним турецьким словом для позначення поняття "освіта" [8, с.63].

Конструюючи нові слова замість старих, турецькі лінгвісти виявили неабияку винахідливість. Є багато вдалих знахідок. Ці неологізми прийняті народом, увійшли в літературну мову. Тепер уже, мабуть, ніхто в Туреччині не назве літак арабським словом "*tauyare*", або, ввійшовшим у мову в 20-і роки європейським "*aeroplan*": для цього є досить доречно знайдене слово "*uçak*", від дієслова "*uçmak*" – літати. Вдало утворене й нове слово для позначення школи – "*okul*", від дієслова "*okumak*" – вчитися. Давно вже в сучасній Туреччині не почувеш колишнього арабського "*mektep*", що теж означає "школа" [9].

Тим не менш, багато арабізмів залишилися недоторканими й пуристами: "*devlet*" (держава), "*cumhuriyet*" (республіка), "*milliyet*" (національність). Та й навряд можливо повністю очистити якусь мову від іноземних запозичень. Якщо переслідувати таку мету, то в турецькій мові, приміром, довелося б міняти майже всі слова, що стосуються житла, на якісь інші, вигадані. Тому що такі повсякденні слова, як "*dam*" (дах), "*duvar*" (стіна), "*rencere*" (вікно) – це іранізм, "*sandalye*" (стілець) – арабізм, "*iskemle*" (лава) – запозичення із грецької мови, "*masa*" (стіл) – з румунської, "*karyola*" (ліжка) – з італійської і т.д. [6].

Також застаріла лексика служить резервом синонімів, що пояснюється й вимогами гарного стилю. Наприклад, фраза "літератор написав статтю", укладена по-новому, звучить стилістично негарно: "*yazar yazı*

yazdı". Уведення ж у неї застарілих, арабських слів відразу виправляє стиль: "*edip makale yazdı*" [7]. Практично майже в кожного турецького слова є синонім-двійник. Причому він не має, як це зазвичай буває в синонімії, трохи іншого значення або стилістичного відтінку. Уся відмінність зводиться до походження слова – застаріле воно або нове, тюркське або запозичене. Іноді таких синонімів навіть декілька. Так, значення "космос" мають три однакові за змістом слова: "*feza*" (арабізм), "*kozmos*" (європейське запозичення), "*uzay*" (неологізм від тюркського "*uzak*" – далекий). І таких слів з синонімами-двійниками безліч. Велика кількість однозначної лексики призводить до того, що не всякий турок може опанувати її запаси, не говорячи вже про іноземців, що вивчають турецьку мову.

Консервативна частина турецького суспільства вкрай негативно ставиться до цих мовних новацій. Вилучення арабських і перських слів та синтаксичних конструкцій неминуче призводить до відмежування турецької культури, від культур, що традиційно перебували під її впливом, інших ісламських країн і народів. Тому консервативні турецькі видання, газети й журнали, особливо ісламістського напрямку, свідомо зберігають на своїх сторінках колишні арабські й перські слова, що пов'язані з мусульманською культурою, ісламським світоглядом.

З народженням нової мови зародилися й нові проблеми. Старше покоління не завжди розуміє цю мову. А молодь із труднощами аналізує класиків, навіть твори авторів 20-30-х років, хоча вони надруковані новим алфавітом. Щоб такі твори були зрозумілі молодим поколінням, їх потрібно ще "перекласти" на нову мову, а це – справа трудомістка й дорога.

У турецьких інтелігентних родин різних поколінь часом розмовляють різними мовами. Часто дідусь не може зрозуміти й пояснити онукові завдання, задане в школі додому: підручники написані незнайомою йому мовою. Насправді, у тому підручнику геометрії, наприклад, за яким вчився дід, трикутник називався "*müselles*", а кут – "*zaviye*". А в підручнику онука всі ці арабські слова замінені зовсім несхожими тюркськими: "*üçgen*", "*açı*" [3].

Для подолання лінгвістичного бар'єра між поколіннями в країні видані спеціальні словники – "османсько-турецькі", у яких застарілі слова пояснюються новими, і навпаки. За допомогою цих словників багато літніх людей читають газети, а молодь – твори письменників, написані до 30-х років [4].

Однак очищення турецької мови від іноземних запозичень, часом виливалося, особливо під натиском крайніх націоналістів, у непримиренний пуризм. Намагаючись позбутися арабоперської лексики, яка в уявленні прогресивних діячів культури асоціювалася із середньовічною відсталістю Османської імперії, з архаїчності феодально-теократичних пережитків, турецькі пуристи впали в крайність. Запозичення, що давно й міцно ввійшли в побут, вони стали заміняти штучно створеними неологізмами. Так, арабізми "*istiklâl*" (незалежність), "*inkılâp*" (революція), "*millet*" (нації), перське слово "*şehir*" (місто) намагалися замінити новими словами – "*bağimsızlık*", "*devrim*", "*ulus*", "*kent*" [9].

Разом з тим, незважаючи на старання пуристів, і нині в розмовній мові турків арабізми становлять до 30%. Багато з них історично пов'язані з поширенням арабської мусульманської культури: "harf" (буква), "rakam" (цифра), "kitap" (книга). Збереглися арабізми й у державно-адміністративній термінології: "hükümet" (уряд), "idare" (керування), "vali" (губернатор). Майже всі абстрактні поняття передаються арабськими словами: "hakikat" (істина), "fikir" (думка), "insaf" (справедливість), "adalet" (правосуддя) [7].

Арабські й перські елементи, що збереглися в сучасній турецькій літературній мові, повністю освоєні мовою-реципієнтом. Вони підпорядковуються всім фонетичним законам турецької мови й починають сприйматися як власні. Інакше кажучи відбувається "тюркізування" цих слів. Турки дуже вибірково ставляться до іншомовної лексики й відкидають слова, які жодним чином не пасують турецькій фонетиці й є незручними у вимові. Таким чином, якщо слово не зазнає процесу "тюркізування", воно автоматично відкидається. Процес тюркізування припускає не тільки фонетичну асиміляцію. Найчастіше трансформуються й їх семантика. Наприклад, арабське слово "safak" у мові-джерелі означає "захід сонця", у турецькій же мові воно набуває протилежного значення "схід сонця". Або слово "pes" в арабській означає "перед", у турецькій – "позаду, за", слово "hasta" в арабській – поранений, у турецькій – хворий [5, с.26].

В ХХ ст., особливо після кемалістської революції, у турецьку мову ввійшло багато слів із західноєвропейських мов, переважно наукові, технічні, культурні терміни: "üniversite" (університет), "gazete" (газета), "radio" (радіо), "sinema" (кіно), "kültür" (культура), "otomobil" (автомобіль) тощо [6]. Це так звана інтернаціональна лексика, зрозуміла без перекладу людям різних національностей.

Останнім часом разом з технічним прогресом вплив інтернаціональної лексики все збільшується: "roket" (ракета), "komputer" (комп'ютер) тощо. Однак якщо до другої світової війни турки брали цю лексику головним чином із французької мови, то в 50-60-ті роки, коли Туреччина потрапила під вплив США, різко зросла кількість американізмів. До них належать й багато побутових запозичень останніх років: "marketing" (маркетинг), "bluejeans" (джинси), "night club" (нічний клуб), "boyfriend" (приятель), "weekend" (вихідний). Виникли навіть американо-турецькі лексичні гібриди: "love uarmak" – любити, "drink almak" – випити, "okay vermek" – погодитися, "дати добро" [6]. Американізми потіснили колишні запозичення із французької мови, особливо в середовищі інтелігенції.

Проте основним пластом словникового матеріалу турецької мови (незважаючи на численність іншомовних слів) є споконвічні слова, які належать до єдиного загальнотюркського фонду. Це не тільки важлива частина слів сучасної турецької лексики в кількісному відношенні, але й слова, що визначають специфіку словникового складу турецької мови, особливості його системи, шляхів його розвитку й збагачення. Так, приміром, назви частин і органів тіла, терміни родства, назви тварин і птахів, числівники (за винятком запозичень у новий час – мільйон, мільярд), май-

же всі дієслова руху, багато назв предметів домашнього побуту, небесних світил, засобів пересування, металів і мінералів, харчових продуктів – це тюркські за походженням слова [3].

Хоча пуризм прагне до досягнення деяких неприродних цілей, сам же він явище цілком природне. Часто він виникає як зрозуміла й пояснена реакція групи захисників мови, які, намагаючись зберегти своєрідність своїх культур, борються проти чужих елементів в головному провіднику культури – мові.

Однак, останні події на "мовному фронті" Турецької республіки цілком алогічні. Міністерство освіти час від часу публікує переліки "морально застарілих" або "неприйнятних" слів, використання яких у початковій і середній школі заборонене. Рекомендується замість них уживати "споконвічні" турецькі, причому деякі з них просто винайдені філологами-ерудитами [1].

Усі перераховані різновиди пуризму стрімко відчужують мову сучасної Туреччини від інших тюркських мов, діалектів і говірок. Це відчуження відчувається навіть між турецькою мовою Стамбула, що є майже еталоном, і зовсім близькими їй говорами турків Болгарії, не говорячи вже про тюркські мови Середньої Азії, Татарстану, Чувашії.

Підбиваючи підсумок, можна виділити три причини, через які реформи стали катастрофічними. По-перше: реформатори не ліквідували розрив між інтелігенцією й не інтелектуалами – вони зробили все, щоб створити новий розрив. По-друге: мова зубожіла, не знайшлося турецької заміни для всіх арабських та перських слів. Ці втрати впливають на кожного турка, який при розмові або листуванні, шукає слова, щоб виразити свої почуття, але не знаходить їх, тому що слова мертві. По-третє: більшість турків у віці до 50 років відрізані від літературних праць 1920-х і 1930-х років, одного з найвагоміших періодів своєї літератури. Переклад на сучасний турецький не може замінити реальні першоджерела.

Отже, турецький народ, як і інші тюркські народи, пройшов складний історичний шлях розвитку, і на його формуванні відбився в певній мірі вплив різних мов, як із числа споріднених, так і неспоріднених. Лексика, будучи найбільш рухомим розділом мови, включила в себе всі види цього впливу. У запозичених турецькою мовою іншомовних словах у різні епохи відбулася історія турецького народу. Економічні, політичні, культурні контакти з іншими країнами, воєнні сутички накладали свій відбиток на розвиток мови.

Словниковий склад турецької мови є результатом тривалого розвитку, продуктом цілого ряду епох. Серед слів, якими користуються зараз люди, що говорять турецькою мовою, спостерігаються відмінні за часом виникнення й за походженням слова. Поруч зі словами, що виникли в далекій давнині (köpek "собака", eş "чоловік, дружина", erkek "чоловік", gibi "подібно", göl "озеро", keçi "коза", düş "сон"), ми спостерігаємо слова нового часу: dondurma "морозиво", pasta "торт", göktaş "метеорит" тощо. Поруч зі споконвічно тюркськими словами (orta "середина", bakır "мідь" та ін.) є слова, що прийшли з інших мов: lâzım "необхідний", liman "порт", lüks "розкіш", vazo "ваза" [9]. Та-

ким чином, лексика турецької мови є сукупністю двох основні шарів: споконвічного, куди ми відносимо слова, що належать до алтайської мовної спільності, й

міжтюркські лексичні елементи, а також новоутвореного (неологізми) і запозиченого.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баскаков А.Н. Языковая политика Турецкого лингвистического общества // Социолингвистические проблемы развивающихся стран. – М.: Наука, 1975. – С. 20-25.
2. Баскаков А.Н. Проблемы языкознания в (турецком) журнале Türk Dili (1960-1970) // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1970. – С. 105-109.
3. Орлов С.А. Основные направления языкового планирования в развитии турецкого литературного языка в современной Турции (обзор) // Языковая политика и языковое планирование в развивающихся странах (сборник обзоров). – М.: ИНИОН, 1982. – С. 72-93.
4. Юсипова Р.Р. О некоторых путях "очищения" современного турецкого литературного языка // Социолингвистические проблемы развивающихся стран. – М.: Наука, 1975. – С. 208-213.
5. Aksoy O. A. Atatürk ve Dil Devrimi. – Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1963. – 35 s.
6. Demiray K. Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılık kılavuzu. – Ankara: TDK yayını, 1972. – 71 s.
7. Eyuboğlu I.Z. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. – İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1988. – 512 s.
8. Heyd U. Language Reform in Modern Turkey. – Israel: Oriental society, 1954. – 116 p.
9. Timurtaş F. K. Yeni Kelimeler Sözlüğü. – Ankara: Umur Kitapçılık, 2006. – 214 s.
10. Thomas G. Linguistic Purism. – N.Y: Longman, 1991. – 250 p.

REFERENCES

1. Baskakov A.N. Language policy of Turkish linguistic society // Sociolinguistic problems of developing countries. – Moscow: Nauka, 1975. – P. 20-25.
2. Baskakov A.N. Problems of Linguistics in Turkish Journal "Türk Dili" (1960-1970) // Questions of Linguistics. – Moscow: Nauka, 1970. – P. 105-109.
3. Orlov S.A. The main directions of language planning in the development of the Turkish literary language in modern Turkey (review) // Language policy and language planning in developing countries (a collection of reviews). – Moscow: INION, 1982. – P. 72-93.
4. Yusipova P.P. About some ways of purification of the modern Turkish literary language // Sociolinguistic Problems of Developing Countries. – Moscow: Nauka, 1975. – P. 208-213.

Language purism as a social phenomenon in modern Turkey

К. А Корниѳетс

Abstract. The article is devoted to the study of the concept of linguistic purism as a means of combating borrowings and normalizing the Turkish language. The study identifies the reasons for the penetration of foreign words, emphasizes their positive and negative impact on the Turkish language and the development of culture, and also analyzes the problems of language policy, which is aimed at cleaning the literary Turkish language from foreign borrowing.

Keywords: purism, borrowing, language policy, obsolete lexicon, neologisms.

Языковой пуризм как общественное явление в современной Турции

К. А. Корниѳетс

Аннотация. Статья посвящена изучению понятия языкового пуризма как средства борьбы с заимствованиями и нормализации турецкого языка. В исследовании указываются причины проникновения иноязычных слов, подчеркивается их положительное и отрицательное влияние на турецкий язык и развитие культуры, а также анализируется проблематика языковой политики, которая направлена на очистку литературного турецкого языка от иноязычных заимствований.

Ключевые слова: пуризм, заимствования, языковая политика, устарела лексика, неологизмы.

Finding the common ground: phraseological theory and terminology revisited

Y. Kovalyuk

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2, Kotsiubynsky St., Chernivtsi 58012, Ukraine

Paper received 01.01.18; Revised 06.01.18; Accepted for publication 08.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-08>

Abstract. The present paper is a state of the art review of the contemporary theory of phraseology. The field of phraseology has now been known to deal with ‘the formulaic nature of language, the psycholinguistic reality of holistically stored multi-word expressions and the importance of phraseological units in second-language acquisition’, among others [Hoffmann et al. 2015: 1]. Two major challenges, however, stand in the way: the ever-expanding list of terms pertaining to phraseology and a plethora of approaches regarding its scope. In an attempt to resolve these issues, the present paper will first focus on two major approaches to the study of phraseology: the traditional approach and the frequency-based approach. Then, a survey into phraseological terminology will be conducted. Further, connections between phraseology and four influential disciplines, i.e. construction grammar, semantics, pragmatics and cultural linguistics will be explored. It will finally be concluded with a discussion of the points under analysis.

Keywords: *phraseology, construction grammar, semantics, pragmatics, cultural linguistics.*

1¹ Introduction. Phraseology has always been a tough nut to crack ever since Charles Bally, the founding father of phraseological theories, invoked the notions of fixed and loose phraseological units. According to the Cambridge Dictionary of Linguistics, phraseology refers to “the study of phrases, focusing on collocations and fixed expressions”. Whereas Granger and Paquot argue that “phraseology has only recently begun to establish itself as a field in its own right” [Granger and Paquot 2008: 27], Zykova maintains that it has undergone three major stages – “the classical stage”, “the non-classical stage”, and “the post non-classical stage” [Zykova 2014: 110-115].²³

The present paper aims to bridge the theoretical and terminological gap in the contemporary theory of phraseology. The study is initially aimed at the description of the two principal approaches to phraseology: the traditional and the frequency-based. It will then examine the current terminological inventory in phraseology and identify major challenges herewith. In addition, spotlight will be put on the links between phraseology and four major disciplines: construction grammar, semantics, pragmatics and culture.

2 Major approaches to phraseology. In the last decade, the ongoing debate in the field of phraseology produced two principal approaches: ‘the phraseological approach’ and ‘the frequency-based approach’ [Nesselhauf 2004; Granger & Paquot 2008]. The ‘phraseological approach’ is by default identified as a descriptive framework established in the Russian phraseology. The ‘frequency-based approach’, as its name suggests, has to do with the notions of ‘frequency’ and ‘collocation’ in corpora. Today, however, the above classification, in our humble opinion, does not completely reflect the true picture of phraseology and hence should be supplemented by a ‘cognitive approach’, a ‘cultural approach’ and an ‘applied approach’. In other words, four main strands of research should be pinned down in the theory of phraseology: the traditional [the phraseological] strand, the cognitive strand, the cultural strand and the applied strand.

If we turn to the traditional approach, which by its mere

definition is rooted in the Russian phraseology, it becomes evident that it could be otherwise identified as “the traditional lexicological approach” [Gledhill 2011]. Howarth’s [1996] characterization of the phraseological approach is one of the most cited [Granger & Paquot 2008: 28; Laso and Salazar 2013: 6]:

it sees no watertight division between the various types of collocation and idiom, rather a continuum from, at one extreme, the most freely co-occurring lexical items and transparent combinations to, at the other, the most cast-iron and opaque idiomatic expressions. [Howarth 1996: 32]

Simplifying considerably, to make that continuum idiomatic expressions normally have to conform to three major characteristics: *polylexicality* [involving at least two lexical components], *fixedness* [stability of form, convention], and *idiomaticity* [semantic non-compositionality]. Albeit clear-cut and well-defined at the first glance, these criteria prove plenty ambiguous if applied rigorously. In the first place, the *polylexicality* characteristic often falls into the trap of orthographic conventions, e.g. *dead end* and *dead-end*, which results in the cases in which “...linguists often make quite arbitrary decisions as to what they include and exclude” [Granger and Paquot 2008: 33]. Yet one possible rationale for the polylexical nature of phraseological units is its ‘practicality’ [Buerki 2016: 17]. As to the *idiomaticity* characteristic, traditional approaches tend to link it unequivocally to non-compositionality: “...the overall meaning is often not identical with the sum of the literal meanings of its constituents” [Jaki 2014: 10]. One issue with idiomaticity is that literal and figurative senses cannot be easily divorced from one another [Burger 2007; Wulff 2008; Philip 2011; Bybee 2013; Buerki 2016]. Moreover, idioms and idiomatic expressions, to say the least, seldom come fully non-compositional in discourse⁴, giving grounds to regard idiomaticity as a cline from the semantic standpoint. In cognitive linguistics, in an attempt to prove the point on the absolute semantic opacity or non-transparency of idioms wrong, some theorists [Langlotz 2006; Gibbs 2007 and others] have convincingly argued that they are not uniform attributes across the entire idiomatic repertoire of a language. In addition, today there is hard evidence that formulaic sequences, idioms among them, are processed quicker than their literal [non-formulaic] counterparts. L1 speakers and L2 [proficient] users do not have to first retrieve the literal meaning to then activate the idiomatic meaning of a sequence [Conklin and Schmitt 2008; Siyano-

¹ This paper is based in part on work presented at the 7th Formulaic Language Research Network (FLaRN), held at Vilnius University, 28-30 June 2016

² See also Teliya 1996 for a review.

³ Such disparity is a matter of tradition: Zykova’s account is largely entrenched in the Soviet scholarship drawing on the conceptions put forth by the likes of Vinogradov, Amosova, and Kunin, to name a few, whereas Granger and Paquot most likely refer to the foundation of The European Society of Phraseology (Europhras).

⁴ Fernando’s case of pure idioms, semi-idioms, and literal idioms (Fernando 1996: 33-36) attests to that.

va-Chanturia 2015]. Finally, as regards *fixedness*, it is traditionally argued that idiomatic expressions only allow for restricted variation [Langlotz 2006; Prodromou 2007; Jaki 2014], nevertheless corpus data show that variation is much commoner than some models suggest [Moon 1998: 7].

In contrast, where the phraseological approach had failed to gain ground, the “frequency-based approach” came in. Hence, with respect to the data driven approach, phraseology has been treated as “... the more abstract tendency for words to co-occur non-randomly and for the selection of particular lexical items to alter the probability of other lexical and grammatical choices” [Thompson and Hunston 2006: 10].” This view derives from Sinclair’s “idiom principle” [1991], who, based on the previous studies of J. R. Firth and M. A. K. Halliday, had put forth five criteria of idiomaticity for lexical items: *semantic prosody* and *the invariable core* [obligatory criteria], as well as *semantic preference*, *collocation* and *colligation* [alternative criteria]. The principle reads that “a language user has available to him a large number of semi-preconstructed phrases that constitute single choices, even though they might appear to be analyzable into segments” [Sinclair 1991: 110]. Essential preconditions for this principle to be put to work are “frequency and predictability of multiword units” [Siyanova-Chanturia & Martínez 2014: 552]. Consequently, definitions of phraseological units within the frequency-based approach stand in stark contrast with those of the phraseological one: “co-occurrence of a form or a lemma of a lexical item and any other kind of linguistic element” [Gries 2008: 5]. As to corpus approaches to phraseology, they have been essentially twofold [Tognini-Bonelli 2001: 84–87]: *corpus-based*, with a focus on a pre-selected inventory of potentially relevant phraseological [multi-word] units [e.g., Moon 1998; Levin and Lindquist 2015], and *corpus-driven*, with corpus serving as a repository for the retrieval of a whole set of multi-word units under analysis [Biber 2009; Gray and Biber 2015].

3 Phraseology and terminology. The contemporary research in the area of phraseology is by all means manifold and so is its terminology. As a matter of fact, phraseology is no longer a “thing-in-itself”, but rather an interdisciplinary phenomenon, with corpus linguistics, applied linguistics, cognitive linguistics, construction grammar, and formulaic language, to name a few, providing the backdrop for its current research.

The problem of terminology has already been given ample attention in [Barkema 1996; Cowie 1998: 1; Moon 1998: 1; Burger et al. 2007: 2; Granger & Paquot 2008: 27; Naciscione 2010: 17, etc.], yet, given the recent developments in the field, a more rigorous account is needed. As Barkema [1996: 125] points out, “by adding a new set of terms to one which has become firmly established, one inevitably runs the risk of causing confusion where one intended to bring about clarity”.

In **traditional phraseology**, *idiom* has always been the most comfortable term, at least in the Anglo-Saxon and American traditions [Nunberg et al. 1994; Fellbaum 2007, etc.]. In phraseological theory, the term has traditionally been applied with respect to its following meaning: “A speech form or an expression of a given language that is peculiar to itself grammatically or cannot be understood from the individual meanings of its elements” [OED]. Moon [1998], however, warns of potential perils concerning its narrower and broader senses. To avoid terminological bewilderment and lengthy discussions, some researchers [Gibbs 2007; Baranov and Dobrovolskij 2008] prefer to conform to a set

of well-defined characteristics, e.g. *compositeness*, *fixedness* and *idiomaticity*, in their analyses of idioms in the narrow sense. A fresh look at the problem of idioms and idiomaticity was offered by Philip [2011]. The researcher argues that four defining criteria of idioms, such as compositionality/analysability, salience, semantic transparency, and adherence to truth conditions can make the difference when it comes to distinguishing between idiomatic [idioms and collocations] and non-idiomatic [lexical bundles] expressions. Again, these criteria are characterized as *clines*, inasmuch as pure idioms, like *in the doghouse*, are expected to exhibit all of them. On the other hand, *phraseological unit* is a good term that comes to rescue where idioms come short. Indeed, despite its proliferation in the Eastern European linguistics, it has been recently employed among a growing number of Western European researchers [Naciscione 2010; Jaki 2014; Rodríguez Martín 2014]. Take, for example, Kunin’s definition: “a phraseological unit is a stable combination of words with a fully or partially figurative meaning” [1970: 210]. In terms of theoretical and practical applications, such structural definition could be good enough to account for the entire scope of phraseology: from non-phraseological word combinations to proverbs. Nonetheless, Anglophone researchers were [and still are] reluctant to embrace the term, nor is it to be codified by any major English language dictionary⁵. *Phraseme* is yet another term used outside British and American English linguistics [Mel’čuk 2015]. Burger et al. [2007: 3], however, advise against its superordinate use due to the suffix *-eme*, which puts a strong emphasis on the systemic aspect of figurative language units. It fares well with *idioms*, *collocations* and *speech formulae*, but should best not be used in a broader sense.

The **corpus linguistics** enterprise has bumped into a powerful ally in terms of phraseology to give rise to some important concepts otherwise overlooked by the mainstream approaches. First and foremost, the notion of *collocation*, which can be loosely defined as “...statistically significant co-occurrences of specific lexical items” [Fellbaum 2014: 777], has found itself in the limelight of corpus linguistics. Unlike the phraseological approach, which takes the view that collocations are grammatically determined word combinations [see for example Nesselhauf 2005], the term most often goes under the name of *n-grams* [for alternative uses see *lexical bundles*, *lexical chunks*, *clusters* and *lexical phrases*] in corpus studies [Hoey 2005, Biber 2009, O’Donnell et al. 2012, and others]. *N-grams* [also known as bigrams and trigrams, depending on the number of words] are phrases or patterns of use characterized by frequent occurrence and contiguity of words like *Would you like ...?, it follows that*, etc. *Skipgrams*, as opposed to *n-grams*, stand for non-contiguous word associations, e.g. *many believe* vs. *many people believe*. *Concgrams*, for their part, were elaborated to compensate for the contiguity issues that arose with *n-gram* and *skipgram* analysis. Cheng, Greaves & Warren [2006] define *concgrams* as follows: “a ‘concgram’ is all of the permutations of constituency variation and positional variation generated by the association of two or more words” [Cheng et al. 2006: 414]. In layman terms, what Cheng et al. argue is that *concgrams* allow for positional variation of words otherwise inaccessible with *n-grams* and *skipgrams*. Regarding *multi-word units*, the consensus holds among

⁵ The dictionaries meant here are Oxford English Dictionary, Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, The American Heritage Dictionary and others.

linguists that they are the best umbrella term for the extended units of meaning, n-grams, patterns, clusters, etc. included [Greaves and Warren 2012], whilst *multi-word expressions* is a coverall for all word combinations with varying degrees of idiomaticity and syntactic fixedness, e.g. idioms, prefabs, collocations, prefabricated chunks, etc. [Evert 2008, Hüning and Schlücker 2015].

As regards *formulaic sequence*, its original definition proposed by Wray [2002: 9]⁶ entails at least two important implications: first, the formulation such as “*sequence, continuous or discontinuous, of words or other elements...*” points, as Wray herself observes, to the broadest possible inclusion, where “*other elements*” most probably refer to what Wray later describes as “*morpheme equivalent unit*” [Wray 2008]; second, the wording such as “*prefabricated*” pertains to the *processing* of formulaic sequences as holistic units on the grounds that *formulaic language* is inherently psychological in nature [Hoey 2005]. Furthermore, *formulaic language* has now taken a firm hold in the lingua franca of applied linguistics [Wood 2015; Bardovi-Harlig and Stringer 2017] to represent all kinds of formulaic sequences⁷.

4.1 Phraseology and construction grammar. For both structuralist and transformation-generative grammar accounts of language and linguistics, idioms were long seen as marginal and “anomalous” [Chafe 1968] linguistic phenomena. One possible rationale behind this is that idioms clearly depart from the traditional combinatory rules governing the formation of linguistic structures. The issue has grown in importance in light of recent developments in the theory of syntax, which all go under the name of Construction Grammar. This overarching family of approaches has proved compatible with idioms, and, most importantly, with the entire field of phraseology. One important tenet of Construction Grammar when applied to phraseology is that it licenses “no strict division between lexicon and syntax” [Goldberg 1995: 7]. Although it may sound pedestrian, constructions, at least by their definition⁸, are generally agreed to have much in common with idioms, most obviously in the department of non-compositionality. Herbst [2015: 92] describes the status of idioms in Construction Grammar as follows: “Idioms in the classical sense present a prototypical case of constructions”. In the meantime, it is now more or less widely accepted that Construction Grammar is a theory that was and is being tailor-made for how idioms fit in the grammar of a language⁹. Nonetheless, from a broader perspective, the case on the apparent convergence between Construction Grammar as “the cognitive linguistic approach to syntax” [Croft and Cruse 2004: 225] and phraseology as “the tendency of words, and groups of words, to occur more frequently in some environments than in others” [a view adopted from Hunston 2011: 5] does seem to make sense today, given that idioms are no longer regarded as “complex lexemes” [Lipka 1992] and, most importantly, phraseology itself is seldom viewed as a branch of lexicology dealing with lexicon and lexical semantics of phraseological units, as advocated by

Dobrovolskij [2016].

The now prevalent “usage-based approach” [Boas 2013: 176-183, Bybee 2013: 53-56; Perek 2015: 6-9, Diessel 2016: 296-300] argues for the convergence, rather than well-defined division, of grammar and usage on the one hand, and semantics and pragmatics on the other hand. This, in turn, results in taking the view that it is usage that determines grammar and not vice versa. Until quite recently, central to the entire discipline of phraseology was the premise that idioms, along with other fixed units [similes, proverbs, etc.] are relatively infrequent in language, as was convincingly proved in corpus-based studies by Moon [1998] and Grant [2005]. From the broader standpoint of usage-based construction grammar, however, it is quite the opposite, according to Hilpert [2014]:

...ordinary language is fully permeated by a large number of idiomatic expressions whose forms and meanings are not entirely predictable on the basis of either the word meanings recorded in a dictionary or the rules of syntax provided by a grammar. Hilpert [2014: 11]

The ‘idiomatic expressions’ presented in the analysis by Hilpert are as follows: *in winter, coming into bloom, and as little as 0.5°C*. All three expressions mentioned manifest idiomaticity of some kind, however they are not idioms proper – hence the careful wording ‘idiomatic expressions’ by Hilpert. As a matter of fact, *in winter* is fully compositional and falls, most obviously, under the category of habitual collocations. As regards *coming into bloom*, this expression, which in Hilpert’s terms ‘would almost count as a real idiom’ [2014: 10], is in fact an idiom of a ‘semi-idiom’ type [Fernando 1996]. In the case of *as little as 0.5°C*, a comparative construction *as...as* is at work here. Yet what Hilpert is trying to convey is that it should be counted as an idiomatic expression only when used emphatically to denote ‘the large amount/quantity’, as in *...during the month of November as weather data shows that seas can reach as much as 10 meters in the Gulf of Alaska*, or ‘the small amount/quantity’, as in *...a spark can happen at lightning speed and then as little as 90 seconds*, etc. This indicates a need to raise a relevant question: are the uses of, say, *as long as your arm* and its literal counterpart idiomatic in the light of Hilpert’s theory? The answer remains open to debate¹⁰, but what becomes apparent is that usage-based construction grammar is now pushing the boundaries of phraseology even further, largely through taking a fresh look at the compositionality and conventionality of constructions.

4.2 Phraseology and semantics. If there is one area central to the study of phraseology, it is semantics. In natural language semantics, the principle of compositionality is what lies at the heart of meaning construction. In phraseology, on the contrary, “lack of compositionality has indeed generally been considered an essential property of idioms and a good indicator of idiomaticity” [Vega Moreno 2007: 144]. Consider the following examples from The Corpus of Contemporary American English [COCA], which is virtually the largest corpus of American English currently available:

1. But Franklin, who grew up in Clarksville, stayed in her East Austin home, over time becoming the sole remaining member of the original group - the only person eligible to

⁶ “a sequence, continuous or discontinuous, of words or other elements, which is, or appears to be, prefabricated: that is, stored and retrieved whole from memory at the time of use” Wray (2002: 9).

⁷ See Wray (2002) and Siyanova-Chanturia (2015) for a review.

⁸ I hereby refer to Goldberg’s definition (Goldberg 1995: 4): ‘Phrasal patterns are considered constructions if something about their form or meaning is not strictly predictable from the properties of their component parts or from other constructions’

⁹ For a detailed discussion see Croft and Cruse (2004: 225); Wulff (2013: 274).

¹⁰ At face value, there seems to be a consent in the Construction Grammar theory that ‘formulaic sequences’ (Buerki 2016: 21), idioms including, are commensurate with ‘the comparative correlative construction, particular clause types such as the passive, and fully productive grammatical patterns such as basic declarative sentences’ (Diessel 2016:).

buy a house under the arrangement;

2. King takes pride in not screening calls but they're screened by his temperament, letting anyone **bend his ear** who comes calling hat in hand, posing flattering questions in fawning tones.

Naturally, the phrases *to buy a house under the arrangement* and *bend his ear* will end up in the opposing camps when scrutinized from the phraseological vantage point. It follows that *to buy a house under the arrangement* is fully compositional as the meanings of the individual words used add up to the overall [global] meaning of the phrase. Moreover, each of the words in the above phrase can be replaced by the appropriate synonymous equivalent, like *to purchase a property under the contract*, without damaging the meaning of the phrase to a greater extent. As evidenced from *to bend one's ear*, which by definition is an idiom, the substitution of any word, viz. *flex* for *bend* and *ear* for *nose*, will evidently lead to the loss of the idiomatic meaning and thus run counter to native-like selection. Language comprehension approaches have always favoured the literal/figurative dichotomy [Giora 1999; Beck & Weber 2016]. Burger [2007] contends that describing and explaining if and how the literal and the figurative levels of meanings are connected is one of the main semantic problems in phraseology. As Philip [2011: 23] observes, "corpus linguistics copes with this fact rather well because its methodology is based on Firth's [1957] contextual theory of meaning; theoretical, philosophical, cognitive and psycholinguistics fare rather worse, because they consider context to be of secondary importance". One relatively recent solution to account for the problem was put forth by Giora [1997, 1999, 2003] in the form of the Graded Salience Hypothesis, according to which meaning is salient [is the first one to spring to mind] provided it had become part of the mental lexicon. Hence, the most important assumption made by Giora is that 'salient [e.g., conventional] interpretation has unconditional priority over less salient [e.g., novel] interpretation: the salient meaning of a word or an utterance is always activated' [Giora 1997: 186]. This claim is diametrically opposed to the traditional pragmatic model which prioritizes literal meaning activation, contrary to non-literal meaning. It follows that in the Graded Salience Hypothesis the figurative/literal divide gives way to the salient/non-salient split. In one of the recent attempts to put the Graded Salience Hypothesis to test, Cieslicka et al. [2014] in a study of idiomatic language processing found evidence of literal salience preference, although not consistent, for Spanish-dominant vs. English-dominant bilinguals. In a similar fashion, the Graded Salience Hypothesis was found only partially compatible with English-dominant bilinguals, showing that the figurative meanings of idioms were at times more easily activated than literal ones.

Theoretical [traditional] approaches put a special emphasis on such secondary meaning dimension as *connotation*. Connotations are speaker's attitudes, associations and non-descriptive meanings attached to a word or phrase, e.g. *hand* implies the act of giving, help, control, involvement, availability, close proximity, responsibility, etc. In this connection, the semantics of a phraseological unit was regarded to comprise several components: denotative, grammatical, emotive, stylistic, cultural, etc. [Teliya 1996; Vasilenko 2011]. Corpus-inspired studies, instead, argue for the concept of *semantic prosody*¹¹, most notably in the works of Partington [2013,

2014], Hunston [2007], Bednarek [2008] and others. In simplest terms, semantic prosody stands for 'positive/negative connotation as well as more complex attitudinal connotations, affecting both single words and larger units of meaning such as phrases' [Bednarek 2008: 132]. The semantic prosodies of *set in*, *sit through*, *undergo*, *budge*, *persistence/persistent*, *break out*, *outbreak*, *end up*, *cause*, *fuel*, *true feelings*, etc. have been among the most frequently discussed in the literature. It is against the background of corpus-based studies in the field of phraseology that Levin & Lindquist [2013], for example, have explored the semantics of ADVI constructions, like *again and again* and *over and over*. Based on historical and synchronic corpus data, they have found that such combinations tend to establish negative semantic prosodies over time. By a similar token, Partington and colleagues have observed, for instance, that, as evidenced from SiBol newspaper corpus, the word *orchestrate*, albeit having a positive meaning "combine harmoniously like instruments in an orchestra" [OED] at first glance, tends to develop highly negative semantic prosodies in discourse, i.e. "covert, secretive engineering of something apparently spontaneous for strategic purposes" [Partington et al. 2013: 89-90]. Closely related to semantic prosody, yet quite distinct from it, is the concept of semantic association [Hoey 2005]. In its essence, semantic association "exists when a word or word sequence is associated in the mind of a language user with a semantic set or class, some members of which are also collocates for that user" [Hoey 2005: 24]. To exemplify, Schönefeld [2013] has explored the intertwining nature of semantic prosody and semantic association by looking at the verbs *go*, *come*, and *run*. In the case of the verb *go*, it was found that its depictive uses 'mainly report unexpected states predicated of the [moving] subject, which are often felt to be negative [unnoticed, unchallenged], whereas adjunct uses of *go* strongly attract one negative collexeme [wrong] [Schönefeld 2013: 228].

4.3 Phraseology and pragmatics. A brief survey into the main fora of pragmatic research¹² in search of phraseological, not to mention formulaic, accounts of language is always going to be next to fruitless. As befits any far-side pragmatics model, which is focused on *what is said-what is conveyed* perspective, it will rather disregard than deal with phraseological units of any kind. Tables turn, however, with the claim made by Erman and Warren [2000] that corpus texts are good 50% prefabricated language. Of all the areas, Intercultural Pragmatics [Kecskes 2013] and the usage-based approach [Colston 2015] have evidently managed to put phraseology in the limelight of pragmatics. For Intercultural Pragmatics phraseology is part and parcel of 'pragmatic competence, reflections of native-like behavior and often expresses cultural values, social expectations, and speaker attitude' [Kecskes 2013: 105]. Consider the following passage from COCA:

3. Kate also regularly travels for paid speaking engagements and has authored two books about life with multiples. Yet it's just this success, Kate says now, that has driven a

of semantic prosody is manifest in the terminology employed in his latter works (Partington et al. 2013, Partington 2014), whereby 'semantic prosody' is abandoned in favor of 'evaluative prosody'. Hunston (2007), for her part, criticizes such approach, inasmuch as 'treating evaluative meaning as a simple distinction between 'good' and 'bad' can be over-simplistic' (Hunston 2007: 267).

¹² For instance, The Oxford Handbook of Pragmatics 2017, Introduction to Pragmatics 2012, latest volumes of Journal of Pragmatics, International Review of Pragmatics and others.

¹¹ Partington's 'essentialist dualistic, bi-dimensional sense of 'the indication of whether the speaker thinks that something (a person, thing, action, event, situation, idea, etc.) is good or bad' (Partington 2014: 279)

wedge into her marriage. 'I have always made more money than Jon, 'she explains. 'That doesn't bother me at all; it all goes into the same pot. But it obviously, at this point, really matters to him. He hates to speak, he doesn't write, he doesn't do public appearances--all those things I love. And now he's resenting me for it. My point is I could care less if this all died tomorrow, for my sake. It's for my kids. I feel if we put ourselves out there, it's got to be worth it, for them. For a while I was saying we're not just on different pages, we're in different books. But now I think we're in different libraries. [COCA]

At face value, the text piece is quite ordinary and typical of contemporary media discourse. That said, a second inspection, however, exposes the fact that it is literally imbued with the finest examples of English phraseology aplenty. Easily recognizable are idioms like to *drive a wedge*, *couldn't care less*, *on the same page*, speech formulae such as *my point is that*, *for my sake*, lexical bundles such as *I feel if we*, *for a while I was*, *but now I think* and even metaphorical expressions like *in different books* and *in different libraries*. All these are part of shared linguistic knowledge. For non-native speakers, nonetheless, they might be something of an unknown quantity. And this is where pragmatic competence comes into play. To illustrate, take the phrase *I could care less*. Quite surprisingly, it owes its provenance to *I couldn't care less* "used to say, often rudely, that you do not think that sb/sth is important or worth worrying about" [OED]. *I could care less*, on the other hand, means "that one still has care left to give". What it comes down to is that native speakers of English often elect to replace the former [i.e., *I couldn't care less*] with the latter [i.e., *I could care less*], which is exactly the case in the quoted passage. For a non-native speaker, who is not well-versed in linguistic creativity, and from the standpoint of Intercultural Pragmatics, the *what is said-what is conveyed* view does not apparently hold, since the mechanism of psychological salience [the exposure to and the interpretation of the phrase in the appropriate context] may not come into operation. One more case of linguistic creativity evidenced from the passage above is the use of a modified idiom *on different pages* [the canonical form reads *on the same page*]. Hence, a question arises: how is a non-native speaker able to appreciate the precise meaning in the context? Colston [2015] suggests that common ground is what defines the successful use and comprehension of idioms. Meanings of transparent idioms are relatively easy to arrive at. When it comes to opaque idioms, their successful comprehension "would seem to depend on hearers having learned those meanings in some cultural context" [Colston 2015: 113]. Let us consider the following taken from Kecskes [Kecskes 2013: 110]:

4. LEE: Could you sign this document for me, please?

CLERK: *Come again . . . ?*

LEE: Why should I come again? I am here now.

This exchange between Lee [Korean student] and a clerk at the Registrar's office is an illustrative example of the above points discussed. What is obvious from the piece of conversation is that the student has failed to initially establish the common ground with the existing linguistic community. Having encountered the idiom for the first time and shy of relevant cultural experience, he resorted to the literal interpretation of the phrase. As a result, no successful idiom comprehension was in place.

4.4 Phraseology and culture. Having briefly touched upon the issue of culture in phraseology, we cannot forgo it in the present paper, given the recent eponymous hefty vol-

ume edited by Skandera [2007] and the Europhras conference held in Maribor [2012], along with other developments in the field. The cultural element in phraseology is frequently undervalued because it can give the impression that "phraseological units generally have an idiosyncratic structure or meaning" [Gledhill 2011: 9]. True, if you come across wordings as follows: "Phraseological semantics can play a key role in representing axiological relations as bedrock of national linguistic culture..." [Georgieva 2016: 92, my translation]. This brings us to the fundamental question: what are phraseology and culture all about? Lee [2007] provides the answer in part:

Conventional ways of saying things are subtle indices of cultural preoccupations and values, subtle because their automatic, routine, habitual nature renders them largely out of awareness for members of the culture, just as any other routine behavioural pattern, socially acquired in the course of enculturation, may remain out of awareness until violated in some way by cultural rebels, visitors or novices. The ability to reproduce and participate in strongly entrenched patterns of cultural behaviour, whether these be realized in the form of relatively ephemeral social markers or trends persistent across generations, is fundamental to being recognized as a member of any social group [Lee 2007: 471].

Evidently, this view is consonant with what was laid out in the previous section [Remember the awkward situation the Korean student found himself in?] and comes down to the fact the combination of phraseology and culture matters in cross-cultural communication rather than in mundane and routine situations, members of culture having more important business to attend to.

Linguists, meanwhile, have been trying to bridge the cultural gap in phraseology. Wierzbicka [2009, 2010] argues for the term *collocational construction* as a new analytical concept and a new conceptual tool in looking at English collocations with sense, such as *a deep sense of shame*, *a sharp sense of relief* and *a deep sense of embarrassment*. In an attempt to substantiate Locke's idea that 'knowledge is ultimately dependent on the senses', she maintains that "this idea has not been absorbed by other European cultures to anything like the extent to which it has been absorbed by Anglo culture" [Wierzbicka 2009: 114]. Kovshova [2012] is a description of Russian phraseological units from a linguistic-cultural perspective. The researcher developed a linguistic-cultural method in phraseology, aimed at the description of the role of phraseological units in linguistic conceptualisation. It is claimed that phraseological units both belong to figurative language and embed symbols, stereotypes, icons and mythologemes, thus acting as cultural markers. In another major study, Manca [2010] compared the phraseology of tourism in English and Italian. The findings confirm the initial hypothesis that the British and the Italians use different forms of promotion. As regards the British corpus, texts are rather "content-oriented", i.e. containing detailed and explicit information. In the case of the Italian corpus, the texts are "form-oriented", aiming to "create a fairytale aura and a dream atmosphere around the holiday in order to let people know that this holiday is really different from their everyday life" [Manca 2010: 119].

Conclusions. The present paper has followed in the footsteps of Wray [2002] and Granger and Paquot [2008] in describing what has been earlier referred to as 'the fuzzy borders of phraseology' [Granger and Paquot 2008: 29], construction grammar, semantics, pragmatics and culture in the limelight herein. The study conducted calls for the fol-

lowing conclusions.

For one, the recent rise of the formulaic dimension in phraseology cannot be neglected. This, in turn, should manifest itself in the fundamental terminology employed. Therefore, we propose to supplement the conventional division of approaches to phraseology, i.e. 'the phraseological approach' and the 'frequency-based approach' [Nesselhauf, 2004; Granger and Paquot, 2008], with 'the formulaic approach' [Wray 2002, 2008; Wood 2015]. This, in our view, will help account for the production, comprehension and acquisition of phraseological units, largely beyond the scope of the phraseological approach and the frequency-based approach.

Secondly, taking into consideration that phraseology is now more interdisciplinary than ever, it seems reasonable to suggest that when dealing with the Pandora's box of phra-

seological terminology one should go about descriptively rather than prescriptively over the matter. From the broader vantage point of interdisciplinary phraseology, claims that, say, 'phraseological unit', 'formulaic sequence' or 'multi-word expression' should fill the role a superordinate term in phraseology seem overrated.

Thirdly, as Buerki [2016] puts it, 'as the importance of non-idiomatic formulaic sequences was increasingly recognised, new models of the relationship to the rest of linguistic knowledge surfaced [Buerki 2016: 21].' The herein explored links between phraseology and construction grammar, semantics, pragmatics and culture attest to that fact, yet we do recognize that the job done is only akin to that of a tip of an iceberg. Hence, provided further bridges are crossed in this respect, this paper has served its purpose.

REFERENCES

1. Baranov, Anatolij N. & Dmitriy Dobrovolskij. 2008. *Aspekty teorii frazeologii*. Moscow: Znak.
2. Bardovi-Harlig, Kathleen & David Stringer. 2017. Unconventional expressions: Productive syntax in the L2 acquisition of formulaic language. *Second Language Research*. 33[1]. 61-90.
3. Barkema, Henk. 1996. Idiomaticity and terminology: A multi-dimensional descriptive model. *Studia Linguistica* 50 [2]. 125-160.
4. Bednarek, Monika. 2008. Semantic preference and semantic prosody re-examined. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 4 [2]. 119-139.
5. Biber, Douglas. 2009. A corpus-driven approach to formulaic language: Multi-word patterns in speech and writing. *International Journal of Corpus Linguistics* 14. 275-311.
6. Boas, Hans C. 2013. Cognitive construction grammar. In Thomas Hoffmann & Graeme Trousdale [eds.], *Oxford handbook of construction grammar*, 233-252. Oxford: Oxford University Press.
7. Buerki, Andreas. 2016. Formulaic sequences: a drop in the ocean of constructions or something more significant? *European Journal of English Studies* 20 [1]. 15-34.
8. Burger, Harald. 2007. Semantic aspects of phrasemes. In Harald Burger, Dmitriy Dobrovolskij, Peter Kühn & Neal R. Norrick [eds.], *Phraseologie/Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / An international handbook of contemporary research*, 90-109. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
9. Bybee, Joan L. 2013. Usage-based theory and exemplar representations of constructions. In Thomas Hoffmann & Graeme Trousdale [eds.], *Oxford handbook of construction grammar*, 49-69. Oxford: Oxford University Press.
10. Chafe, Wallace L. 1968. Idiomaticity as an anomaly in Chomskyan paradigm. *Foundations of Language* 4 [2]. 109-127.
11. Cheng, Winnie, Chris Greaves & Martin Warren. 2006. From n-gram to skipgram to conigram. *International Journal of Corpus Linguistics* 11 [4]. 411-433.
12. Cieslicka, Anna B., Roberto R. Heredia & Marc Olivares. 2014. It's all in the eyes: how language dominance, saliency, and context affect eye movements during idiomatic language processing. In Mirosław Pawlak & Larissa Aronin [eds.], *Essential topics in applied linguistics and multilingualism*, 21-41. Berlin: Springer.
13. Colston, Herbert L. 2015. *Using figurative language*. New York: Cambridge University Press.
14. Conklin, Kathy & Norbert Schmitt. 2008. Formulaic sequences: are they processed more quickly than nonformulaic language by native and nonnative speakers? *Applied Linguistics* 29 [1]. 72-89.
15. Cowie, Anthony P. 1998. *Phraseology: Theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press.
16. Croft, William & D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Diessel, Holger. 2016. Usage-based construction grammar. In Ewa Dąbrowska & Dagmar Divjak [eds.], *Handbook of cognitive linguistics*, 296-322. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
18. Dobrovolskij, Dmitriy. 2016. Constructions grammar and phraseology. *Voprosy Yazykoznanija* 3. 7-21.
19. Evert, Stefan. 2008. Corpora and collocations. In Anke Lüdeling & Merja Kytö [eds.], *Corpus linguistics: an international handbook*, Vol. 2, 1212-1248. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
20. Fellbaum, Christiane. 2014. The syntax and grammar of idioms. In Tibor Kiss & Artemis Alexiadou [eds.], *Handbook of syntax*, 776-802. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
21. Fernando, Chitra. [1996]. *Idioms and idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
22. Georgieva, Stefka I. 2016. Narodnaya kul'tura v zerkale kognitivnoy frazeologii. In Elena Ogneva, Elena Ozerova, Kira Stebunova & Irina Chumak-Zhun [eds.], *Kognitivno-diskursivnyye strategii razvitiya yazyka*, 92-96. Belgorod: Epitsentr.
23. Gibbs, Raymond W. 2007. Idioms and formulaic language. In Dirk Geeraerts & Hubert Cuyckens [eds.], *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, 697-726. New York: Oxford University Press.
24. Giora, Rachel. 1997. Understanding figurative and literal language: The graded salience hypothesis. *Cognitive Linguistics* 8 [3]. 183-206.
25. Gledhill, Christopher. 2011. The 'lexicogrammar' approach to analysing phraseology and collocation in ESP texts. *Asp la revue du GERAS* 59. 5-23.
26. Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
27. Granger, Sylviane & Magali Paquot. 2008. Disentangling the phraseological web. In Sylviane Granger & Fanny Meunier [eds.], *Phraseology: An interdisciplinary perspective*, 27-51. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
28. Grant, Lynn. 2005. Frequency of 'core idioms' in the British National Corpus [BNC]. *International Journal of Corpus Linguistics* 10 [4]. 429-451.
29. Gray, Bethany & Douglas Biber. 2015. Phraseology. In Douglas Biber & Randy Reppen [eds.], *The Cambridge handbook of English corpus linguistics*, 125-145. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Greaves Chris & Martin Warren. 2012. What can a corpus tell us about multi-word units? In Anne O'Keeffe & Michael McCarthy [eds.], *The Routledge handbook of corpus linguistics*, 212-226. London: Routledge.
31. Gries, Stefan. 2008. Phraseology and linguistic theory: a brief survey. In Sylviane Granger & Fanny Meunier [eds.], *Phraseology: An interdisciplinary perspective*, 3-25. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
32. Herbst, Thomas. 2015. Why construction grammar catches the worm and corpus data can drive you crazy: accounting for idiomatic and non-idiomatic idiomaticity. *Journal of Social Sciences* 11[3]. 91-110.
33. Hilpert, Martin. 2014. *Construction Grammar and its Application to English*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. Hoey, Michael. 2005. *Lexical priming: A new theory of words and language*. London: Routledge.
35. Hoffmann, Sebastian, Bettina Fischer-Starcke & Andrea Sand. 2015. *Current Issues in Phraseology*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

36. Howarth, Peter A. [1996]. *Phraseology in English academic writing: Some implications for language learning and dictionary making*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
37. Hüning, Matthias & Barbara Schlücker. 2015. Multi-word expressions. In Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen & Franz Rainer [eds.], *Word-Formation: An international handbook of the languages of Europe*, Vol. 1, 450–467. Berlin & Boston: De Gruyter Mouton.
38. Hunston, Susan & Geoff Thompson. 2006. System and corpus: Two traditions with a common ground. In Geoff Thompson, Susan Hunston & Charis Thompson [eds.], *System and corpus: Exploring connections*, 1-15. London: Equinox.
39. Hunston, Susan. 2007. Semantic Prosody Revisited. *International Journal of Corpus Linguistics* 12 [2]. 249-268.
40. Hunston, Susan. 2011. *Corpus Approaches to evaluation: Phraseology and evaluative language*. London: Routledge.
41. Jaki, Sylvia. 2014. *Phraseological Substitutions in Newspaper Headlines: More than Meats the Eye*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
42. Keszkes, Istvan. 2013. *Intercultural Pragmatics*. New York: Oxford University Press.
43. Kovshova, Maria. 2012. *Lingvokul'turologicheskiy metod vo frazeologii: kody kul'tury*. Moscow: LIBROKOM.
44. Kunin, Aleksandr. 1970. *Angliyskaya frazeologiya*. Moscow: Vysshaya shkola.
45. Langlotz, Andreas. 2006. *Idiomatic creativity: A cognitive linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
46. Laso, Natalia J. & Danica Salazar. 2013. Collocations, lexical bundles and SciE-Lex: A review of corpus research on multi-word units of meaning. In Isabel Verdaguer, Natalia J. Laso & Danica Salazar. *Biomedical English: A corpus-based approach*, 1-21. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
47. Lee, Penny. 2007. Formulaic language in cultural perspective. In Paul Skandera [ed.], *Phraseology and culture in English*, 471-497. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
48. Levin, Magnus & Hans Lindquist. 2013. Like I said again and again and over and over: On the ADV1 and ADV1 construction with adverbs of direction in English. *International Journal of Corpus Linguistics* 18 [1]. 7-34.
49. Manca, Elena. 2010. From phraseology to culture: Qualifying adjectives in the language of tourism. In Ute Römer & Rainer Schulze [eds.], *Patterns, meaningful units and specialized discourses*, 105-122. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
50. Mel'čuk, Igor. 2015. Clichés, an understudied subclass of phrasemes. *Yearbook of Phraseology* 6 [1]. 55-86.
51. Moon, Rosamund. 1998. *Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach*. Oxford: Clarendon Press.
52. Naciscione, Anita. 2010. *Stylistic use of phraseological units in discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
53. Nesselhauf, Nadja. 2004. What are collocations? In David J. Allerton, Nadja Nesselhauf & Paul Skandera [eds.], *Phraseological Units: Basic Concepts and Their Application*, 1–21. Basel: Schwabe.
54. Nesselhauf, Nadja. 2005. *Collocations in a Learner Corpus*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
55. Nunberg, Geoffrey, Ivan A. Sag & Thomas Wasow. 1994. Idioms. *Language* 70 [3]. 491-538.
56. Partington, Allan, Alison Duguid & Charlotte Taylor. 2013. *Patterns and meanings in discourse: Theory and practice in corpus-assisted discourse studies*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
57. Partington, Allan. 2014. Evaluative prosody. In Karin Aijmer & Christoph Rühlemann [eds.], *Corpus pragmatics: A handbook*, 279-303. Cambridge: Cambridge University Press.
58. Perek, Florent. 2015. *Argument structure in usage-based construction grammar*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
59. Philip, Gill. 2011. *Colouring Meaning: Collocation and connotation in figurative language*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
60. Prodromou, Luke. 2007. Bumping into creative idiomaticity. *English Today* 23 [1]. 14-25.
61. Rodriguez Martín, Gustavo A. 2014. Canonical modified phraseological units: Analysis of the paradox. *Yearbook of Phraseology* 5 [1]. 3-24.
62. Schönefeld, Doris. 2013. Go mad – come true – run dry: Metaphorical motion, semantic preference[s] and deixis. *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association*. 1 [1]. 215–236.
63. Sinclair, John. 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
64. Siyanova-Chanturia, Anna & Ron Martinez. 2014. The idiom principle revisited. *Applied Linguistics*. 36 [5]. 549-569.
65. Siyanova-Chanturia, Anna. 2015. On the 'holistic' nature of formulaic language. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 11 [2]. 285–301.
66. Teliya, Veronika. 1996. *Russkaja frazeologija: semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty*. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury.
67. Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
68. Vasilenko, Anatolij. 2011. *Aspekty semantiki frazeologizmov [na materiale russkogo i frantsuzskogo yazykov]* [Doctoral dissertation]. Orel: Orel State University.
69. Vega Moreno, Rosa E. 2007. *Creativity and convention: The pragmatics of everyday figurative speech*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
70. Wierzbicka, Anna. 2009. Exploring English phraseology with two tools: NSM semantic methodology and Google. *Journal of English Linguistics* 37 [2]. 101-129.
71. Wood, David. 2015. *Fundamentals of formulaic language: An introduction*. London: Bloomsbury Academic.
72. Wray, Alison. 2002. *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
73. Wray, Alison. 2008. *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*. New York: Oxford University Press.
74. Wulff, Stefanie. 2008. *Rethinking Idiomaticity: A Usage-based Approach*. London & New York: Bloomsbury Academic.
75. Wulff, Stefanie. 2013. Words and Idioms. In Thomas Hoffmann & Graeme Trousdale [eds.], *Oxford handbook of construction grammar*, 274–289. Oxford: Oxford University Press.
76. Zykova, Irina. 2014. *Rol' konceptosfery kul'tury v formirovanii frazeologizmov kak kulturno-jazykovykh znakov* [Doctoral dissertation]. Moscow: Russian Academy of Sciences.

DICTIONARIES AND DATABASES

77. *Corpus of Contemporary American English*. <http://corpus.byu.edu/coca/>
78. Brown, Keith & Jim Miller. [Eds.]. 2013. *The Cambridge Dictionary of Linguistics*. New York: Cambridge University Press.

Finding the common ground: phraseological theory and terminology revisited

Ю. Ковалюк

Abstract. Настоящая работа представляет собой обзор современной теории фразеологии. Известно, что область фразеологии имеет дело с «формульной природой языка, психолингвистической реальностью целостно запоминаемых многословных выражений и важностью фразеологических единиц при изучении второго языка» [Hoffmann et al. 2015: 1]. Тем не менее, существуют две основные проблемы: постоянно расширяющийся список терминов, относящихся к фразеологии, и множество подходов к ее описанию. С тем чтобы решить эти проблемы в настоящей статье основное внимание будет уделено двум основным подходам к изучению фразеологии: традиционному подходу и частотностному подходу. Затем будет проведен обзор фразеологической терминологии. Кроме того, будут продемонстрированы связи между фразеологией и четырьмя влиятельными дисциплинами: грамматикой конструкций, семантикой, прагматикой и лингвокультурологией. В конечном итоге будет осуществлено обсуждение затронутых в исследовании вопросов.

Ключевые слова: фразеология, грамматика конструкций, семантика, прагматика, лингвокультурология.

Функціонування іменних форм предикатів з семантикою Темпоральності в сучасній українській мові

Е. А. Леонтєва

Придністровський державний університет ім. Т.Г. Шевченка
Corresponding author. E-mail: lenastarke@mail.ru

Paper received 01.12.17; Revised 05.12.17; Accepted for publication 07.12.17.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-09>

Анотація. У статті подається обґрунтування двоскладності речень з іменною формою предикатів, що виражають семантику темпоральності. У роботі також презентується семантична класифікація аналізованих одиниць та короткий огляд формальних засобів їх вербалізації.

Ключові слова: предикат, суб'єкт, темпоральність, класифікація, способи вираження, семантичний тип.

Жодна людина не народжується із сформованими загальнофілософськими категоріями. Процес їх становлення у свідомості мовця відбувається протягом всього його життя, детермінуючись численними фактами культури та об'єктивної дійсності. У цьому контексті особливого звучання набуває твердження, що такі базові категорії як темпоральність, локалізація, квалітативність, квантитативність, оцінка, стан та інші, відбиваючись у свідомості мовця, та реалізуючись у мовних одиницях різних рівнів, формують мовну картину світу не тільки конкретної особистості, а й нації у цілому. Це й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Дослідженням категорії темпоральності займалися М. В. Всеволодова, І. О. Москальська, Г. О. Золотова, Н. Д. Арутюнова, О. В. Бондаренко, Г. В. Звездова, Л. Р. Ахмерова, Д. Р. Гильфанова, О. М. Роговський та інші.

Мета нашого дослідження – аналіз структурно-семантичної специфіки функціонування іменних форм предиката зі значенням темпоральності в сучасній українській мові.

Поставлена мета може бути реалізована шляхом виконання таких завдань:

- з'ясувати сутність терміна темпоральність;
- проаналізувати структуру речень з іменною формою предикатів, що презентують часову характеристику суб'єкта;
- виявити засоби вербалізації іменних форм предикатів з часовою семантикою;
- представити семантичну класифікацію іменних форм предикатів з аналізованим значенням.

Мета та задачі зумовили вибір комплексу емпіричних та теоретичних методів дослідження: спостереження та опис, структурно-семантичний метод, елементи компонентного, трансформаційного аналізу та синонімічної заміни. Методом суцільної вибірки з текстів різних стилів сучасної української мови було виявлено понад 300 випадків вживання іменних форм предикатів із семантикою темпоральності.

Категорія часу є «однією з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється в тривалості буття» [2, с. 274]. Аналізоване поняття перебуває у нерозривному зв'язку із категоріями простору та руху і тлумачиться як базова філософська категорія, яка глибоко проникла у свідомість homo loquens.

А. Я. Гуревич наголошує, що час у сукупності з іншими поняттями, такими як простір, причина та доля належать до категорій людської свідомості, які «в кожній культурі пов'язані між собою, утворюючи свого роду «модель світу» – ту «систему координат», за до-

могою якої люди сприймають дійсність і будують образ світу, що існує в їхній свідомості» [1, с. 19].

У лінгвістиці темпоральне значення презентується як досить складна система, що характеризується різноманітними взаємозв'язками граматичних та лексичних засобів, або як «функціонально-семантична категорія, що виражає сутність фізичного та філософського аспектів часу, яка реалізується різними мовними засобами вираження часу: сукупністю граматичних, лексичних і комбінованих засобів, де ядром темпоральності є граматичний час» [4, с. 19].

На окрему увагу заслуговують предикати з темпоральним значенням, які вербалізують час реалізації або тривання явища, процесу, дії.

Розглянемо речення за зразком *А потім – знов метелиця* (І. Микитенко). *На ранній весні провесні, гей, на світання гук* (П. Тичина), які І. К. Білодід кваліфікує як неповні еліптичні з формально невираженим присудком екзистенційної семантики [3, с. 280].

Для визначення структури вказаних синтаксичних одиниць пропонуємо реалізувати часову парадигму: *Другого дня знов іграшки, сміх, ласоці* (М. Коцюбинський). *Другого дня знов були іграшки, сміх, ласоці*. *Другого дня знов будуть іграшки, сміх, ласоці*. Як показують реалізовані трансформації, всі три речення зберегли своє значення та є структурно та семантично повними. Нагадаємо, що пропуск неповнозначної зв'язки у теперішньому часі є абсолютною нормою для всіх східнослов'янських мов.

Якщо припустити, що у аналізованих синтаксичних одиницях функціонує не дієслово-зв'язка, а повнозначне дієслово *бути*, яке вербалізує значення буття, то при зміні граматичного часу спостерігаємо трансформацію структури речення з повної у минулому та майбутньому часі на еліптичну в теперішньому. Небажання інтерпретувати речення з опущеним повнозначним дієсловом *бути* як еліптичні, змушує визнати за ним особливий статус, який би якісно вирізняв його на фоні всіх інших дієслів сучасної української мови. Нагадаємо, що пропуск будь-якого повнозначного дієслова у двоскладному реченні одноставно визначається вченими як еліipsis, а нормативне функціонування у нульовій формі визнається тільки за неповнозначною дієслівною зв'язкою *бути*. До того ж, при дослівному перекладі речень із так званим *нульовим присудком* на мови, в яких пропуск неповнозначної зв'язки недопустимий, зв'язка знаходить своє формальне втілення. Порівняймо: укр.: *Сьогодні свято*; нім.: *Der Feiertag ist heute*; англ.: *Today is a holiday*.

У реченнях із семантикою буття особливе місце по-

сідає інтонація та порядок слів. На нашу думку, типовою позицією присудка із семантикою буття, вираженою дієсловом *бути*, є абсолютний кінець або абсолютний початок речення при умові їх виділення логічним наголосом: *Я сьогодні є. Є проблеми з комунікацією.*

Підкреслимо, що предикати з семантикою темпоральності та предикати зі значенням буття нетотожні як за значенням, так і за граматичною структурою. Вони мають різні комунікативні цілі та посідають різне місце в структурі тексту. Предикати зі значенням буття стверджують або заперечують існування в об'єктивній дійсності певного суб'єкта: *Царя немає. Є ріка Діала. Немає Кіра. А Діала є (Ліна Костенко). Порівняйте: Усе було тоді (Л. Костенко). А тепер – свято для всіх (газ.);*

На нашу думку, логічним буде висновок, що опущене дієслово у останніх двох конструкціях є не самостійним головним членом речення, а лише його складовим компонентом, ізольоване функціонування якого неможливе, оскільки втрачається основна ознака речення його смислова та інтонаційна завершеність.

Таким чином, у реченнях з іменним предикатом, що презентує семантику темпоральності неповнозначна дієслівна зв'язка, як вже було зазначено раніше, виступає вербалізатором виключно граматичного значення способу, часу, роду та числа. Основне значення виражає іменна частина, екзистенційна семантика дієслова *бути* нівелюється: *Мітинги були щороку.* Основний логічний наголос припадає на іменний компонент *щороку (Мітинги були щороку)*, а не на дієслово-зв'язку *були*, яке презентує значення існування, тобто головне, що *мітинги відбувались щороку* (не щотижня, не щомісяця, а саме щороку), а не те, що *мітинги відбувались*, адже предикатом вважається той компонент, який презентує те, що говориться про предмет думки.

Оскільки структурна інтерпретація речень з предикатами темпоральної семантики характеризується високим ступенем дискусійності, питання їх семантичної типології досі лишається відкритим і перебуває лише на початковій стадії свого формування.

Детальний аналіз ілюстративного матеріалу показав, що предикати з темпоральною семантикою можуть презентувати:

- часову характеристику суб'єкта в плані тривалості його реалізації. Найчастіше такі предикати презентуються:

- прикметниками: *Суд був короткий (Л. Костенко). Ця казка днів – вона була недовгою (Л. Костенко). Людське життя було нетривалим, отож старих людей було мало (газ.). Моя промова буде короткою, як і все геніальне (С. Росовецький). Правління було успішним і довгим (газ.). Усі сприятливі події, які трапляються, будуть вагомими і тривалими (газ.). Зараз прилади різні, радіозв'язок постійний... (О. Гончар). Шум безперервний (розм.). Діяльність безупинна (розм.);*

- прислівниками: *Любов – назажди (розм.). Порядність буде завжди (газ.);*

- фразеологізмами: *Сльози – денно і нічно (розм.). Робота – від рана до рана (розм.). Шлюб раз і на все життя (розм.). Клятва на віки вічні (розм.). Практики – без року три дні, а він повчає (розм.);*

- часову характеристику суб'єкта в плані його реалізації через дуже короткий час. Основними вербалізаторами виступають:

- прислівниками: *Кубок – незабаром (газ.). Нове століття уже от-от (газ.);*

- фразеологізмами: *Передзахист – не за горами (розм.). Свято – на носі (розм.);*

- часову характеристику суб'єкта в плані його нерегулярної реалізації, що презентується:

- прикметниками: *Платня – нерегулярна (розм.). Фізичні вправи несистематичні (розм.). Обстеження хворих – епізодичні (розм.). Участь у дебатах була спорадичною (газ.);*

- фразеологізмами: *Покращення – від часу до часу (розм.). А дощі – як коли (розм.);*

- часова характеристика суб'єкта в плані його періодичності. Вербалізатори – прислівники: *Передчуття біди – щохвилини (розм.). Плач – щодня (розм.). Нервовий зрив – щомісяця (розм.), а також прономінально-субстантивною сполукою: *Перевірка була кожного тижня (розм.). Кожні два місяці будуть чергування (розм.);**

- характеристику суб'єкта в плані його часової реалізації щодо моменту мовлення. Основні презентанти:

- прислівниками: *То ж тепера весна золота! (Леся Українка). Давно колись була ріка Діала (Л. Костенко). Щойно була книгарня, а вже – бутік (Л. Костенко).*

Цікавими є випадки презентації темпоральної характеристики на базі метафори: *В інтер'єрі Історії ще одна шафа зі скелетом (Л. Костенко)* або синекдохи: *Усе на ситі було позавчора (Л. Костенко). Він летить, мов експрес, не встигнеш озирнутися, а ти вже вчорашній (Л. Костенко);*

- прикметниками: *А справи дуже древні (Л. Костенко);*

- іменниками: *Та це – минуле (Л. Костенко);*

- субстантивно-ад'єктивною сполукою: *Історія діло давнє (Л. Костенко);*

- прийменниково-відмінковими конструкціями: у (в) + субстантив з темпоральною семантикою *давнина: Та ті часи вже у минулому (газ.);*

- фразеологізмами: *За плечима були вже мільйони років генетичної та чималий період культурної еволюції (газ.). Початок всьому – у тьмі віків (газ.);*

На окрему увагу заслуговує презентація часового значення давно/скоро прислівниками з первинним локативним значенням: *Війна уже десь там далеко, в минулому тисячолітті (Л. Костенко). І ось непростий період становлення позаду (газ.). Значить в тебе ще все попереду (О. Гаврош);*

- часова характеристика суб'єкта в плані його неочікуваності. Іменні форми предикатів аналізованої семантики презентуються прислівниками: *Аж раптом – грім (газ.)* або фразеологічними одиницями: *А от сухий рахунок у зустрічі «Сперанця» – «Ністру» був як грім серед ясного неба (газ.);*

- характеристику суб'єкта в плані його фазової реалізації у певний відрізок часу найчастіше реалізується трикомпонентною прийменниково-відмінковою конструкцією, облігаторним компонентом якої виступає субстантив фазової семантики: *Трагедія буде під кінець року (газ.). Під завісу літа, як завжди, кілька нещастя (Л. Костенко). На початку місяця – іспити (розм.). В середині року – сніг (газ.);*

- точну темпоральну характеристику суб'єкта, що може презентуватися:

- конкретними часовими рамками. Як правило, пре-

дикати цього підтипу виражаються приєднаниково-відмінковими конструкціями:

за + знахідний відмінок імені: *А вже за тиждень – три аварійні зупинки* (Л. Костенко). *За цей рік багато було хорошого* (газ.). *За один тільки місяць – три аварії на шахтах* (Л. Костенко);

з (від) + родовий відмінок імені ... по + знахідний відмінок імені (до + родовий відмінок імені): *З 2000 по 2004 роки було до 180 договорів на навчання студентів* (газ.). *З першого вересня до двадцять п'ятого травня – навчальний період* (газ.);

конкретною датою або часом: *Початок о п'ятнадцятій годині* (газ.). *14 жовтня – день українського козацтва* (газ.). *14 жовтня – Покрова Пресвятої Богородиці* (газ.).

Іноді презентація точної темпоральної характеристики реалізується описово, тобто замість конкретної дати вказується назва релігійного свята або назва іншої визначної історичної, соціальної або політичної події: *«На Іллі – новий хліб на столі» – сказала б моя теця* (Л. Костенко). *І в маю сніг, і на Різдво дощ* (Л. Костенко). *Але якщо перший був на Геловін, де за означенням панує нечиста сила, то другий, навпаки, припадає на Архистратига Михайла, покровителя Києва, який розганяє нечисту силу* (Л. Костенко). *До виборів 111 днів* (Л. Костенко). *До нового тисячоліття 17 днів* (Л. Костенко). *До дня народження два місяці* (розм.). *До закриття Чорнобильської атомної п'ять днів* (Л. Костенко);

назвою конкретного дня тижня. Презентанти – приєднаниково-іменникові конструкції у (в) + знахідний відмінок відповідного субстантиву: *У вівторок, 19 вересня, празник Господнього Преображення, а в народі Другого Спаса* (газ.). *В неділю був базар* (Л. Костенко). *Але за календарем свято – у неділю* (газ.);

хронологічною аппозицією вчора/сьогодні/завтра: *Вчора була хляпа, сьогодні снігове царство*

(Л. Костенко). *Сьогодні одинадцятий день нашого протистояння* (Л. Костенко). *Сьогодні день поминальний* (Л. Костенко). *Завтра буде ясна погода* (О. Гаврош). *Назавтра буде ожеледь* (Л. Костенко);
назвою частини доби. Аналізована семантика презентується:

○ прислівниками: *Вночі заморозки на ґрунті, а морелька уже цвіте* (Л. Костенко). *Світанком труд, і труд важкий вночі...* (А. Малишко). *Вдень ще літо, а надвечір – осінь* (Л. Костенко). *Ввечері теж вода і кусень хліба* (газ.);

○ фразеологічними одиницями: *Побачення – на схилі дня* (розм.). *Після других півнів – пробудження* (розм.);

○ прикметниками: *Час надвечірній* (Л. Костенко);
конкретною порою року: *Цього літа є перебої з водою* (газ.). *Що то Грузія – у них і глибокої осені Революція троянд!* (Л. Костенко). *Весілля – весною* (розм.). *День знань – восени* (розм.);

- часова характеристика суб'єкта в плані вихідної або кінцевої точки його реалізації. Предикати цього типу виражаються приєднаниково-відмінковою конструкцією після, до + родовий відмінок імені: *З понеділка нова програма* (розм.). *Були до ранку в тому селищі великі ігри, танці і веселоці* (Л. Костенко). *І дзвін мечів до третьої весни...* (Л. Костенко).

Результати нашого дослідження показали, що іменні форми предикатів з темпоральною семантикою виступають важливим компонентом лінгвочасової картини світу, в якому репрезентується глибоке філософське осмислення часу. Предикати з аналізованим значенням, характеризуючи суб'єкт в плані його всебічної часової реалізації, представляють досить велику підсистему іменних форм предикатів і мають широкий конотативний спектр.

Перспективу подальших досліджень бачимо у більш ґрунтовній розробці єдиної комплексної семантичної класифікації іменних форм предикатів, яка б у повній мірі відображала зв'язки та явища об'єктивної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич, А. Я. Категорії середньовічної культури / А. Я. Гуревич. М.: Искусство, 1972. – 318 с.
2. Словник української мови: в 11 т. / під ред. І. К. Білодід, А. А. Бурячок. – К.: «Наукова думка», 1980. – Т. 11. – 700 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / під ред.

1. К. Білодіда. – К.: «Наукова думка», 1972 – 516 с.
4. Тураева З. Я. Категория времени: время грамматическое и времяхудожественное (на материале английского языка): Учебное пособие [для институтов и факультетов иностранных языков]. – М.: Высшая школа, 1979. – 219 с.

REFERENCES

1. Gurevich A. Y. The categories of ancient culture / A. Y. Gurevich. M.: Art, 1972. – 318 p.
2. Dictionary of Ukrainian language: in 11 v. ed. I. K. Bilodid, A.A Buryachok. – K.: "Scientific thought", 1980. – V. 11. – 700 p.
3. Contemporary Ukrainian Literary Language. Syntax / ed. I. K.

- Bilodid – K.: "Scientific thought", 1972 – 516 p.
4. Turaeva Z. Y. The category of time: grammatical and art time (on the material of the English language): educational supplier [for institutes and faculties of foreign languages]. – M: Higher School, 1979. – 219 p.

Functioning of nominal forms of predicates with the semantics of temporality in modern Ukrainian language

E. A. Leontieva

Abstract. The article presents the reasons of two-member sentences with the nominal form of predicates expressing the semantics of temporality. The paper also presents the semantic classification of the analyzed units and a brief overview of the formal means of their verbalization.

Keywords: predicate, subject, temporality, classification, ways of expression, semantic type.

Функционирование именных форм предикатов с семантикой темпоральности в современном украинском языке

E. A. Леонтьева

Аннотация: В статье дается обоснование двусоставности предложения с именной формой предикатов, выражающих семантику темпоральности. В работе также представляется семантическая классификация анализируемых единиц и краткий обзор формальных средств их вербализации.

Ключевые слова: предикат, субъект, темпоральность, классификация, способы выражения, семантический тип.

Компрессированные монопредикативные высказывания с адъективной, причастной и деепричастной ключевыми лексемами (на материале современной французской художественной прозы)

А. В. Лепетюха

Кафедра романской филологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина

Paper received 09.01.18; Revised 13.01.18; Accepted for publication 15.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-10>

Аннотация. В статье выделяются синтаксические типы и анализируются функциональные особенности компрессированных монопредикативных конструкций с синтаксической синонимией на уровне синтагмы и высказывания с адъективной, причастной и деепричастной ключевыми лексемами. Посредством обратной реконструкции (речь → язык) выявляются виртуальные (языковые) трансформационные процессы, в результате которых образуются монопредикативные речевые инновации. Для определения степени ко(н)текстуальной пертинентности первичной пропозиции и вторичных синонимических трансформов используется альтернативный лингвистический эксперимент-языковая игра адресата.

Ключевые слова: ключевая лексема, ко(н)текстуальная пертинентность, лингвистический эксперимент, монопредикативное высказывание, речевая инновация, синтаксическая синонимия.

Компрессированные монопредикативные высказывания (далее – МПВ) с синтаксической синонимией (далее – СС) являются результатом трёхэтапного феноменологического реконструирования бытия и его структур и категорий: формирование подсознательных сублингвистических схем [9, с. 371] (типовых моделей, по образцу которых воссоздаются многочисленные языковые знаки) → построение первичных (стержневых) структур (денотативных ядер) → реконструкция или редукция первичных структур в процессе трансформации, конечным продуктом которой являются одно- (с одной терминальной цепочкой) и двухбазовые (с двумя и более терминальными цепочками) синтаксически и семантически нюансированные синонимические структуры (приблизительная, приближающаяся, близкая, подобная, адекватная). Последняя актуализируется в определённом ко(н)тексте в виде преференциальной опции-речевой инновации, в зависимости от прагматического планирования повествования и идиостиля автора. При формировании монопредикативных конструкций, семантическое значение которых реализуется адъективной, причастной и деепричастной ключевыми лексемами, в большинстве случаев, на уровне синтагмы или высказывания происходит редукция стержневых моно- или полипредикативных пропозиций.

Целью статьи является выделение структурных типов, анализ функциональных особенностей МПВ с СС с адъективной, причастной и деепричастной ключевыми лексемами в современной французской художественной прозе и определение степени ко(н)текстуальной пертинентности актуализированных структур и обратно реконструированных членов виртуального синонимического ряда.

Материалом статьи послужили 13 примеров МПВ с СС французской художественной прозы XX-го – нач. XXI-го столетий.

Виртуальные трансформационные процессы выявляются реципиентом информации с помощью метода обратной реконструкции (от физического (речь) до афизического (язык)), точкой отсчёта которой является наблюдение речевых инноваций. Ко(н)текстуальную пертинентность каждого члена системного (языкового) синонимического ряда представляется возможным определить с помощью языко-

вой игры адресата-"альтернативного" ((термин Л.В. Щербы) [6, с. 276]) лингвистического эксперимента, при котором "слово или фраза анализируемого художественного текста искусственно заменяются синонимичными словом или фразой" [3, с. 30].

В данной статье выделяются такие типы адъективно-вербальных МПВ с компрессией стержневой структуры: а) эллиптические адъективно-вербальные характеризующие ((термин В.Г. Гака) [1, с. 351]) МПВ; б) аппозитивные адъективно-вербальные МПВ; в) адъективно-вербальные монопредикативные структуры с перцептивным предикатом-инициатором (*prédicatif introducteur* [23, с. 65]); г) адъективно-вербальные конструкции с инициальной или (реже) финальной ядерной лексемой, вводимой адвербиальным стимулятором (*déclencheur* [10, с. 127]) идентификации референта *une fois*; д) адъективно-вербальные МПВ со стимулятором-подчинительным союзом *bien que*.

В первых двух типах речевых инноваций обособленное прилагательное, по мнению Р.Г. Пиотровского, "обычно обозначает непостоянный признак предмета" и "выявляет тенденцию к превращению в обстоятельство наречное" слово" [4, с. 203].

В эллиптических адъективно-вербальных МПВ актантный и признаковый компоненты выражаются двумя способами: 1) актуализацией субъекта действия и его признака (двухкомпонентные характеризующие МПВ); 2) актуализацией признака невыраженного (имплицитного) агенса (однокомпонентные характеризующие МПВ).

(1) *Intéressant, l'analyste*. [11, с. 130]

(2) *Vrai, tu lui as dit tout ça?* [15, с. 189]

Анализируемые примеры представляют собой ко(н)текстуально пертинентные преференциальные опции с медиальной импликацией предиката-копулы (*être*). В примере (1) с СС на уровне высказывания, который является однобазовым трансформом стержневой пропозиции: *L'analyste est intéressant*, наблюдается речевое катафорическое представление номинального референта, выражающего моментальный, непостоянный признак, то есть выполняющего экспрессивную ко(н)текстуальную функцию. Изучая синтаксическую структуру таких МПВ, П. Ле Гоффик

считает, что она "является единственным возможным порядком без выражения глагола" [17, с. 513]. Перти- нентность актуализированного МПВ обосновывается содержащейся в посттексте экспликацией вывода, который делается автором по поводу аналитика:

Intéressant, l'analyste. Créant un climat de sagesse sensible une sorte de sérénité qui contrastait avec les problèmes de son métier et les bizarreries de son milieu.

L'analyste est intéressant (констатация факта объек- тивной реальности).

Intéressant, l'analyste (вывод, сделанный из опре- делённой ситуации объективной реальности).

В примере (2) с инициальным эллипсисом на уров- не синтагмы автор имплицитно экзистенциальную структуру с "демиактивным" [2, с. 153], детерминиро- ванным в ко(н)тексте агенсом (*c'est*) с целью передать особенности диалогической интеракции, в которой коммуниканты с общей "апперцепционной базой" [5, с. 48] часто используют конденсированные струк- туры. Имплицитные элементы таких конструк- ций легко реконструируются из ко(н)текста:

– (*C'est*) **Vrai**, tu lui as dit tout ça?

– *Oui, pour l'amadouer.*

В аппозитивных адъективно-вербальных МПВ ключевая лексема синонимической синтагмы- двухбазового трансформации денотативного ядра зани- мает инициальную, медиальную или финальную по- зицию. При этом "глагол утрачивает свою предикати- вную остроту, которая переходит к обособленному прилагательному" [13, с. 182]:

(3) *Hautaine, Claire avait repris toute son assurance.* [16, с. 117]

(4) *Madame Salouinet, très digne, se résigne.* [8, с. 79]

(5) *Il les regarde, heureux.* [20, с. 150]

Все приведённые выше преференциальные опции с синтагматической СС являются двухбазовыми периф- разами стержневой структуры с причинно- следственными (3), уступительным (4) семантическими значениями и темпоральным семантическим значе- нием одновременности (5). Для примера (3) виртуаль- ный синонимический ряд может быть обратно рекон- струирован, приблизительно, так: *comme elle était hau- taine / elle était hautaine, donc...* (стержневая струк- тура) → *étant hautaine* (приблизительная структура) → *hautaine* (адекватная структура); для МПВ (4): *bien qu'elle soit très digne* (стержневая структура) → *étant très digne* (приблизительная структура) → *très digne* (адекватная структура); для синонимической синтаг- мы примера (5): *et il est heureux* (денотативное ядро) → *étant heureux* (приблизительная структура) → *heureux* (адекватная структура).

Ко(н)текстуальная перти- нентность первой синтаг- мы обусловлена, с одной стороны, идиостилем автора, реализующего, главным образом, редуцированные структуры, позволяющие избежать многообразной ре- актуализации предиката-копулы *être*; с другой сто- роны, в посттекстуальном фрагменте присутствует сложное полипредикативное высказывание. Таким образом, автор выбирает конденсированную структу- ру с целью синтаксически "разгрузить" ко(н)текст:

– (*C'est*) **Inutile**, laissons les choses en l'état, nous en avons, semble-t-il, décidé ainsi.

(*Comme elle était / Étant*) **Hautaine**, Claire avait re- pris toute son assurance.

(*Quand elle fut rentrée / étant rentrée*) **Rentrée chez elle, elle se rendit compte qu'il lui restait une semaine à passer dans ces conditions assez particulières, en tout cas nouvelles pour elle.**

Е. Базен и Ж. Ноли также имплицитно некоторые компоненты виртуального комплекса референтов, отдавая предпочтение компрессированным МПВ с разными ключевыми лексемами, избегая реактуали- зации предиката *être* (пример 4) и синтаксически упрощая стержневые пропозиции различных структу- рных типов, согласно прагматическому планирова- нию повествования (пример 5), что объясняет выбор анализируемых синонимических структур:

(4) **"De quelle provenance (est) ce billet? demande sè- chement la dame en gris, qui ne désarme pas.**

– **Si vous la croyez litigieuse (si vous croyez qu'elle est litigieuse), rétorque vivement maître Millet, c'est à la jus- tice de le prouver."**

Madame Salouinet, (bien qu'elle soit / étant) très digne, se résigne.

(5) – (*Je dis*) **Bonjour à tous. J'ai une grande joie à vous retrouver (que je vous retrouve).**

Il les regarde, (et il est / étant) heureux.

Адъективно-вербальные МПВ с перцептивными предикатами-инициаторами являются синонимиче- скими конструкциями с одинарной (непрономиналь- ные и невозвратные прономинальные предикаты) и двойной (возвратные прономинальные предикаты) референциацией с экспликативным семантическим значением:

(6) **Vous vous croyez peut-être intelligent, monsieur?** [22, с. 188]

(7) **Il paraissait déjà un peu calme.** [19, с. 19]

Оба примера представляют собой однобазовые трансформации денотативного ядра-полипредикативной пропозиции (*Vous croyez peut-être que vous êtes intelli- gent, monsieur?* и *Il paraissait déjà qu'il était un peu calme*). Выбор автором анализируемых ко(н)текстуально перти- нентных структур обусловлен контактными (интрафрастическим) ко(н)текстом, в котором эксплицируется субъект действия: в примере (6) его реактуализация семантически и синтаксически избыточна; в примере (7) прономинальный компонент *il* обозначает разных референтов (демиактивного не- определённого и активного определённого актанта), актуализация которых на уровне одного высказыва- ния усложняет интерпретацию сообщения.

В современной французской художественной прозе иногда встречаются компрессированные адъективно- вербальные монопредикативные конструкции с ини- циальными или финальными синонимическими син- тагмами, вводимыми темпоральным адвербиальным стимулятором *une fois*:

(8) **Une fois seul avec la Mamma, il l'entraîna vers la baie vitrée.** [7, с. 97]

Инициальная синтагматическая преференциальная опция, перти- нентность которой обосновывается при- сутствием в пре- и посттекстах сложноподчинённых полипредикативных высказываний и стремлением писателя избежать реактуализации прономинального референта *il* в контактном ко(н)тексте, является одно- базовым трансформом первичной пропозиции: *une fois qu'il eut été seul avec la Mamma.*

– *Il pense que tout ira bien, dit Kovask pour le rassurer.*

Une fois seul (une fois qu'il eut été seul) avec la Mamma, il l'entraîna vers la baie vitrée.

– *Je suppose qu'il y a un autre appareil téléphonique dans leur chambre.*

В последнем типе выделенных адъективно-вербальных речевых инноваций после стимулятора-подчинительного союза *bien que* имплицитно предикат-копула *être*:

(9) *Bien qu'étranger au conflit, il était parti faire le coup de feu.* [18, с. 16]

Инициальная синтагма представляет собой однобазовый трансформ стержневой субъонктивной структуры *bien qu'il fût étranger au conflit* с уступительным семантическим значением. Коммуникативное намерение автора – актуализация компрессированного МПВ – объясняется тем фактом, что реализация денотивного ядра повлекла бы за собой реактуализацию одного и того же референта (*il*) и синтаксически усложнила бы ко(н)текст, в котором реализуются сложные полипредикативные высказывания:

Au cas où la défense avancerait quelques arguments d'ordre patriotique aux fins d'accorder à Langer des circonstances atténuantes, Lespinasse rappelle encore à la Cour que le prévenu est apatride, qu'il a préféré abandonner sa femme et sa petite fille en Espagne. (Bien qu'il fût étranger au conflit) Bien qu'étranger au conflit, il était parti faire le coup de feu. La France, dans sa mansuétude, l'avait accueilli, mais pas pour venir ici, chez nous, porter désordre et chaos.

МПВ с ключевыми причастными лексемами, в которых актуализируется субъект и его процессуальный или результативный качественный признак, представляют собой характеризующие одно- и двухкомпонентные синонимические структуры с инициальным и медиальным эллипсисом предикатов *être* и (реже) *avoir* в разных темпоральных планах:

(10) *Bien avancé, monsieur.* [21, с. 181]

(11) *Repliés sous elle, ses jambes.* [14, с. 86]

(12) *Nabuco obéi.* [12, с. 122]

В примере (10) наблюдается инициальная импликация референтно детерминированного активного агенса (*je*) и глагола *être* в настоящем времени индикатива, которые легко восстанавливаются из претекста. Стержневая монопредикативная пропозиция не актуализируется автором, поскольку в диалогической речи персонажи романа используют эллиптические конструкции:

– *Alors, où en êtes-vous?*

– *(Je suis) Bien avancé, monsieur.*

– *Un suspect?*

– *De fortes présomptions. Un certain Malaussène...*

Примеры (11) и (12) являются речевыми инновациями с медиальным эллипсисом предиктов *être* (для МПВ (11)) (в настоящем времени индикатива) и *avoir* (для МПВ (12)) (в сложном прошедшем времени ин-

дикатива). Монопредикативная конструкция (11) с причастием-катафорой представляет собой перифразу денотативного ядра *Ses jambes sont repliés sous elle*. МПВ (12), построенное по редчайшей в современной французской художественной прозе структурной модели, выступает однобазовым трансформом первичной пропозиции *Nabuco a obéi*. Выбор компрессированных структур объясняется (для примера 11) идиосинкразией автора, отдающим предпочтение МПВ с деепричастной ядерной лексемой:

(11) *Et vous, petits pieds, chaussés de mules? (...) Pourquoi m'avez-vous abandonnée?*

Sa tête entourée de linges blancs repose sur ses pattes de devant. Repliées sous elle, ses jambes.

В примере (12), согласно определённой коммуникативной интенции, автор актуализирует МПВ с семантическим значением вывода (результата действия):

(12) – *Tu danses? demande-t-elle à Nabuco...*

Nabuco obéi. Ils dansent (...)

Nabuco a obéi (= obéit) (констатация факта).

Nabuco obéi (Et Nabuco obéit / Et voilà que Nabuco obéit) (результат действия).

Среди анализируемых типов высказываний только в романе Р. Кено "Последние дни" выявлено синонимическое МПВ, неусложнённое деепричастным оборотом, с деепричастной ядерной лексемой, что свидетельствует о единичных случаях реализации таких структур:

(13) *En ne me couchant pas.* [22, с. 222]

Это МПВ является редуцированной преференциальной опцией виртуальной пропозиции с причинным семантическим значением *Parce que je ne me coucherai pas*. Выбор компрессированного деепричастного МПВ обусловлен стремлением автора избежать реактуализации автореферентного местоимения *je* и синтаксического усложнения ко(н)текста, содержащего сложноподчинённые структуры, парцелированными придаточным высказыванием:

– *Mes amis, je vais vous faire une confidence. Moi, je ne mourrai pas.*

– *C'est bien possible, dit Tuquedenne.*

– *N'est-ce pas? Savez-vous pourquoi et comment?* (...)

– *En ne me couchant pas. Je dors assis. (...) Si je me couchais pour dormir, je mourrais. (...)*

Таким образом, обратная реконструкция и альтернативный лингвистический эксперимент позволяют адресату восстановить виртуальные трансформационные процессы, в результате которых формируются и актуализируются ко(н)текстуально адекватные синонимические конструкции, и определить степень ко(н)текстуальной пертинентности всех членов синонимического ряда с целью распознать коммуникативную интенцию автора и правильно интерпретировать высказывание.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка // М.: "Высшая школа", 2000. 1220 с.
[2] Копров В.Ю. Семантико-функциональный синтаксис русского языка в сопоставлении с английским и венгерским // Воронеж: Издатель О.Ю. Алейников, 2010. 328 с.

[3] Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении // М.: "Языки славянской культуры", 2001. 544 с.
[4] Пиотровский Р.Г. Очерки по стилистике русского языка. Морфология и синтаксис // Л.: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1960. 224 с.

- [5] Формановская Н.И. О смысловой объёмности текста с коммуникативно-прагматической точки зрения // Русский язык за рубежом: "Деловые Медиа", 1988. №5, С. 44–49.
- [6] Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность // М.: "Едиториал УРСС", 2004. 432 с.
- [7] Arnaud, G.-J. Le commander enterre la hache // P.: Fleuve noir, 1997. 224 p.
- [8] Bazin, H. L'église verte // P.: Éditions du Seuil, 1981. 256 p.
- [9] Boone, A., Joly, A. Dictionnaire terminologique de la systématique du langage // P.: Harmattan, 1986. 443 p.
- [10] Charolles, M. La référence et les expressions référentielles en français // P.: Éditions Ophrys, 2002. 285 p.
- [11] Chonez, C. L'ascenseur // P.: Albin Michel, 1993. 224 p.
- [12] Couprie, F. Mille pattes sans tête // P.: Éditions Hallier, 1975. 228 p.
- [13] Galichet, G. L'adjectif peut-il exercer la fonction d'apposition? // Français moderne, 1967. T. XXV, P. 181–185.
- [14] Duguël, A. Le chien qui rit // P.: Éditions Denoël, 1995. 190 p.
- [15] Duhamel, G. Le désert de Bièvres // P.: Mercure de France, 1984. 256 p.
- [16] Faure, L. Le malheur fou // P.: René Julliard, 1970. 350 p.
- [17] Le Goffic, P. Grammaire de la phrase française // P.: Hachette, 1993. 592 p.
- [18] Levy, M. Les enfants de la liberté // P.: Éditions Robert Laffont, 2007. 152 p.
- [19] Littell, J. Les Bienveillantes // P.: Éditions Gallimard, 2006. 537 p.
- [20] Noli, J. La marée de l'ombre // P.: Plon, 1985. 160 p.
- [21] Pennac, D. La fée carabine // P.: Éditions Gallimard, 1987. 320 p.
- [22] Queneau, R. Les derniers jours // P.: Éditions Gallimard, 1963. 238 p.
- [23] Rabatel, A. Les verbes de perception en contexte d'effacement énonciatif: du point de vue représenté aux discours représentés // "Travaux de linguistique": De Boeck Supérieur, 2003. n°46, pp. 49–88.

REFERENCES

- [1] Gak V.G. Theoretical grammar of French // M.: "Vysshaya shkola", 2000. 1220 s.
- [2] Koprov V.Yu. Semantico-functional syntax of Russian in comparison with English and Hungarian // Voronezh: Izdatel O.Yu. Aleynikov, 2010. 328 s.
- [3] Peshkovskiy A.M. Russian syntax in scientific coverage // M.: "Yazyiki slavyanskoy kultury", 2001. 544 s.
- [4] Piotrovskiy R.G. Essays on the stylistics of Russian. Morphology and Syntax // L.: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo ministerstva prosvescheniya RSFSR, 1960. 224 s.
- [5] Formanovskaya N.I. On the semantic bulk of the text from a communicative-pragmatic point of view // Russkiy yazyk za rubezhom: "Delovye Media", 1988. №5, S. 44–49.
- [6] Scherba L.V. Language system and speech act // M.: "Editorial URSS", 2004. 432 s.

Compressed monopredicative utterances with adjectival, participial and gerundial key lexems (on the material of modern French fiction)

A. V. Lepetiukha

Abstract. In this paper the structural types are highlighted and the functional peculiarities of monopredicative constructions with syntactical synonymy at the level of syntagm and of utterance with adjectival, participial and gerundial key lexems are analyzed. By the medium of inverse reconstruction (discourse → language) they revealed the virtual (linguistic) transformational processes as a result of which the monopredicative discourse innovations are formed. The alternative linguistic experiment-language game of addressee is used to determine the level of co(n)textual pertinence of primary structure and of secondary synonymic transforms.

Keywords: co(n)textual pertinence, discourse innovation, key lexem, linguistic experiment, monopredicative utterance, syntactical synonymy.

Фантастичний модус чеської постмодерністської прози

О. П. Палій

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: oksap@ukr.net

Paper received 06.01.18; Revised 12.01.18; Accepted for publication 15.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-11>

Анотація. У розвідці зроблено спробу описати основні особливості фантастичного модусу художньої творчості доби постмодерну. Використання письменниками-постмодерністами проблемного поля та жанрових структур фантастичної оповіді продемонстровано на прикладі прози чеських письменників І.Кратохвіла, М.Айваза, М.Урбана, А.Беркової, Я.Кржесада.

Ключові слова: фантастика, постмодернізм, чеська проза.

Вступ. Характеристиками фантастичного художнього модусу є онтологічна невпевненість, епістеміологічна двоїстість, химерна образність, екзистенціальна тривога. Отже, використання у постмодерністській прозі прийомів фантастичного уявляється цілком закономірним, враховуючи орієнтацію прихильників постмодернізму на деконструкцію, децентралізацію та плюралістичність дійсності. Мінлива реальність художнього тексту пов'язана з особливим сприйняттям світу, що згідно концепції постмодернізму позбавлений причинно-наслідкових зв'язків і системності, тобто, чим менш реалістичними виглядають описувані події, тим вдаліше вони відтворюють дійсність – такою, як її бачать постмодерністи. У чеському літературному процесі кінця XX ст. критика зафіксувала дві лінії розвитку – фактографічну (мемуари, щоденники, спогади) та містично-фантастичну. Автори останнього напрямку є в переважній більшості представниками постмодерністського літературного мейнстріму 1990-х років.

Стислий огляд публікацій з теми. Творчість багатьох сучасних чеських письменників підіймає цікаву проблему використання елемента фантастичного (незвичайного, нереального) в літературі зламу XX-XXI ст. у річницю поетики постмодернізму. У чеському літературознавстві таким творам приділяється увага у працях П.Гртанека, О.Неффа, І.Голого, Л.Махали, В.Новотного, втім вони й досі не стали об'єктом окремого теоретичного дослідження. В українській науковій думці сучасну слов'янську фантастику вивчають Д.Айдачич, С.Філоненко, Т.Бовсунівська, С.Олійник, Н.Логвіненко тощо. Нечисленні розвідки сучасної чеської прози з елементом незвичайного представлені дисертацією Ю.Польової. Для російського слов'янознавства велике значення мають праці О.Ковтун. Дослідниця зазначає, що постмодернізм наповнює новим змістом «класичні» типи вимислу – science fiction та fantasy, чарівну казку та літературний міф. Руйнуючи важливу для традиційної фантастики ілюзію достовірності, він виводить на перший план не менш важливий для заснованої на вимислі оповіді принцип – філософського іномовлення, гри з реальністю, карнавального переосмислення буття [1, с.123]. **Мета статті** – дослідити методи та прийоми функціонування фантастичної умовності в постмодерністських текстах на матеріалі романів сучасних чеських авторів.

Виклад основного матеріалу. У постмодерну добу фантастичне мистецтво опинилося перед принципово новим вибором. Очевидно, що фантастична література завжди маніфестує уявлення культури про кордони реальності, виступаючи у якості художньо-

емпіричного інструменту, який дозволяє порівнювати різні дійсності, досліджувати грані та межі буття. Утім постмодерністська епістема, руйнуючи звичні коди сприйняття та пізнання, не стільки зсуває кордони реального та можливого, скільки стирає їх, нібито прагнучи скасувати саму основу існування фантастичного. Постмодернізм чутливий до надзвичайного у найрізніших проявах, але передусім до фантазмагорії і гротеску, сполученню у тексті буденних реалій з винятковими подіями. Погоджуючись із О.Ковтун вважаємо, що термін «фантастика» для таких творів є завузьким і коректніше визначати їх як «метафоричну прозу з елементами фантазмагорії і абсурду» [2, с. 434].

Фантастична умовність плідно використовується прозаїками для критичної рефлексії тоталітарного та посттоталітарного суспільства. Художній світ роману Александри Беркової «Божевілья або історія великого кохання» (1991) є прозаїчною метафорою абсурдного існування у звороднілому суспільстві. Божевілья – мініатюрна країна під каменем, населена комахоподібними істотами, що навіть гадки не мають про існування іншого, «великого» світу. Оповідь є колажем комунікативних ситуацій, монологів, страхітливих історій, снів. Читач спостерігає за життям однієї родини крізь призму сприйняття головного героя, спочатку навіть не здогадуючись, що йдеться про чудернацький, неіснуючий світ. У обмеженому просторі міні-держави запроваджуються усі силові практики тоталітарної влади, але вдячні громадяни розуміють, що «краще жити під плескатим каменем, ніж мати закриті майбутнє» [5, с. 19]. Навіть час у країні підпорядкований контролю: «законодавчо відмінюються парні дні, правомірними вважаються лише дні непарні» [5, с. 44]. Така «акселерація» часу має створити у мешканців перманентне відчуття стрімкого наближення до кращого майбутнього, тому обивателі перебувають у кольорових снах про нього, тоді як дійсність забарвлена лише сіро-чорним тоном. А.Беркова організує складну жанрову парадигму контамінаційного характеру, поєднуючи елементи антиутопії, соціальної сатири, політичного памфлету, авантюрно-пригодницького роману. Письменниця уводить казкові мотиви – подорож і блукання героя, його зустріч із бабусею-чародійкою, які супроводжуються виразами «за давніх часів...», «був собі один...», але казка згодом перетворюється на трилер.

До поетики «жахної казки» вдається і Ян Кржесада, тексти якого вирізняє фантазмагоричне світобачення, містичний та гротесковий дискурс. У романі «Будинок. Повчальна небувальщина» (1998) на периферії Метрополії, яка немає визначених параметрів

часу та простору, стоїть кількоповерховий будинок, який населяють незвичайні мешканці – мутанти людей і тварин (птахи-емігранти, собака-письменник), геральдичні фігури (двоглавий орел), міфологічні істоти (мінотавр, грифон). Серед них є і зовсім химерні: «... др. Взлетний був якимось створінням, яке нагадувало популярного Снупі, але водночас тасманського сумчастого диявола...» [10, с. 126]. Паноптикум жильців будинку представляє алегоричний перелік характерних типів, породжених тоталітарною ідеологією, які легко пристосувались до нових умов – підлабузники, дворушники, зрадники, боягузи, інтригани, користолюбці. Наративне поле створено іронічним дискурсом: двірник-мінотавр, колишній агент державної безпеки, вмilo використовує особистісні риси сусідів, щоб вижити їх і здавати кімнати в оренду. Еклектичне поєднання форм і стилів різних епох у архітектурному рішенні будівлі з розбитим годинником нашттовхує на думку про застиглість часу. Замкнений хронотоп дому символізує суспільство, яке, незважаючи на соціальні зміни, залишається ментально деформованим – народ, до якого застосовувались поліцейські методи правління, деморалізується та втрачає здатність до спротиву [8, с. 46]. Простір за межами будинку описано невиразно, розпливчасто, але деякі натяки та алюзії дозволяють ідентифікувати реальний прообраз фантастичного міста (Прага), змалювання якого має інfernальний відтінок: «Найцікавіші для туристів частини міста якось гнили та розкладалися...» [10, с. 34].

Урбаністичний хронотоп є полігоном для магічних подій і фантазмагоричних експериментів у переважній більшості авторів містично-фантастичної лінії чеського постмодернізму. Уміщення дії до місцевості, яка визначається цілком конкретними та водночас містичними рисами притаманна поетиці магічного реалізму. Творчість Данієли Годрової ріднить із магічним реалізмом стирання кордонів між життям і смертю, вільне пересування персонажів між реальним і потойбічним світами, фантастичні подорожі у часі та просторі; винахідливо сконструйована сітка лейтмотивів та інтертекстуальних натяків; варіації та пермутації позиції оповідача. Світом текстів Годрової править психологія творчого вимислу – письменниця не описує дійсність, а занурюється у художній всесвіт, яким керують не фізичні, а психологічні закони. У трилогії «Болісне місто» (1999) закарбовані справжні події доби «нормалізації», протекторату, голокосту, воєнної інвазії 1968 року, поряд із якими на правах реальності існує вигаданий космос. Тексти романів вирізняє міфологічна символізація предметної реальності разом із фантастично-алегоричними мотивами, проєктованими на дійсність. У художньому світі домінують закони міфологічного часу: не існує ані минулого, ані теперішнього, ані майбутнього – все акумулюється у єдиній складній мультитимовій формі. Тому речі у просторі тексту знаходяться у постійному русі, примхливо трансформуються, з'являються та зникають; персонажі приймають різні подоби, які зазвичай мають особливий символічний зміст: лялька, лебідка, янгол, метелик, арфа. Учасниками дії та оповідачами стають предмети, місцевості, навіть субстанції (комора, цвинтар, інструмент шевця, душі померлих). Герої творів є скоріше символічно-алегоричними образами, ніж певними психологічними типами, що підтверджує думку англійської письменниці

К.Брук-Роуз про те, що постмодерністський роман та наукова фантастика схожі саме тим, що представляють персонажів, які є уособленням ідеї, а не втіленням індивідуальності: «Розчинення характеру – це свідомо жертва постмодернізму, яку він приносить, звертаючись до техніки наукової фантастики» [6, с. 194].

У романі Міхала Айваза «Друге місто» (1993) наявність фантастичного паралельного світу Праги подається як даність, норма, навіть буденність, що посилюється апеляцією до читача, до мрій людини про існування таємничого десь зовсім поряд: «як і кожен із нас, я багато разів у житті проходив повз напіврозчинені двері до іншого світу...» [4, с. 10]. Таке припущення, що приймає незбутне без жодних пояснень або логічної мотивації, є характерним для жанру *fantasy*. Автор пропонує читачеві самостійно домислити причини існування надзвичайного та, разом із тим, дає зрозуміти, що у його художньому світі можливо усе. Знайдена в букіністичній крамниці книга невідомою мовою відкриває герою існування іншого виміру Праги, перехід до якого чекає допитливого перехожого у несподіваних закутках нічного міста. Подорож героя до незнамого сповнена авантюричних пригод: він стає свідком ритуального обряду у празькому підземеллі, перемагає акулу у двобої на вежі храму, блукає лабіринтом бібліотеки-джунглів, з'ясовує, що у постаментях статуй на Карловому мості вирощують лосів, а біля його ліжка б'ються хвилі океану, тікає країною матраців та простиралл тощо. Усе це – заради того, щоб зробити вибір між буденністю та фантастичним простором, де не працюють закони логіки і можна реалізувати найбожевільнішу фантазію («...ми зможемо по-справжньому жити лише тоді, коли побуваємо по той бік» [4, с. 21]). Варто лише стрибнути у зелений трамвай-фантом, який відвозить пасажирів туди, де мешканці «не настільки тупоголові, щоб потребувати дійсність» [4, с. 144].

Фантастичне мистецтво традиційно примушувало людину зробити вибір між природними та надприродними поясненнями описуваного, одночасно підкреслюючи неможливість такого вибору. З постмодерністської точки зору цей вибір не стільки неможливий, скільки несуттєвий. Тому виникає абсолютна свобода, художня анархія, елементи невірогідного стають компонентами естетичної гри – рафіновано інтелектуальної або відкрито пародійної. Ця гра, правила якої визначає автор, не вимагає співвіднесення вигаданих подій із реальністю. Її завдання – не породжувати сумніви стосовно справжності того, що відбувається у художньому світі, а приносити задоволення – або інтелектуальне (від розгадування енігматичних конструкцій), або чуттєве, що має витоків в дитячій радості пізнання та карнавального перетворення. Автор навіть зняття обмежень дивитися на світ лише в рамках здорового глузду відкриває нові обрії для пізнання світу та себе самого.

З провідного принципу постмодернізму – гри з реальністю та вимислом на просторі художнього тексту – неминуче витікає принципове поєднання у рамках даної естетики окремих типів другорядної умовності, а фантазмагорія та гротеск уособлюють вищі ступені втілення художнього вимислу. З цієї точки зору цікава та показова проза Їржі Кратохвіла. Практично у кожному творі письменник використовує традиційні

фантастичні сюжети та образи: перевтілення, чарівні речі, магичні локуси, пересування у часі, надзвичайні здібності героїв. Однак, універсальні теми вміщені автором у культурний контекст, у якому нова, нестандартна система перехресних смислових зв'язків детермінує незвичне прочитання звичних міфологем. Так, у «Ведчимому романі» (1990) герой шляхом тренувань навчиться перевтілюватись у ведмедя, щоб наблизитись до владної верхівки та зробити політичний переворот. У романі «Спів посеред ночі» (1992) оповідач має дві подобі: фантастичної дитини, народженої від чародія, та звичайного хлопчика, життя якого сповнено образ і принижень із-за батька-емігранта. Перший оповідач успадкував надзвичайні здібності (він може контролювати поведінку тварин і зупиняти час), інший оповідає про долю звичайного хлопчика, який розшукує батька за допомогою таємничого пристрою.

Трансформується у пародію і жанр альтернативної історії: текст роману «Нічне танго» (1999) супроводжується переліком імен історичних осіб, але читач не має «пійматися» на цю конкретність, тому що під тим самим ім'ям виступають зовсім різні герої і навіть тварини, час і місце постійно змінюються, сучасні президентські вибори перемежаються з польотом персонажів – живих і мертвих – над Сибіром, врятованими виявляються нащадки російської династії Романових. Персонажі, незважаючи на конкретні імена, не претендують на історичну достовірність та представлені скоріше як архетипні фігури політичної або літературної міфології. У романі «Безсмертна історія» (1997) у такому ж ключі «вповні реалістично» зображено гру в шахи В.Леніна з гротескним емігрантом або діалог Т.Г.Масарика з російським емігрантом, який описує звичайні батьківщини: у селах жителі взимку утримують у сараях ведмедів і годують їх вівцями та козами, владу ж уявляють собі не в уособленні більшовиків, а тварин – ведмедя, вовка і тигра. Таким іронічно-фантастичним образам читач може давати різну інтерпретацію – наприклад, Росії як казкової країни «у тридев'ятому царстві». Оповідь стилізована під автобіографію Соні Троцької, дочки російського православного священника та австрійки шляхетного походження; дівчинка народилася у мить, коли настало ХХ ст. (у цьому контексті поєднання німецької та російської крові героїні є символічним), і мала призначення втілити людську мрію про ідеальне кохання, проте її суджений Бруно Млок (mlok – *чеськ.* саламандра) потонув у Дунаї невдовзі після її народження. Згідно з теорією реінкарнації Бруно з'являється коханій у подобах різноманітних тварин – шимпанзе, оленя, слона, леопарда – а вона живе сто років, очікуючи сьомого, людського втілення свого «вічного коханця». На тлі особистої долі Соні автор відтворює історію Європи протягом минулого століття, вповні реалістично та пізнавано простежуючи її основні моменти: «кривава неділя» 1905 року, замах у Сараєві, жовтнева революція, обидві світові війни, серпень 1968 року в ЧРСР; серед персонажів фігурують Ленін, Троцький, Масарик та ін. Прибульці з космосу вклали у свідомість героїні послання майбутнім поколінням, зміст якого так і залишиться для читача невідомим. Кратохвіл вдається до аллюзій, мотивів ляльок, дзеркал, фотографій, підкресленого алогізму та доведеного до абсурду гротеску. Так, Соня працює

вихователькою дівчинки, яка має стати її реінкарнованою подобою та передати зашифроване космічне послання людям ХХІ століття; під час війни вона опікується зграєю вовків, які насправді є перевтіленими радянськими диверсантами; врешті, від одного з них народжує дитину. Її сина виховує освічена рибаччитель, а двадцятилітню добу застійної «нормалізації» Соня переживає уві сні в коконі зі старого криноліну. Автор відверто попереджає: «Я завжди повторюю: намагання все розуміти є жалюгідним та заслуговує на зневагу» [9, с. 31]. Безумовно, фантазіям Кратохвіла можливо надавати різноманітні інтерпретації, утім, прагнення все зрозуміти в його творах насправді є легковажним – стосовно читача він притримується саме такого принципу.

Онтологічно притаманна постмодернізму іронія простирається і на сферу фантастичного. Для постмодернізму не існує «серйозних» тем і проблем, типових для наукової фантастики, для нього природним є карнавальне переосмислення та тотальне пародіювання. Уся традиція фантастичного мистецтва стає предметом постмодерністської гри – запозичуються образи, сюжети та мотиви, конструюються нові смисли зі старого матеріалу, використовуються прийоми цитування, колажу, пастишу [3, с. 111]. Парадом стилізацій, імітацій та пародій є творчість Мілоша Урбана. Автор майстерно монтує різноманітні жанри від фентезійного епосу до інтелектуальної антиутопії, від шпигунського трилера до гностичного апокрифу. Твір «Сім костелів» (1999) має всі ознаки готичного роману – зачарованість середньовіччям, напружена детективна дія, криваві таємниці, мотив посвячення, характерні персонажі. Автор явно іронізує над обраним жанром: головний герой читає «Замок Отранто» Уолпола, коментує його та оголює штучність романної конструкції, демонструючи читачеві прийоми написання готичної оповіді. В основі сюжету – детективна історія, розслідування низки жорстоких сакральних убивств. В епілозі герой нарешті потрапляє в омріяну реальність – у центрі сучасної Праги з'являється осередок середньовіччя, який живе за власними законами і стає своєрідним, гротесковим варіантом реалізації «міфологічного коду» міста. Фантастичний чинник дозволяє розкрити філософську основу роману – негативне ставлення до сучасного споживацького суспільства, до втрати етичних і моральних цінностей, агітацію до захисту архітектурної спадщини та історичного минулого. У двох використаних автором кодах (готичного роману та інтелектуального детективу) знаки обох семіотизують топос міста, включають його у дію твору – місто виступає водночас як стилізовані лаштунки і як суб'єкт, який впливає на розвиток сюжету.

Героями книжок Урбана стають привиди празького єврейського гетто («Лорд Морд», 2008), міфологічні істоти («Водяник», 2001), потойбічні янголи-демони («Міхаела», 2004). Автор використовує синтез філософського, детективного, пригодницького романів, додаючи до цих жанрових структур елементи любовної та історичної прози. Проте головне, безумовно, не в жанрових експериментах, а у беззаперечному таланті письменника, якій уміє інтерпретувати, здавалося б, зовсім несприйнятливую для сучасного раціонального пізнання міфологічну концепцію буття. І це знову переконує у тому, що фантастичне і незвичайне невід'ємно притаманні високій літературі та можуть

бути плідно використані навіть у її найбільш «елітарних» прошарках.

Висновки. Філософія та естетика постмодернізму привнесла суттєві корективи в основні принципи створення оповіді про незвичайне – вона зруйнувала іманентно притаманну художньому вимислу ілюзію достовірності та сумістила в літературному тексті «пряме» та «опосередковане» зображення реальності (моделювання вигаданих конструкцій із включенням художніх світів, створених раніше людською уявою). Доба постмодерну здійснила інтертекстуальну асиміляцію історичних форм, стилів і жанрів фантастичного. Процеси жанрової дифузії та взаємодії різних стилів стали потужним імпульсом для оновлення художньої структури фантастичної оповіді. У чеській прозі останніх десятиліть присутні елементи не тільки усталених літературних жанрів, але й інших видів

мистецтва, поп-культури, засобів масової інформації. Постмодернізм загострює провідний принцип оповіді про незвичайне – конструювання вигаданих світів, які на сюжетному рівні суперечать реальності, але за змістом є їй адекватні. Автори свідомо руйнують ілюзію вірогідності з виходом при конструюванні фантастичних гіпотез на грань абсурду, легко переходять кордони можливого, потрапляючи з «побутового» у «магічний» план сюжету. Взаємне накладання моделей реальності, які створюються окремими типами вимислу, призводить до розширення тематико-проблемного діапазону, а в результаті до синтезу різних типів умовності, завдяки чому оповідь про незвичайне отримує глибину змісту та досконалість форми, викликаючи у читача ілюзію адекватності вигаданого світу за складністю та повнотою самій дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковтун Е.Н. Чешская фантастика 1990-х гг.: преодоление кризиса / Е.Н.Ковтун // Литературы стран Центральной и Юго-Восточной Европы: 1990-е годы. – М. : ИСЛ РАН, 2002. – С. 118-127.
2. Ковтун Е.Н. Художественный вымысел в литературе XX века / Е.Н.Ковтун. – М. : Высшая школа, 2008. – 484 с.
3. Михайлов А.Н. Фантастическое в эпоху постмодерна: русская фантастика на сломе культурных парадигм / А.Н.Михайлов // Иные времена: эволюция русской фантастики на рубеже тысячелетий. – Челябинск : Энциклопедия, 2010. – С. 106-115.
4. Ajvaz M. Druhé město / Michal Ajvaz. – Brno : Petrov, 2005. – 172 s.
5. Berková A. Magorie aneb příběh velké lásky / Alexandra Berková. – Praha : Eroika, 2006. – 103 s.
6. Brooke-Rose, Chr. The dissolution of character in the novel / Christine Brooke-Rose // Reconstructing individualism. – Stanford, 1986. – P. 184-196.
7. Holý J. Problémy nové české epiky / Jiří Holý. – Praha : ÚČL AVČR, 1995. – 99 s.
8. Hrtánek P. Negativní utopie v české próze druhé poloviny 20. století / Petr Hrtánek. – Ostrava : FFOU, 2004. – 123 s.
9. Kratochvíl J. Nesmrtelný příběh aneb Život Soni Trocké-Sammlerové čili Román karneval / Jiří Kratochvíl. – Brno : Atlantis, 1997. – 224 s.
10. Křesadlo J. Dům. Mravoučná bajka / Jan Křesadlo. – Olomouc : Votobia, 1998. – 137 s.

REFERENCES

1. Kovtun J.N. Czech fantastic of 1990's: overcoming of crisis / Jelena Kovtun // Literatury stran Centralnoj i Jugovostochnoj Evropy: 1990 gody. – M. : ISI RAN, 2002. – S. 118-127.
2. Kovtun J.N. Artistic fiction in the literature of XXth century / Jelena Kovtun. – M. : Vysshaja shkola, 2008. – 484 s.
3. Michajlov A.N. Fantastic in the age of postmodern: Russian fantastic in the break of cultural paradigms / A.N. Michajlov // Innye vremena: evolucija russkoj fantastiki na rubezhe tysjacheletij. – Cheljabinsk : Enciklopedia, 2010. – S. 106-115.
4. Ajvaz M. Another city / Michal Ajvaz. – Brno : Petrov, 2005. – 172 s.
5. Berková A. Madness or the story of big love / Alexandra Berková. – Praha : Eroika, 2006. – 103 s.
6. Brooke-Rose, Chr. The dissolution of character in the novel / Christine Brooke-Rose // Reconstructing individualism. – Stanford, 1986. – P. 184-196.
7. Holý J. Problems of the new Czech epic / Jiří Holý. – Praha : ÚČL AVČR, 1995. – 99 s.
8. Hrtánek P. Anti-utopia in the Czech prose of the second half of the XX century / Petr Hrtánek. – Ostrava : FFOU, 2004. – 123 s.
9. Kratochvíl J. Immortal story or The life of Sonja Trockaja-Sammlerova or Carnival novel / Jiří Kratochvíl. – Brno : Atlantis, 1997. – 224 s. 1
10. Křesadlo J. House. Moral tale / Jan Křesadlo. – Olomouc : Votobia, 1998. – 137 s.

The fantastic modus of the Czech postmodern prose

O. P. Palij

Abstract. Main peculiarities of the fantastic modus of postmodern artistic creativity are described in the article. Using of the problematic field and genre structures of the fantastic tale by postmodern writers is demonstrated at the example of Czech prose writers J.Kratochvíl, M.Ajvaz, M.Urban, A.Berkova, J. Kresadlo.

Keywords: *fantastic, postmodernism, Czech prose.*

Фантастический модус чешской постмодернистской прозы

О. П. Палий

Аннотация. В исследовании сделана попытка описать основные особенности фантастического модуса художественного творчества постмодерного периода. Использование писателями-постмодернистами проблемного поля и жанровых структур фантастического повествования продемонстрировано на примере прозы чешских писателей Й.Кратохвила, М.Айваза, М.Урбана, А.Берковой, Я.Кржесадло и др.

Ключевые слова: *фантастика, постмодернизм, чешская проза.*

Засоби вираження категорії оцінки на прикладі (на матеріалі українського та російського перекладів англомовної драми Е.Олбі “Who’s Afraid of Virginia Woolf?”)

Н. В. Пасенчук

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: natanatanata19@gmail.com

Paper received 14.12.17; Revised 18.12.17; Accepted for publication 22.12.17.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-12>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми вираження категорії оцінки на прикладі російського та українського перекладів англомовної драми Е.Олбі “Who’s Afraid of Virginia Woolf?”. Увага приділяється засобам вираження оцінки в залежності від емоційного компоненту та експресивності повідомлення у тексті оригіналу. Встановлено, що важливим засобом мовленнєвого відображення почуттів та емоцій людини є фразеологізми. Відзначено, що трансформації, до яких удаються перекладачі на лексико-семантичному рівні, ведуть до зміни сприйняття образів та оцінних значень тексту оригіналу.

Ключові слова: переклад, категорія оцінки, експресивність, емоційний компонент, лексико-семантичні засоби.

Дослідження категорії оцінки є важливим напрямком сучасної лінгвістики. Науково-практичні розвідки демонструють широкий спектр підходів до вивчення цієї категорії, серед яких особливе місце посідають роботи Н.Д. Арутюнової [2], О.Л. Бессонової [4], О.М. Вольфа [5], Т.А. Космеди [6], Г.Г. Кошеля [7], О.М. Островської [12], Г.І. Приходько [13], В.М. Телії [16].

Проте до сьогодні вчені по-різному трактують категорію оцінки, оскільки це складний феномен для наукового опису й теоретичного пояснення. Так, О.С. Ахмановою категорія оцінки трактується як «явище, в основі якого лежить спеціальний відбір засобів мови (мовлення) для найточнішого вираження оцінного значення з урахуванням усіх чинників, які впливають на формування цього аксіологічного смислу» [3, с. 128]. О.В. Селіванова розглядає оцінку «як складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначеного за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» й відносною шкалою «краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше» [14, с. 106]. Р.М. Якушина тлумачить оцінку як «ставлення носіїв мови до об’єкта, зумовлене визнанням чи невизнанням його цінності з погляду відповідності чи невідповідності його якостей певним ціннісним критеріям» [18, с. 12].

Сферою локалізації оцінки в слові лінгвісти називають його денотативне значення, коли оцінка виступає як поняття, а слова стають оцінними знаками, тому що мають оцінне значення. Поряд із оцінним значенням виділяють оцінний компонент лексичного значення, який визначають як вираження словом позитивного чи негативного судження про те, що називає слово, тобто «вираження схвалення чи несхвалення» [1, с. 87], як «схвальну чи несхвальну оцінку, що міститься в значенні слова» [15, с. 112], як закладену в слові позитивну чи негативну характеристику людини, предмета, явища [17, с. 66].

Неоднорідність оцінного компонента зумовлює його різну взаємодію з іншими компонентами в семантичній структурі мовного знака. Оцінний компонент може бути виділений як у денотативній, так і в конотативній частині семантики. Це зумовлено існуванням інтелектуально-логічної (раціональної) та емоційної оцінок. Інтелектуально-логічна оцінка пов’язується з

понятійним ядром, із предметно-логічною частиною лексичної семантики слова і входить, таким чином, у денотативний аспект значення. Емоційна оцінка відбиває емоційне ставлення суб’єкта до об’єкта, і, відповідно, міститься в конотативному аспекті значення [11, с. 5].

Оцінний компонент не виступає постійним для певної мовної одиниці. Він проявляється на конкретному історичному етапі розвитку мови і, залежно від контекстуальної реалізації значення слова, зазнає змін відповідно до рівня матеріальної та духовної культури суспільства та кожного індивіда, зокрема [11, с. 6].

Мовна оцінка характеризується особливою структурою – модальною рамкою, яка нашаровується на висловлювання і не збігається ні з його логіко-семантичною, ні з синтаксичною побудовою, – головними елементами якої є суб’єкт (соціум, частина соціуму, індивід), об’єкт оцінки (особа, предмет чи явище об’єктивної дійсності), оцінний предикат (власне оцінка), а також другорядними – підґрунтя оцінки (критерій, еквівалент, мотив оцінки), оцінна шкала (градуйоване порівняння зі стандартом), оцінний стереотип (еталон, зразок норми) [5, с. 185].

Складна багатокомпонентна структура оцінки має засадничий характер, бо від неї безпосередньо залежить потенціал засобів реалізації оцінного значення [5, с. 186].

Смисл оцінки в тексті залежить не лише від значення її мовних реалізаторів, важливими тут постають контекстуально-ситуативні умови її вираження, а також соціокультурні чинники. Необхідно також враховувати подвійну природу оцінки, що поєднує суб’єктивний і об’єктивний аспекти.

Завданням перекладача є здійснити свідомий вибір адекватних лексичних засобів вираження емоцій мовця у конкретній ситуації. Картина відтворення емоційно-психологічного стану мовця включає безпосереднє та опосередковане вираження емоцій, яке він здійснює за допомогою емотивних компонентів та всього обсягу просторових повідомлень. Однак такі емотивні моделі неминуче зазнають змін та трансформацій під впливом індивідуальності перекладача, який трактує емотивний зміст такого висловлювання із власної точки зору.

З емоціями можуть бути пов’язані різні види оці-

нок, як-от сенсорні, етичні, естетичні, тощо. Однак емоційний компонент не дорівнює емотивному (оцінному), який є більш загальним та включає в себе і раціональну, і емоційну оцінку.

Велике значення відіграють засоби вираження оцінки при перекладі художніх текстів, за допомогою яких перекладач здійснює перехід від одиниць оригіналу до комунікативно рівноцінних їм одиницям перекладу. Перекладач застосовує перекладацькі трансформації, під якими слід розуміти дії перекладача, які він здійснює для подолання контекстуальної невідповідності оригіналу відносно тексту перекладу. Ці дії включають у себе: оцінку характеру та класифікацію явища (конструкції, звороти, тощо) в тексті оригіналу, яка викликає контекстуальну невідповідність відносно тексту перекладу, а також вибір одного або декількох перекладацьких прийомів, який дозволяє адекватно перекласти одиницю тексту оригіналу, що викликала контекстуальну невідповідність.

Слід зауважити, що перекладацькі прийоми варіюються також залежно від жанрових ознак твору – епічного, драматичного або ліричного. Особливо складним творчим процесом є переклад драматичного твору. Важливу роль відіграють фонові знання перекладача, адже не маючи ерудованості або, принаймні, достатніх для перекладу знань у галузях філософії, естетики, етнографії перекладач не зможе досягти адекватності. З цієї проблемою пов'язане і співвідношення між контекстом автора та контекстом перекладача, а також питання адекватності перекладу.

Надзвичайно гострою проблемою постає переклад фразеологічних одиниць. Як відомо, найістотнішим є вживання ідіом у пряму мовленні персонажів (діалогів, монологів) драматичного твору, як-от у наведеному нижче прикладі з англійської драми Е.Олбі «*Who's afraid of Virginia Woolf*»: «*Unless you carry on like a hyena you aren't having any fun*» [19, с. 8] - «*Если человек не ржёт как жеребец, значит, ему не весело*» [9, с. 9] - «*Поки ти не іржеш, мов жеребець, тобі зовсім не смішно*» [10, с. 7]. Український перекладач Я.Стельмах та російська перекладачка Н.Волжина відтворюють ідіому *carry on like a hyena* (пронизливо, верескливо реготати) розмовною зниженою лексикою (*ржёт как жеребец; іржеш, мов жеребець*), знижуючи рівень відповідності зіставлених одиниць, та збільшуючи ступінь експлікації живого мовлення головного персонажа через застосування просторіччя, що призводить до ампліфікації емоційності у мовленні персонажів. Варто зазначити, що український та російський варіанти цієї ідіоми отримують надлишково грубе та емоційне звучання в перекладі, що не є властивим ВТ. Натомість, в оригіналі мовлення персонажа є одним із основних засобів створення образу, за допомогою якого читачі та глядачі мають розпізнати додаткові характеристики героя, що впливають з особливостей його мовлення. Такий підхід до перекладу персонажного мовлення можна вважати не адекватним, оскільки він не відповідає нормам соціального середовища, представниками якого є головні герої п'єси.

Процес перекладу ускладнює культурно-національна специфічність вияву емоцій. Так, англійців характеризує більша стриманість в емоційному

плані порівняно зі слов'янами. У російському варіанті перекладу репліки *I thought I'd bust a gut* [19, с. 8] простежуємо уяскравлення емоційно-експресивного компонента цільового тексту. Відтворюючи цю ідіому, російська перекладачка Н.Волжина зупиняє свій вибір на фразі *Я думала, у меня кишки лопнут* [9, с. 9]. Вживання просторічно маркованої лексики посилює відчуття певної грубості у мовленні персонажа та надає надмірної розкутості. У тексті перекладу чітко простежується, що жінка забуває про свій статус і освіченість. Такий варіант перекладу очевидно не сприяє втіленню авторського бачення персонажа. В українському варіанті перекладу *Я думала, що лусну зо сміху* Я.Стельмаха [10, с. 7] використано аналогічну зі змістом українську ідіому, що робить переклад влучним.

Використання фразеологізмів у репліках головних персонажів не тільки робить мовлення живим, але й допомагає авторові створити образи героїв, відобразити їхній соціальний статус, передати їхній внутрішній світ, показати їхню приналежність до певної культури. Ефективність відтворення прагматичної функції в тексті залежить від багатьох чинників. Адже перекладач повинен провести ретельний і цілеспрямований відбір тих чи інших мовних засобів, які допомагають авторові досягти низки поставлених завдань, зокрема вплинути на читача, викликати в нього різні емоції, реакції тощо.

У наступному прикладі аналіз першотвору й перекладу також виявив певні розбіжності розмовного забарвлення мовлення персонажів. У тексті російського перекладу фразеологізм *a real scream* (*те, що здатне розсмішити, викликати сміх*) [19, с.5] відтворено розмовно-просторічною лексемою *прямо-таки животинки надорвешь* [9, с. 4], яка не забезпечує повне відтворення оригіналу через внесення в переклад експресивного відтінку, а говорить про наявність просторіччя в мові персонажів. Водночас, бачимо, що в українському варіанті перекладу Я.Стельмаха розмовна лексема *сміхота...* *справжнісінька сміхота* [10, с. 5] передає не лише формальну і семантичну інформацію, а й стилістичну маркованість розмовної одиниці. Такий варіант перекладу слід розглядати як прояв прагматичної адаптації художнього тексту, коли перекладач прагне зробити текст перекладу частиною цільової культури.

Наведений нижче приклад свідчить про те, що перекладачі не надто замислюються над сенсом слів, використовуючи прямі відповідники при перекладі, та змінюючи зміст твору: *For the mind's blind eye, the heart's ease, and the liver's craw* [19, с. 8] - *Пьем за слепое духовное око, за сердечный покой и за цирроз печени* [9, с. 8] *За сліпе духовне око, за сердечний супокій і за цирроз печінки* [10, с. 7]. У тексті оригіналу життя персонажів сповнене переживань та стресів, через що вони мають проблеми морально-етичного характеру. У фразеологічному словнику російської мови *духовне око* – це алегоричний образ, який символізує духовне бачення людини. Наше духовне око має бути сліпим, щоб не розгледіти духовні цінності [8]. Таким чином, прямий переклад лексичного компоненту *the mind's blind eye* із точки зору збереження гумористичного ефекту та розуміння іншомовною

культурою є не досить вдалим. Найбільш доречно в даному випадку перекласти російською *невидимый «третий глаз»* та українською *невидиме «третьє око»*, тобто ввести у переклад символ ока, яке спить, за допомогою якого людина може приховати внутрішні переживання. Внутрішній світ кожної особистості повинен знаходитися у стані гармонії з власним «я» людини. Дослівний варіант перекладу лексеми *the heart's ease* як *сердечний покой* та *сердечний супокій* знебарвлює експресивність повідомлення. «Рациональний» варіант перекладу цього компоненту є застосування прикметника *душевний душевное спокойствие* та *душевний спокій* зі збереженням насмішки, оскільки головних персонажів драми позбавляють душевного спокою сімейні проблеми. Наступний компонент *the liver's craw* демонструє те, що український та російський перекладачі використали прямий відповідник при перекладі, не врахувавши комунікативної ситуації, поданої в оригіналі – *цирроз печени*,

цирроз печінки. Однак варто зазначити, що у тексті оригіналу це словосполучення виражає негативні емоції та імпліцитно демонструє негативне ставлення Джорджа до того, що Марта намагалася приховати свої тривоги та відчай, вживаючи спиртні напої. Тому її чоловік – Джордж – проголошує тост, який він вважає найкраще пасує для характеристики образу життя Марти, оскільки вона завжди здається незворушною, завжди не звертає уваги на свої внутрішні переживання, тримає себе в стані душевного спокою і втамовує спрагу печінки (вживає спиртні напої).

Отже, відтворення засобів вираження оцінки в проаналізованих прикладах в українському та російському перекладах драми Е.Олбі характеризуються певними трансформаціями, зокрема досить часто перекладачами було застосовано прийом контекстуальної заміни та дослівний переклад. Трансформації, до яких вдавалися перекладачі, вели до зміни сприйняття образів та оцінних значень тексту оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистический компоненты значения // XXII Герценовские чтения. Иностран. языки. Материалы межвузовской конференции. — Л.: ЛГПИИЯ, 1970. — С. 87–90.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. — М.: Наука, 1988. — 341 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — 2-е изд., стер. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
4. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / О.Л. Бессонова. — Київ: Вид-во Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2003. — 28 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. — М.: Наука, 1985. — 232 с.
6. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. — Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2000. — 305 с.
7. Кошель Г. Г. Оценочные предикатные номинации в современном английском языке (на материале дерогативных наименований лица) : автореф. дис. на соискание уч. степені канд. філолог. наук : спец. 10.02.04. "Германские языки" / Г. Г. Кошель. — М., 1980. — 27 с.
8. Міхельсон М.І. Великий тлумачно-фразеологічний словник російської мови / М.І. Міхельсон. — М.: ETS Publishing house, 2004. — 2208 с.
9. Олби Э. Не боюсь Вирджинии Вулф (Кто боится Вирджинии Вулф) / Э.Олби / [Пер. Н. Волжина]. М.; Прогресс, 1976. 78 с.
10. Олбі Е. Не боюсь Вирджинії Вульф / Е. Олбі / [Пер. Я. Стельмах] // Всесвіт. 1994. № 10. 47 с.
11. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук / І. В. Онищенко. — Дніпропетровськ, 2004. — 20 с.
12. Островська О. М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Англійська мова / О. М. Островська. — Львів, 2001. — 20 с.
13. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г.І. Приходько. — Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 2001. — 362с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
15. Стернин І.А. Проблемы анализа структуры значения слова. — В.: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. — 156 с.
16. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия; отв. ред. А.А. Уфимцева. — М.: Наука, 1986. — 139 с.
17. Харченко В.К. Розграничення оціночності, образності, експресії і емоціональності в семантиці слова // Русский язык в школе. — 1976. — № 3. — С. 66–71.
18. Якушина Р.М. Динамические параметры оценки (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Р.М. Якушина. — Уфа: Башкир. гос. ун-т, 2003. — 24 с.
19. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? / E. Albee. Bristol: Penguin Books, 1971. 73 p.

REFERENCES

1. Akhmanova, O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms] / O.S. Akhmanova. — M.: KomKniga, 2005. — 576 s.
2. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? / E. Albee. Bristol: Penguin Books, 1971. 73 p.
3. Arnold I.V. The English Word / I.V. Arnold. — M., 1986.
4. Arutyunova N. D. Tipyazykovykh znacheniy: Otsenka. Sobytiye. Fakt. [Types of Linguistic Meanings: Evaluation. Event. Fact] / N. D. Arutyunova. — M.: Nauka, 1988. — 341 s.
5. Bessonova O.L. Evaluative Thesaurus of the English Language: Cognitive and Gender Aspects. Manuscript. Dissertation for a doctoral degree in philology: speciality 10.02.04 — Germanic Languages. — Taras Shevchenko National University of Kyiv. — Kyiv, 2003.
6. Kharchenko V.K. Razgranichenie otsenochnosti, obraznosti, ekspressii i emotsionalnosti v semantike slova [Differences Between Evaluative, Metaphoric, Expressive and Emotive Components in the Semantics of the Word]. Russkiy yazyk v shkole, 1976, no. 3, pp. 66-71.
7. Koshel G. G. Otsenochnye predikatnye nominatsii v sovremennom angliyskom yazyke (na materiale derogativnykh naimenovaniy litsa) : avtoref. dis. na soiskaniye uch. stepeni kand. filolog. Nauk : spets. 10.02.04. "Germanskiye yazyki" [Evaluative Predicative Nominations in Modern English (on the Material of Derogative Nominations of a Person)] / G. G. Koshel. — M., 1980. — 27 s.
8. Kosmeda T. A. (2000). Axiological Aspects of Pragmalinguistics: Formation and Development of the Category of Evalua-

- tion. Lviv: Ivan Franko LNU, 350 p. [in Ukrainian].
9. Michelson M.I. Great explanatory phraseological dictionary: – SPb., type. AK. Sciences, 2004. – 2208 p.
  10. Ne boius Virdzhynii Vulf [N.Volzhyina]. – M., 1976.
  11. Ne boius Virdzhynii Vulf [Ya. Stelmah]. – Vsesvit, 1994.
  12. Onyshchenko I. V. The category of evaluation and means of its expression in the publicistic and informative texts : thesis for scientific degree of Candidate of Philological sciences : speciality 10.02.01 «Ukrainian language» / I. V. Onyshchenko. – Dnipropetrovsk, 2005. – 21 p.
  13. Ostrovska O.M. The Linguo-Stylistic Means of Realization of the Category of Evaluation (on the material of American Fiction). Manuscript. A thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Philology in Speciality 10.02.04 Germanic Languages. Lviv Ivan Franko National University - L'viv – 2001.
  14. Prihod'ko H. I. The means of expression of evaluation in modern English language / H. I. Prihod'ko. – Zaporizhya: ZSU, 2001. – 362 p.
  15. Selivanova, E. A. (2004). Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikacii. K.: Brama. – 2004.
  - Selivanova, O.O. Modern Linguistics: Terminological Encyclopaedia. – Poltava-Kiev, 2006. – 716 p.
  16. Sternin, I.A. Some Peculiarities of the Russian Intercommunication // Communicational Culture and Its Formation. – Voronezh: VOIPKRO, 1994. – P.27
  17. Teliya, V.N. Connotative Aspect of Semantic Nominative Units. –M. : Science, 1986. – P. 55.
  18. Volf E. M. Funktsionalnaya semantika otsenki [Functional Semantics of Evaluation] / E. M. Volf. – [2-e izdanie]. – M. : URSS, 2002. – 247 s.
  19. Yakushina, R.M. Dinamicheskie parametry otsenki: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 [Dynamic parameters of evaluation] / Yakushina Roza Mikhaylovna. – Ufa, 2003. – 24 p.

The means of expressing the category of evaluation in translation (case study of Ukrainian and Russian translations of the English drama of Edward Albee "Who's Afraid of Virginia Woolf?")

N. V. Pasenchuk

Abstract. The article focuses on the problem of the analysis of different means of verbalization of the category of evaluation in the Ukrainian and Russian translations of the English drama by E. Albee "Who's Afraid of Virginia Woolf?". It has been outlined that there are different lexical means that express emotional components. The research has shown that the phraseological units are an effective means of denoting emotions and emotional state. It has been highlighted that the transformations have influenced the evaluative character of the source text in its translation.

Keywords: category of evaluation, emotional component, evaluative meanings, expressiveness, lexical means.

Средства выражения категории оценки на примере (на материале украинского и русского переводов англоязычной драмы Э.Олби "Who's Afraid of Virginia Woolf?")

Н. В. Пасенчук

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы выражения категории оценки на примере переводов англоязычной драмы Э.Олби "Who's Afraid of Virginia Woolf?". В статье анализируются средства выражения оценки в зависимости от эмоционального компонента и экспрессивности сообщения в тексте оригинала. В процессе исследования выявлено, что важным средством речевого отражения чувств и эмоций человека являются фразеологизмы. Отмечено также, что трансформации, использованные переводчиками на лексико-семантическом уровне, влияют на восприятие образов и оценочных значений текста оригинала.

Ключевые слова: категория оценки, лексические средства, оценочные значения, экспрессивность, эмоциональный компонент.

Функціонально-стильовий розподіл національно-маркованої лексики на матеріалі англомовних корпусів

К. А. Разумна

Житомирський національний агроєкологічний університет
Corresponding author. E-mail: mardza.kr@gmail.com

Paper received 19.01.18; Revised 22.01.18; Accepted for publication 25.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-13>

Анотація. У статті досліджено національно-марковані лексичні одиниці британського та американського варіантів англійської мови. Розглянуто поняття безеквівалентної, фонові лексики, реалій та уточнено визначення національно культурного компоненту. Наведено приклади лексичних одиниць, які відображають національні особливості культури. На матеріалі корпусів англійської мови встановлено основні сфери функціонального розподілу національно-маркованої лексики.

Ключові слова: національно-маркована лексика, національно-культурний компонент, мовний корпус, безеквівалентна лексика.

Вступ. В останні роки в лінгвістичних розвідках особлива увага приділяється вивченню мовних картин світу [В. Телія, Т. Григоренко], взаємозв'язку мови та культури [Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Воробйов, В. Жайворонок,], проблемам лексичної семантики [Л. Щерба, В. Виноградов, А. Вежицька], особливо питанням національно маркованих лексичних одиниць [С. Влахов, С. Флорін, Р. Зорівчак, В. Ощепкова], адже саме цей шар лексики відображає національно-культурну специфіку певної нації або народу, особливості звичаїв, побуту, мистецтва, суспільного ладу та усіх інших сфер життя носіїв певної мови.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасної германістики до дослідження взаємозв'язку мови та культури, необхідністю встановлення сфер концентрації національно маркованої лексики в мові, вивчення лексичних одиниць з національно-етнічним компонентом.

Об'єктом нашого дослідження є лексичні одиниці британського та американського варіантів англійської мови з національно культурним компонентом, зафіксовані в лексикографічних джерелах з приміткою про їх національну приналежність одному чи іншому варіанту мови.

Предмет нашого дослідження – це сфери концентрації національно-маркованої лексики в сучасній англійській мові, виявлені за допомогою використання корпусів англійської мови.

Короткий огляд публікацій по темі. Дослідженню національно маркованої лексики присвячені праці багатьох вчених, таких як А. Вежицька, Є. Верещагін, С. Влахов, І. Голубовська, Р. Зорівчак, В. Костомаров, О. Тупиця, С. Флорін, та ін. Однак, не існує однієї загальноприйнятої класифікації національно-маркованих одиниць, це пояснюється тим, що у лінгвістичній практиці на позначення лексичних одиниць з культурним компонентом використовується широкий діапазон термінів. Одним з найпоширеніших є *безеквівалентна лексика*, яку визначають як лексичні (та фразеологічні) одиниці, що не мають еквівалентів у мові перекладу [4, с. 42]. Не менш поширеним є поняття *реалій*, які є словами (і словосполученнями), що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу та чужі для іншого [4, с. 47]. За іншим визначенням – це моно- і полілексемні одиниці, основне

значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача [5, с. 58]. При цьому якщо про безеквівалентність певного слова можна говорити лише для певної пари мов, (слово, яке є безеквівалентним порівняно з лексикою однієї мови, може виявитися повністю еквівалентним у застосуванні до іншої мови [2, с. 45]), то реалії певної мови складають більшість постійне коло слів і можуть виступати реаліями одночасно для декількох мов [4, с. 43].

Поруч з терміном безеквівалентна лексика часто вживається поняття *фонова*, яка тлумачиться як лексика, що несе інформацію національно-культурного характеру і потребує лінгвокраїнознавчого коментаря, оскільки поняття, що виражаються словами іноземної мови, яка вивчається, відсутні в рідній мові або їх знання в двох мовах не співпадають [1, с. 99]. Ці лексичні одиниці містять цінну інформацію про специфічно національну позамовну діяльність [12].

З одного боку, лексика з національно-культурним компонентом значення поділяється на два основні розряди: безеквівалентну та фонову, в якій окремо виділяється ще сім груп: «советизми», слова нового побуту, найменування предметів і явищ традиційного побуту, історизми, лексика фразеологізмів та афоризмів, фольклорна лексика, слова неросійського походження [3, с. 45-51]. З іншого боку, національно-маркована лексика класифікується за ступенем безеквівалентності: 1) понятійно-безеквівалентні слова – звукова оболонка у конкретних зіставлюваних мовах однакова, а значення відрізняється понятійними семантичними поняттями; 2) частково безеквівалентні слова – значення їх відрізняється денотативно-сигніфікативними зв'язками; 3) інші слова з національно-культурним компонентом – відрізняються конотаціями, прагматикою тексту, засобами передачі понять [11].

Незважаючи на те, що існує багато понять, які позначають національно марковані одиниці (безеквівалентна лексика, реалії, фонові лексика екзотизми, лакуна, тощо), всі вони безперечно містять в собі особливий елемент структури значення слова – національно-культурний компонент. У вітчизняних розвідках його визначають як семантичні складники слів, словосполук, слова-поняття, за допомогою яких український мовний код фіксує національні особливості у світо-

сприйнятті довілля [6, с. 4], а також як елемент семантичної структури слова, який найповніше відображає особливості національного характеру й сприйняття світу [8]. На нашу думку, національно маркована лексика має в своїй семантичній структурі національно-культурний, або національно-етнічний компонент, який містить певні фонові знання притаманні для певної нації (носіїв мови), які, в свою чергу, зумовлені культурою і побутом, суспільним ладом, традиціями та звичаями даної нації.

Метою статті є виявлення лексичних одиниць, маркованих як специфічно британські чи американські та встановлення сфери їх вживання.

Матеріали та методи дослідження. Для дослідження були використані матеріали таких лексикографічних джерел: Oxford Advanced Learner's Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Guide to British and American Culture, Dictionary of Great Britain, Dictionary of the USA. З них методом суцільної вибірки було відібрано 100 лексичних одиниць, які мали примітку про національну належність слова до британського або американського варіанту англійської мови, по 50 лексичних одиниць для кожного варіанту. Для встановлення сфер вживання даних лексичних одиниць використовувалися корпуси англійської мови British National Corpus (BYU-BNC) та Corpus of Contemporary American English.

Для відбору ілюстративного матеріалу дослідження з лексикографічних джерел був використаний метод суцільної вибірки. Для визначення сфер найбільшої концентрації національно маркованої лексики використовувався метод кількісних підрахунків та порівняльного аналізу.

Результати та їх обговорення. У словниковому складі будь-якої мови або її національного варіанта дослідники виділяють основні шари лексики, які найбільш яскраво відображають національну своєрідність культури. Сюди входять слова, які відображають особливості природно-географічного середовища, культури, політичної структури суспільства, суспільно-політичного життя, побуту, звичаїв, традицій, слова, пов'язані з народними повір'ями, фольклором, міфологією, культурно-побутовими та культурно-історичними асоціаціями тощо [7, с. 93].

У відібраному для дослідження матеріалі зустрічаються приклади слів, які відображають особливості суспільно-політичного життя. Зокрема, у британському варіанті таким прикладом є слово *backbencher*. За різними лексикографічними джерелами воно визначається як звичайний член британського парламенту, який не має важливої офіційної позиції [15, с. 113] або як член Палати громад в Британії та в деяких інших парламентах, який сидить на задніх рядах і який не має важливої позиції в уряді або опозиції [16, с. 95]. Інший приклад такої лексичної одиниці – *market town*. Це місто з щотижневим базаром (торгівельний центр даної місцевості) [9, с. 308], або за іншим джерелом це місто, де є відкритий ринок, який працює один чи два рази на тиждень [15, с. 1120]. Для американського варіанту прикладом лексичних одиниць, які відображають особливості суспільно-політичного життя може бути *antitrust legislation*. Це означає закони, прийняті в США для заохочення конкуренції в бізне-

сі. Основною метою цих законів було запобігти монополіям або контролювати їх [16, с. 57]. За іншим джерелом це закони, прийняті в основному між 1980 та 1915 роками з метою не дозволити об'єднання великих корпорацій-трестів в монополії, що підривало конкуренцію. Задачею законодавства було заохочення вільного підприємництва [10, с. 34]. Або, наприклад, слово *chicanos*, яке вживається для позначення людей, які живуть в США і чия сім'я походить з Мексики [16, с. 254]. Це слово є скороченням від іспанського *Mexicanos*, яке іноді вимовляється як *Mechicanos* [10, с. 103].

Крім того, поширеними є приклади лексичних одиниць, які відображають специфіку побуту, зокрема, національні страви, елементи одягу, дитячі ігри тощо. Так, в британському варіанті слово *elevenches* означає сніданок об 11-й годині, «перекус», зазвичай чай або кава з печивом або бутербродами [9, с. 178] або чашку чаю чи кави з печивом або бутербродом, яку зазвичай випивають в середині ранку [15, с. 577]. А також лексична одиниця *knees up*, яка визначається як шумна вечірка [15, с. 1008], ще як жвава вечірка, на якій співають популярні пісні й танцюють (від початкових слів популярної пісні 30-х рр. «Knees up, Mother Brown» – «Вище коліна, місіс Браун» [9, с. 274]. В американському варіанті англійської мови існує дієслово *brown-bag*, яке означає приходити на роботу зі своїм сніданком, зазвичай складеним в невеликий пакет із щільного паперу коричневого кольору [10, с. 76] чи приносити свій обід с собою на роботу, в школу зазвичай у пакеті із коричневого паперу [16, с. 189]. Іншим прикладом є *coffee cake*. Ця лексична одиниця визначається як солодкий, схожий на хліб кекс до кави [10, с. 115], а також як маленький кекс з розтопленим цукром зверху, який зазвичай їдять з кавою [16, с. 287].

Зустрічаються і лексичні одиниці, які є національно-маркованими для обох варіантів, але мають різне значення. Наприклад, лексична одиниця *city desk* в британському варіанті має значення розділу газети, в якому містяться фінансові новини [16, с. 266], а в американському варіанті це розділ газети, в якому висвітлюються місцеві новини [15, с. 306]. Також, слово *backwoodsman* в британському варіанті використовується в розмовній мові та означає члена Палати лордів, який рідко відвідує її засідання [9, с. 58] чи члена політичної партії, парламенту, особливо Палати лордів, який не дуже політично активний і лише іноді відвідує засідання та бере участь у голосуванні [16, с. 115]. В американському варіанті ця лексична одиниця вживається для позначення жителів віддалених від населених пунктів місцевостей [10, с. 48], а також на позначення людини, яка живе у віддаленій від міст місцевості з невеликою кількістю мешканців, особливо якщо ця людина не має освіти та гарних манер [15, с. 98]. Таким чином, лексична одиниця *backwoodsman* в британському варіанті відображає особливості політичного життя суспільства, а в американському варіанті – особливості структури суспільства.

Для визначення сфер функціонування національно забарвленої лексики були використані матеріали двох корпусів англійської мови – британського національ-

ного корпусу (British National Corpus (BYN-BNC)) та корпусу сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary American English). Сфери використання лексики в цих корпусах поділяються на такі підрозділи: розмовна мова, художня література, журнали, газети, науковий, ненауковий, та різне (останні два виділяються лише в британському національному корпусі). Результати отриманих розрахунків наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Сфери використання національно маркованої лексики в британському та американському варіантах англійської мови

Підрозділ (сфера використання)	Британський варіант	Американський варіант
розмовна мова	13,4 %	23,3 %
художня література	26,2 %	15,3 %
журнали	6,1 %	19,3 %
газети	21,2 %	27,7 %
науковий	3,3 %	14,3 %
ненауковий	10,9 %	-
різне	18,8 %	-

Джерело: власні розрахунки на матеріалах британського національного корпусу та корпусу сучасної американської англійської мови.

Таким чином, в британському варіанті англійської мови найбільша кількість національно маркованої лексики використовується в художній літературі (26,2%), а найменша – в науковому стилі (3,3%), а в

американському варіанті найбільш вживаними такі лексичні одиниці є в мові газет (27,7%), а найменш вживаними – також в науковому стилі (14,3%). Крім того, достатньо часто така лексика використовується в газетах в британському варіанті, в журналах в американському варіанті, а також в розмовній мові в обох варіантах.

Висновки. Отже, дослідження особливостей національно-маркованої лексики є надзвичайно важливим з огляду на останні тенденції розвитку мовознавчої науки, коли особлива увага приділяється вивченню зв'язку між мовою та культурою, оскільки саме такі лексичні одиниці несуть в собі національно-культурний компонент, який містить інформацію про особливості культури, суспільного життя, традицій, побуту тощо. За допомогою корпусів англійської мови було встановлено, що в британському та американському варіантах англійської мови найменша кількість національно-маркованої лексики вживається в науковому стилі. Найбільш поширеною сферою функціонування лексики з національно-культурним компонентом в британському варіанті є художня література, а в американському – газети. Крім того, досить часто така лексика вживається в журналах і в розмовній мові. Перспектива дослідження полягає у подальшому вивченні більшої вибірки національно-маркованої лексики та розробленні її тематичної класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Батевич Ф. С. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.
2. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Институт русского языка им. А. С. Пушкина, 1999. – 84 с.
3. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
4. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 343 с.
5. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад / Р.П. Зорівчак. – Л.: Видво при ЛНУ, 1989. – 216 с.
6. Масло О. В. Національно-культурний компонент у лексичі українських народних казок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Масло. – Х., 2008. – 22 с.
7. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии / В. В. Ощепкова. – М./СПб.: ГЛЮССА/КАРО, 2004. – 336 с.
8. Радько О. Національно-культурні елементи в семантичній структурі індивідуально-авторських прикметників / О. Радько // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 42-46. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvvnufIm_2014_2_11.
9. Рум А. Р. У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь / А. Р. У. Рум. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус яз., 2002. – 560 с.
10. Томахин Г. Д. США: Лингвострановедческий словарь / Г. Д. Томахин. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус яз., 2001. – 576 с.
11. Тупиця О. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення / О. Тупиця, Л. Зімакова // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2012. – С. 251-258. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_34.
12. Шумагер Е. И. Фоновая лексика, ее своеобразие и связь с культурой / Е. И. Шумагер // Лексика и культура. – Тверь: Тверской государственной университет, 1990. – С.124-129
13. British National Corpus (BYU-BNC). – Режим доступу: <https://corpus.byu.edu/bnc/>
14. Corpus of Contemporary American English. – Режим доступу: <https://corpus.byu.edu/coca/>
15. Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners (6th edition). – Harlow, Essex: Pearson Education Limited, 2014. – 2161 p.
16. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (9th edition). – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 1820 p.
17. Oxford Guide to British and American Culture for Learners of English. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 576 p.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. Dictionary of terms of intercultural communication / Batsevych F. S. – K.: Dovira, 2007. – 205 p.
2. Vereschagin E. M. In the search of new ways of development of linguistic and cultural studies: conception of speech behaviour tactics / E. M. Vereschagin, V. G. Kostomarov. – M.: Pushkin Russian Language Institute, 1999. – 84 p.
3. Vereschagin E. M. Language and culture: linguistic and cultural studies in teaching Russian as a foreign language /

- E. M. Vereschagin, V. G. Kostomarov. – 4th edition, revised and enlarged. – M.: Russkii Yazyk, 1990. – 246 p.
4. Vlahov S. Untranslatable in translation / S. Vlahov, S. Florin. – M.: Mezhdunarodnyie Otnosheniia, 1980. – 343 p.
  5. Zorivchak R. P. Realia and translation / R. P. Zorivchak. – Л.: Publishing House of LNU, 1989. – 216 p.
  6. Maslo O. V. National-cultural component in the lexis of Ukrainian folk tales: extended abstract of dissertation to get PhD degree in Philology: speciality 10.02.01 “Ukrainian Language” / O. V. Maslo. – Kh., 2008. – 22 p.
  7. Oschepkova V. V. Language and Culture of Great Britain, USA, Canada, Australia, New Zealand / V. V. Oschepkova. – M./SPb.: GLOSSA/KARO, 2004. – 336 p.
  8. Radko O. National-cultural elements of the semantic structure of individual author’s adjectives / O. Radko // Scientific Reporter of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Philology. Linguistics. – 2014. – No 2. – P. 42-46. – [Electronic source] – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuflm_2014_2_11.
  9. Room A. R. W. Dictionary of Great Britain / A. R. W. Room. – 3rd stereotype edition. – M.: Rus Yaz., 2002. – 560 p.
  10. Tomakhin G. D. Dictionary of USA / G. D. Tomakhin. – 3rd stereotype edition. – M.: Rus Yaz., 2001. – 576 p.
  11. Tupytsia O. Non-equivalent vocabulary: problems of definition / O. Tupytsia, L. Zimakova // Native vocabulary in the ethnocultural determination. – 2012. – P. 251-258. – [Electronic source] – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_34.
  12. Shumager E. I. Background vocabulary, its distinction and connection with culture / E. I. Shumager // Lexis and Culture. – Tver: Tver State University, 1990. – P.124-129

Functional and Stylistic Distribution of Nationally Marked Vocabulary Using the Data of the English Corpora

K. A. Razumna

Abstract. Nationally-marked vocabulary of the British and American variants of English is investigated in the article. The concepts of non-equivalent vocabulary, background vocabulary and realia are discussed. The definition of the national-cultural component is specified. The examples of vocabulary that reflect national and culture specificities are provided. The main areas of functional distribution of nationally-marked vocabulary are established with the help of the English language corpora.

Keywords: *nationally-marked vocabulary, national-cultural component, language corpus, non-equivalent vocabulary.*

Функционально-стилистическое распределение национально-маркированной лексики на материале англоязычных корпусов

К. А. Разумная

Аннотация. В статье исследуются национально-маркированные лексические единицы британского и американского вариантов английского языка. Рассмотрены понятия безэквивалентной, фоновой лексики, реалий и уточнено определение национально-культурного компонента. Приведены примеры лексических единиц, отображающих национальные особенности культуры. С помощью корпусов английского языка выявлены основные сферы функционального распределения национально-маркированной лексики.

Ключевые слова: *национально-маркированная лексика, национально-культурный компонент, языковой корпус, безэквивалентная лексика.*

Репрезентація ієрархічних відношень іхтіонімів при визначенні їх мотиваційної основи

Н. В. Швець

ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”,
Переяслав-Хмельницький, Україна
Corresponding author. E-mail: nathalie.chvets@gmail.com

Paper received 12.01.18; Revised 15.01.18; Accepted for publication 19.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-14>

Анотація. У статті проаналізовано ієрархічні відношення англійських, французьких та українських іхтіонімів. Зроблено спробу розподілити назви риб за гіперо-гіпонімічним та еквонімічним рівнями. Визначено мотиваційну основу найменувань риб кожного з виділених рівнів, інтерпретовано етимологічно непрозорі назви, виявлено спільні та відмінні риси мотивації іхтіонімів в англійській, французькій та українській мовах.

Ключові слова: іхтіонім, гіперонім, гіпонім, еквонім, порівняльно-історичний метод.

Вступ. Сучасні науковці активно досліджують особливості мотивації лексичних одиниць загалом та зокрема тих найменувань явищ навколишньої дійсності, що найбільшою мірою відображають зв'язки первісної і сучасної свідомості носіїв різних мов, з-поміж яких вирізняються назви представників тваринного світу – іхтіоніми.

Короткий огляд публікацій. У лінгвістичній літературі можна простежити різні підходи до вивчення іхтіологічної лексики, найбільш розробленим з яких є етимологічний. Так, етимологічний аналіз як основний метод дослідження було застосовано у роботах В. Усачової [4] та W. Sayers [19] для з'ясування походження назв риб та встановлення семантичних зв'язків з іхтіонімами споріднених мов. У праці К. Rensch [17] поряд з іншими методами, використано порівняльно-історичний, що дозволив реконструювати праформи назв риб. Варто також відзначити комплексну методику С. Стройкової, яку було застосовано у дисертаційному дослідженні “Номенклатура іхтіофауни в сучасній німецькій мові”. Як основний метод при аналізі мотивації іхтіонімів дослідниця використала когнітивно-ономасіологічний аналіз, який “уможливив встановлення типів та різновидів мотивації німецьких номенів риб на підставі інтерпретації їхньої ономасіологічної структури та когнітивного моделювання структур знань про позначене” [3, с. 9]. Як допоміжні було використано методи польового моделювання, структурно-семантичну методику, методики морфемного, словотворчого, етимологічного та синтаксичного аналізу, які дали змогу всебічно дослідити мотиваційні зв'язки іхтіонімів.

Мета статті – проаналізувати роль ієрархічних відношень англійських, французьких та українських найменувань риб (іхтіонімів) при визначенні їх мотиваційної основи. У процесі аналізу розв'язуються такі **завдання:** 1) розглянути іхтіологічну класифікацію відповідно до схеми “гіпероніми – гіпоніми – еквоніми”; 2) визначити мотивацію англійських, французьких та українських іхтіонімів, підпорядкованих зазначеній схемі.

Матеріалом дослідження є номінативні одиниці на позначення риб, відібрані з англомовних, франкомовних та україномовних лексикографічних джерел.

Для досягнення поставленої мети застосовано такі **методи:** порівняльно-історичний (для інтерпретації первісного мотиву етимологічно непрозорих найме-

нувань) та зіставно-типологічний (для зіставної інтерпретації мовного матеріалу).

Результати і їх обговорення. Номенклатурні назви риб підпорядковані системі гіперо-гіпонімічних відношень, тобто родо-видових зв'язків, які вважаються універсальною моделлю репрезентації наукових знань, оскільки у ній якнайкраще простежується багатоступеневість, ієрархічність і певним чином асоціативність наукового знання [6].

Іхтіологічна класифікація є ієрархічною системою, що входить до складу класифікації тварин, тому найвищим рівнем категорії є царина “Тварини”. Риби перебувають на найнижчому рівні серед хребетних. Вони відносяться до типу *Хордових (Chordate / Chordés)*, підтипу *Хребетних (Vertebrate / Vertébrés)* або *Чепених (Craniate / Crâniates)*, надкласу *Риб (Fish / Poissons)*. Надклас Риби, у свою чергу, поділяється на три класи: *Хрящові риби (Cartilaginous fishes / Poissons cartilagineux)*, *Безщелпні (Jawless fishes / des Agnathes) та Кісткові риби (Bony fishes / Poissons osseux)*, підкласи, ряди, родини й роди. Найнижчим рівнем є вид, найменування якого співвідноситься з конкретним зоровим образом [9].

Виходячи з вищезазначеного, зауважимо, що до гіперонімічного різновиду мотивації належать іхтіоніми, які містять компонент-гіперонім *fish / poisson / риба*. Такі назви потребують найменших когнітивних затрат при їх сприйнятті й обробці, тому вони легше засвоюються й запам'ятовуються. Серед них виділяємо:

- 1) назви класів риб (*Cartilaginous fishes, Poissons osseux, Хрящові риби*);
- 2) підкласів (*ray-finned fishes, променепері риби, poissons à nageoires rayonnées*);
- 3) рядів (*lungfishes, відкритоміхурні риби*);
- 4) родин (*Clingfishes, риби-nanygu, poissons-scies*);
- 5) родів (*pipefishes, cavefishes*);
- 6) видів (*Northern cavefish, риба-новзун, poisson-poumon africain*) [9].

Мотиваційну основу таких іхтіонімів визначаємо через реконструкцію первинного значення ключових лексем *fish, poisson, риба* в етимологічних джерелах англійської, французької та української мов.

За даними Online Etymology Dictionary [14] та Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language [10, р. 594], англійська лексема *fish* похо-

дить від пгерм. *fiskaz зі значенням “риба” (пор. з дангл. *fisc*, шв. *fisk*, гот. *fisks*, нім. *Fisch*).

Ю. Покорний виводить пгерм. *fiskaz з іє. основи *reisk- (*risk) “риба” [16, р. 796] (співвідноситься з лат. *piscis*, ірл. *iask*, рос. *нескаръ*, болг. *piskal*). За даними словників В. Пфайфера [15] та Ф. Клуге [12, S. 296], основа *reisk- може бути співвіднесена з іє. *reitos- “харчування, корм, їжа” і таким чином пов’язана з рос. *пища* “їжа”, лит. *piētūs* “обід”, д-ірл. *ith* “зерно”, лат. *pānis* “хліб”, англ. *food* “їжа” та нім. *Futter* “корм”.

Французька лексема *poisson* сягає лат. *piscis*, про що свідчать дані словників Petit Robert [18, р. 1337], Petit Larousse [13, р. 796], Dictionnaire étymologique de la langue française [8, р. 513; 7, р. 417] та співвідноситься з іт. *pesce*, ісп. *pez* та англ. *fish*. Оскільки лат. *piscis* виводиться з іє. основи *reisk- (*risk), що зазначено вище, робимо припущення про спільне походження англійської та французької лексем.

Етимологічний словник української мови у 7 томах співвідносить лексему *риба* з рос. та бр. *рыба*, слц. *ryba*, полаб. *raibe*, болг. *риба*, схв. *рїба*, слн. *riba* та псл. *ryba* та виводить її з псл. *ryba* [1 (Т.5), с. 72], зазначаючи, що походження укр. *риба* остаточно не з’ясоване.

Одна з версій пов’язує лексему *риба* з двн. *ripra*, *ripa* “гусениця, минь” та свн. *rippe*, *ripe* “минь”; реконструкція основи типу *rumba (з суфіксом -ba < *bha) зі значенням чогось пістрявого, рябого, лускового (пор. лит. *rumbas* “рубець, шрам”, лтс. *robs* “вибоїна, шербина”, рос. *рубить*, укр. *рябий*) [1 (Т.5), с. 72].

На думку М. Фасмера, лексема *рыба* є табуїстичною і замінила давніше *звьь*, яке відповідало лит. *zuvīs* – риба, гр. *ihdos*, вірм. *jukn*, оскільки рибаки уникали вживати це слово через співзвучність із дієсловом *звати* [5, с. 526].

Проте найбільш вірогідним видається зв’язок з псл. *ryba*, що виводиться з *jryba, яке могло з’явитися внаслідок метатези з *jryba, пов’язаним з іє. *ūr- “вода” (пор. з лит. *jures* та лтс. *jūra* “море”, вірм. *jur* “вода”) [1 (Т.5), с. 72].

Проаналізувавши первинну мотивацію ключових лексем *fish*, *poisson* та *риба*, робимо припущення про спільну архетипну природу англійського *fish* та французького *poisson*, яка пов’язана з уявленням про рибу як їжу (іє. *reitos- “харчування, корм, їжа”), та відмінну архетипну суть українського слова *риба*, що асоціювалося у слов’ян з водою як середовищем існування риби (іє. *ūr- “вода”).

До гіперонімічного різновиду мотивації відносимо також випадки, коли назва виду містить компонент, спільний із найменуваннями ряду, роду чи родини, тобто вищого класифікаційного рівня. До прикладу, ряд *Окунеподібні* має у своєму складі родину *Окуневі*, рід *Окунь* та види *окунь звичайний* та *окунь жовтий* [9].

Найменування вищих класифікаційних рівнів є результатом первинної номінації, а їх внутрішня форма, зазвичай, непрозора, оскільки втрачено первісний мотив, що слугував першоосною номінації. Такі назви для уточнення їх мотиваційної основи потребують застосування процедур порівняльно-

історичного методу, послуговуючись якими було виявлено:

1) спільні для трьох мов архетипи гіперонімічних найменувань риби: англ. *pike* “щука” (< фр. *piequer* “колоти, проколювати” < нар.-лат. *piccare “колоти, проколювати” [11, р. 1185; 14]) // фр. *brochet* “щука” (< фр. *broche* “шип, спиця” < лат. *brossus* “гострий” < іє. *bhṛ- “вістря, гострий кінець” [7, р. 108; 8, р. 81; 16, р. 108–109]) // укр. *щука* (< псл. *ščuka < іє. *skeu- “гострий, різати” [1 (Т.6), с. 515; 16, р. 954]); англ. *carp* “короп” (< двн. *karfo* < гот. *karpa [10, р. 242; 14]) // фр. *carpe* “короп” (германського походження [8, р. 101]) // пор. укр. *короп* (< псл. *korpъ < двн. *karfo* [1 (Т.3), с. 41]);

2) спільні для англійської та французької мов архетипи гіперонімічних найменувань риби: англ. *salmon* “лосось” (< дфр. *salmun* < лат. *salmonem* “лосось” (< лат. *salire* “стрибати” < іє. *sal-(4) “стрибати” [11, р. 1375; 14; 16, р. 899]) // фр. *saumon* “лосось” (< лат. *salmonem* “лосось” < лат. *salire* “стрибати” [7, р. 485; 14]) // пор. укр. *лосось* (< псл. *lososъ* < іє. *laḱs-, *laḱsos “лосось” [1 (Т.3), с. 291; 16, р. 653]; англ. *herring* “оселедець” (< дангл. *hæring* < дангл. *har* “сірий, сивий”) [10, р. 725; 14] // фр. *hareng* “оселедець” (< нім. *Hering* < дангл. *har* “сірий, сивий”) [7, р. 278; 8, р. 329; 15] // пор. укр. *оселедець* (< дісл. *sild* “оселедець”) [1 (Т.4), с. 218]; англ. *bream* “лящ” (< франк. *brahsima < зах.-герм. *brahsm- < пгерм. *brehwan “сяти”, іє. *bherek-* “сяти”) [10, р. 197; 14; 16, р. 139–140] // фр. *brème* “лящ” (< дфр. *bresme* < нім. *Brachsme* < пгерм. *brehwan “сяти”, іє. *bherek-* “сяти”) [7, р. 102; 16, р. 139–140] // пор. укр. *лящ* (< псл. *lešk-jь/lask-jь* “лящ” < *lesk-ati*, *lešĉ-ati* [*ljačati] “ляскати”) [1 (Т.3), с. 345];

3) відмінні у трьох мовах архетипи гіперонімічних найменувань риби: англ. *bass* “окунь” (< пгерм. *bars- “гострий” < іє. *bhar- “щетина” [10, р. 150; 14; 16, р. 108–109]) // фр. *perche* “окунь” (< лат. *perca* “окунь” < іє. *perk- “плямистий, строкатий” [7, р. 404; 8, р. 488; 16, р. 820–821] // укр. *окунь* (< псл. *okunь* < псл. *oko* “око” [1 (Т.4), с. 177]); англ. *shark* “акула” (< нім. *Schurke* “шахрай” < свн. *Schürgen* “штовхати, штрикати”) [11, р. 1431; 14] // фр. *requin* “акула” (неясного походження) [7, р. 464] // укр. *акула* (< дісл. *hākarl*. “акула” < дісл. *karl* “людина, чоловік” [1 (Т.1), с. 58]); англ. *flounder* “камбала” (< дфр. *flondre* < д-сканд. *flydhra* < пгерм. *flunthrjo “камбала”) [10, р. 603; 14] // фр. *plie* “камбала” (лат. *platessa*) [7, р. 415]) // укр. *камбала* (< рос. *камбала* < фін. *kampala*, *kampela*, *kampelo* “камбала”) [1 (Т.2), с. 357]).

Номенклатурні назви риби базуються на знаннях не лише про градацію рівнів класифікації, а й про суміжність видів риби у межах різних груп узагальнення.

Відношення між членами родини розглядаються відносно об’єднувальних родових назв як гіпоніми, а відносно один одного – як еквоніми. М. Нікітін кваліфікує еквоніми як слова одного рівня узагальнення зі спільним гіперонімом [2, с. 393]. Він уважає еквонімічні зв’язки слабшими, оскільки на їхній підставі виділяється гіперонім, до складу еквонімів якого можуть входити відносні поняття, що потребують інтеграції й розмежування з іншими класами понять [2, с. 393].

Еквонімічний різновид мотивації спостерігається при перенесенні назви однієї родини чи роду, ряду на найменування риб іншої родини (роду, ряду).

На еквонімічний статус мотиватора, як правило, вказують спільні риси риб. У таких випадках до уваги береться аналогія з певною ознакою (розмір, забарвлення, будова тіла) риби іншого ряду чи родини. Винятками є англійський іхтіонім *salmon shark* та французький *requin saumon* мотивовані об'єктом харчування (акула отримала назву виду риби, якою вона харчується).

В англійській мові найбільш продуктивними для еквонімічного різновиду мотивації є найменування ряду *sharks*, що переноситься на іхтіоніми *black sharkminnow* та *giant sharkminnow* родини *minnows* та на представників родини *guitarfishes (shark ray)* і *remoras (shark sucker)*. Не менш поширеними є також найменування родини *pike*, використане для утворення назв видів риб *pike killifish*, *pike smelt*, *pike characoid* та *pike conger*.

Англійська назва родини *eel* стала основою для найменування видів *cusk-eel*, *eel catfish*, *eel blenny*, *eel-barbel*. Назва риби родини *mackerels* переноситься на представника ряду *sharks (mackerel shark)* та *tuna (mackerel tuna)*, а найменування родини *mullet* використане для утворення іхтіонімів *mullet silverside* та *mullet snapper*.

Використання назви іншої родини при утворенні англійських іхтіонімів прослідковується також у назвах *trout-perch*, *least killifish*, *loach minnow*, *tomcod*, *salmon shark*, *gar pike*.

У французькій мові до еквонімічного різновиду мотивації належать такі іхтіоніми, як *truite fario*, *pangasius-requin*, *merlan poutasou*, *requin saumon*, *limande sole*, *bar-perche*, *morue-lingue*, *maquereau-bonite*, *conger-brochet*.

В українській мові еквонімічний різновид не є надто чисельним і реалізується в таких назвах, як *макрелешука*, *коропозубоподібні*, *сиг-марена*, *тунець скумбрії* та *тунець макрелевий*.

Як показав зіставний аналіз, мотиваційною ознакою найменування є аналогія за розміром, забарвленням, будовою тіла риби іншого ряду чи родини. Проте в англійській та французькій мові, на відміну від української, як мотиваційна ознака використовується також об'єкт харчування риби.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтвердили підпорядкованість найменувань риб в англійській, французькій та українській мові ієрархічним відношенням. Найвищим рівнем таких відношень виявився гіперонімічний, сюди відносимо іхтіоніми, що містять ключові лексеми *fish*, *poisson*, *риба*, або ж мають у складі назви найменування вищого класифікаційного рівня. Виявлено, що гіпероніми в основному мають непрозору внутрішню форму, тому для визначення їх мотиваційної основи слід застосовувати елементи порівняльно-історичного методу. Найменування представників одного класифікаційного рівня розглядаються відносно об'єднувальних родових назв як гіпоніми, а відносно один одного – як еквоніми. Тобто цей рівень передбачає отримання назви іншого ряду чи родини і мотивація таких найменувань, на відміну від попереднього рівня, є прозорою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наукова думка, 1985 – 2012. – Т. 2. – 1985. – 571 с. ; – Т. 3. – 1989. – 552 с. ; – Т. 4. – 2003. – 656 с. ; – Т. 5. – 2006. – 704 с. ; – Т. 6. – 2012. – 586 с.
2. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / Михаил Васильевич Никитин. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 819 с.
3. Стройкова С. А. Номенклатура іхтіофауни в сучасній німецькій мові : когнітивно-ономасіологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Світлана Анатоліївна Стройкова. – Черкаси, 2012. – 208 с.
4. Усачева В. В. Славянская ихтиологическая терминология : Принципы и способы номинации : обратный словарь / Валерия Васильевна Усачева. – М. : Индрик, 2003. – 352 с.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 томах / Макс Фасмер. – М. : Прогресс, 1987. – Том III : Муза – Сят. – 832 с.
6. Berlin V. Ethnobiological classifications : principles of categorizations of plants and animals in traditional societies / Brent Berlin. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 2014. – 354 p.
7. Brachet A. Dictionnaire étymologique de la langue française / Auguste Brachet. – Paris : Hetzel, 1870. – 560 p.
8. Clédat L. Dictionnaire étymologique de la langue française / Léon Clédat. – Paris : Librairie Hachette, 1920. – 686 p.
9. ITIS : Integrated Taxonomic Information System [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itis.gov/>
10. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language / Ernest Klein. – Amsterdam – London – New York : Elsevier Publishing Company, 1966. – Volume I : A – K. – P. 1–854.
11. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language / Ernest Klein. – Amsterdam – London – New York : Elsevier Publishing Company, 1967. – Volume II : L – Z. – P. 854–1776.
12. Kluge F. Etymologische Wörterbuch der deutschen Sprache / Friederick Kluge / [bearbeitet von E. Seebold]. – Berlin – New York, 2002. – 1023 S.
13. Larousse P. Petit Larousse illustré / Pierre Larousse. – Paris : Librairie Larousse, 1977. – 1790 p.
14. Online etymology dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>
15. Pfeifer W. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen [Електронний ресурс] / Wolfgang Pfeifer / [bearbeitet von W. Klein]. – Berlin-Brandenburg : Akademie der Wissenschaften, 1993. – Режим доступу : <http://www.dwds.de/>
16. Proto-Indo-European Etymological Dictionary. A Revised Edition of Julius Pokorny's Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch [Електронний ресурс] / [Revised and Published by the Dnghu Association]. – Indo-European Language Revival Association, 2007. – 3441 p. – Режим доступу : <http://dnghu.org/en/Indo-European%20etymological%20dictionary/>
17. Rensch K. H. Fish names of Wallis Island (Uvea) [Електронний ресурс] / K. H. Rensch // Pacific Studies. – Vol. 7. – Number 1. – Режим доступу : <https://ojs.lib.byu.edu/spc/index.php/PacificStudies/article/view/9312>.

18. Robert P. Le Petit Robert : Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Paul Robert. – Paris : S.N.L., 1976. – 1971 p.
19. Sayers W. Trusty Trout, Humble Trout, Old Trout : A Curious Kettle [Электронный ресурс] / W. Sayers. – Nordic journal of English studies. – 2009. – Vol. 8, Number 3. – Режим доступа : <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/njes/article/view/365>

REFERENCES

1. The etymological dictionary of the Ukrainian language: 7 Vol. / [Ed. by O. S. Melnichuk]. – K.: Naukova Dumka, 1985 – 2012. – Vol. 2. – 1985. – 571 p. ; – Vol. 3. – 1989. – 552 p. ; – Vol. 4 – 2003. – 656 p. ; – Vol. 5 – 2006. – 704 p. ; – Vol. 6. – 2012. – 586 p.
2. Nikitin M.V Course of linguistic semantics / Mikhail Vasilievich Nikitin. – St. Petersburg. : Publishing House of the Herzen Russian State Pedagogical University, 2007. – 819 p.
3. Stroykova S.A. Nomenclature of ichthyofauna in contemporary German language: cognitive-onomasiological aspect: diss. ... candidate of filological sciences: specialty 10.02.04 / Svitlana Anatoliivna Stroykova. – Cherkasy, 2012. – 208 p.
4. Usacheva V.V. Slavic ichthyological terminology: principles and methods of nomination: reverse dictionary / Valeriya Vasilievna Usacheva. – M.: Indrik, 2003. – 352 p.
5. Fasmer M. Etymological dictionary of the Russian language: in 4 volumes / Max Fasmer. – M.: Progress, 1987. – Volume III. – 832 p.

The representation of ichthyonyms hierarchic relations in the course of defining their motivation

N. V. Shvets

Abstract. In the article, the author analyzed English, French and Ukrainian ichthyonyms hierarchic relations. An attempt to classify fish names into hyper-hyponymic and equonymic types was made. Fish names motivational basis was defined on mentioned levels, etymologically vague names were interpreted, common and specific features in English, French and Ukrainian ichthyonyms motivation were revealed.

Keywords: *ichthyonym, hyperonym, hyponym, equonym, comparative method.*

Репрезентация иерархических отношений ихтионимов при определении их мотивационной основы

Н. В. Швец

Аннотация. В статье проанализированы иерархические отношения английских, французских и украинских ихтионимов. Сделана попытка распределить названия рыб по гиперо-гипонимическому и эквонимическому уровням. Определена мотивационная основа наименований рыб на каждом уровне, интерпретированы этимологически непрозрачные названия, выявлены общие и отличительные черты мотивации ихтионимов в английском, французском и украинском языках.

Ключевые слова: *ихтионим, гипероним, гипоним, эквоним, сравнительно-исторический метод.*

Прометей як культурний герой українського письменства 20-х років XX століття

Л. В. Скорина

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна
Corresponding autor. E-mail: skoryna@ukr.net

Paper received 14.01.18; Revised 17.01.18; Accepted for publication 19.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-15>

Анотація. Титан Прометей – один із традиційних образів світового письменства. Доволі широко побутує цей образ і в українській літературі 20 рр. XX ст. З'ясовано, що найчастіше Прометей репрезентується як революціонер – борець за щастя людства; поширені також інтерпретаційні моделі, в яких Прометей фігурує як символ технічного прогресу, викрадач вогню, творець людини, символ нестерпного страждання. Окрема увага в статті приділяється особливостям інтерпретації прометеївського міфу в поемі В. Поліщука «Прометей і людство», а також у циклі творів П.Тичини (поезія і поемі-феєрії «Прометей»). З'ясовано, що в літературі 1920-х поруч з ідеологізованими варіантами інтерпретації традиційного образу співіснували оригінальні індивідуально-авторські моделі. Більшість досліджуваних творів датуються початком 1920-х рр.; вочевидь, інтерес до постаті Прометея був інспірований історичними подіями. Наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. під тиском колективістських тенденцій відбувається витіснення образу Прометея як символу індивідуального бунту на маргінесі образного світу.

Ключові слова: традиційні образи, Прометей, прометеївський міф, індивідуально-авторська інтерпретація, українська література 20-х років XX ст., антична література.

Вступ. Образи й мотиви античної міфології та літератури зберігають свою значимість і статус «ядерних» в українській літературі протягом XIX – XX ст. Письменство 1920-х рр. у цьому сенсі не є винятком. У цьому можна переконаватися, звернувшись, приміром, до творів М.Зерова й М.Рильського, а також Г.Брасюка й К.Гордієнка, М.Івченка й В.Підмогильного, Є.Плужника й І.Сенченка, П.Тичини й П.Филиповича та ін. Митці апелюють до образів Антея, Аполлона, Ахілла, Геракла, Дедала й Ікара, Діоніса, Едіпа, Зевса, Лаокоона, Одисея, Орфея... Однак найбільшою популярністю, як засвідчило проведене дослідження, користувався у вітчизняній літературі Прометей.

Огляд публікацій за темою дослідження. Інтерпретація цього традиційного образу в художній літературі вже була предметом наукових студій. Цікаві міркування з цього приводу можна знайти, приміром, у монографії Р.Труссона («Le Thème de Prométhée dans la littérature européenne»), наукових студіях О.Лосева [12] й Г.Г.Гадамера [3]. Зважаючи на значимість прометеївського міфу в історії європейської культури, Г.-Г.Гадамер вважав за доцільне надати йому статус міфу європейської долі. У «пролетарській» літературі України 1920-х рр. інтерес до образу Прометея частково був інспірований творцями нової ідеології. Так, М.Геллер пише про три головні лінії в утопічній системі К.Маркса, одна з них – «прометеївсько-фаустівський мотив, віра в необмежені можливості людини» [6, с.106]. Відомо також, що К.Маркс у передмові до своєї докторської дисертації назвав Прометея «найшляхетнішим святым і мучеником у філософському календарі». Така інтерпретація «вічного» образу поширилася і в масовій свідомості «Країни Рад». Образ Прометея трактувався як символ світла, розуму, жертвності в ім'я людства, тирано- й богоборства [див. докл.: 4]. Порівняння Маркса й Леніна з Прометеем стало одним зі поширених топосів радянської масової культури. Х.Гюнтер підкреслює: «Не можна не помітити особливу пристрасть тоталітарних культур до міфу про

Прометея. Якщо соціалістичний Прометей виявляється в образі надлюдського героя праці, то націонал-соціалістичний – в образі духовно-героїчного носія факела “вищої арійської людяності”...» [7]. Наведені міркування більшою мірою стосуються радянської літератури 1930-х рр., коли відбувалося утвердження соцреалістичного канону; протягом 1920-х однозначної пролетарської заангажованості в трактуванні образу Прометея ще не було. Поруч з ідеологізованими варіаціями традиційного образу співіснували й оригінальні індивідуально-авторські моделі. Підтвердженням цієї тези є текстові матеріали, репрезентовані в цій статті.

В українському літературознавстві специфіку інтерпретації прометеївського міфу досліджували здебільшого на матеріалі творчості Тараса Шевченка (часто – у порівнянні з концепціями польських і російських романтиків; у цьому контексті варто згадати праці Є.Нахліка, Ю.Вавжинської). П.Филипович свого часу звертав увагу на прометеїзм у творчості Лесі Українки. Сучасна дослідниця О.Турган студіювала прометеївські мотиви в українській літературі XIX – початку XX ст. Найближчим до нашої студії є дослідження О.Гальчук [4], у її статті містяться цікаві міркування про особливості опрацювання прометеївського міфу в поезії Павла Тичини. Однак вказані студії не вичерпують обрану проблему. Пропонована стаття покликана заповнити лакуни у вивченні української літератури 20-х років XX ст.; це зумовлює її актуальність і певну наукову новизну.

Мета студії – з'ясувати особливості інтерпретації образу титана Прометея в українській літературі 20-х рр. XX століття. **Матеріали й методи.** Об'єктом дослідження є твори Г.Брасюка, О.Влизька, К.Гордієнка, М.Драй-Хмари, М.Йогансена, М.Івченка, О.Копиленка, В.Поліщука, М.Рильського, І.Сенченка, О.Слісаренка, П.Тичини, П.Филиповича, В.Чердиченко, Л.Чернова. У цьому переліку фігурують імена не тільки класиків «української радянської літератури», а й маловідомих авторів. Це зумовлене прагненням до повноти й системності

дослідження, виявлення різних варіантів рецепції прометеївського міфу.

Результати дослідження та їх обговорення. В українському письменстві 1920-х рр. була виокремлена низка творів, у яких фігурує образ Прометей. Уважаємо за доцільне поділити їх на дві більші групи. До першої віднесемо твори, в яких цей традиційний образ згадується принагідно – у тому чи іншому історико-культурному контексті, до другої – більші за обсягом твори, що являють собою розгорнуту варіацію прометеївського міфу.

У творах, що належать до першої групи, найбільш поширеним є концепт «*Прометей – бунтівник (революціонер)*». Це безпосередньо пов'язане із суспільно-політичними реаліями доби. Один із прикладів цього концепту наявний у поезії Михайла Драй-Хмари (1921): «Хмеліють хмари, хвилюють в трансі./ Повстань, титане молодий!/ Хай запалають протуберанці./ На бій, на бій!» [8, с.61]. Замість прямої номінації традиційного образу поет застосовує перифраз «молодий титан», який, поєднуючись із мотивом повстання, асоціюється у свідомості реципієнта з Прометеєм. Майк Йогансен у першій поезії циклу «Револуція» кваліфікує бунт Прометей проти самодержця Зевса як першу світову революцію [9, с.77]. У такий спосіб відбувається легітимізація Жовтневого перевороту; він репрезентується як кульмінаційний епізод цілої серії народних повстань, ватажки яких ведуть свою генеалогію від прабатька всіх «революціонерів» – античного титана Прометей. Прикметно, що в художніх творах 1920-х віддзеркалена також практика самоототожнення персонажів-протагоністів (революціонерів-підпільників, а також науковців) із Прометеєм. Так, один із персонажів повісті Михайла Івченка «У сонячній колі» заявляє: «Я мушу перемагати світ, робити його покірним своїй волі, дарма що він випорскує з-під моїх рук, дарма що я й сам від себе випорскую. Я є бунтар, син Прометей, і на бунті складу собі голову» [10, с.554]. Схожі сентенції виявлені в нарисі Олександра Копиленка «Ессе homo» («Я часто фантазував: мені здавалось, що я великий Прометей, вирвався з неволі і сховався в печері на верхівлі найвищої гори і в самотині готуюсь до нового виступу – нести в грудях людству іскру полум'яну» [15, с.59]), «Записках Холуя» Івана Сенченка, оповіданні Олексі Слісаренка «Останнє слово» («Я, до революції затиснений у куток своїм оточенням, одразу відчув себе звільненим Прометеєм...» [16, с.238]). Найвиразніше цей концепт репрезентований у романі Варвари Чередниченко «За плугом». Один із його героїв власну статтю, в якій іде мова про культурну відсталість, бюрократизм та інші негативні явища сільського буття, підписав не справжнім прізвиськом, а промовистим псевдонімом – «Житняківський Прометей» [19, с.99]. Наразі йдеться не лише про бажання зберегти анонімність, щоб уникнути помсти фігурантів сатиричного допису, а й про прагнення дистанціюватися від примітивності оточуючих, засвідчити власну винятковість.

Інший важливий аспект інтерпретації прометеївського міфу в українській літературі вказаного періоду – оголошення античного титана

символом технічного прогресу. Як відомо з давньогрецької міфології, саме він показав людям, як видобувати метали й обробляти їх; створив науку про числа, відкрив мистецтво письма. Він приручив тварин, збудував перший корабель, дав хворим ліки... Апелюючи до античного міфу, українські письменники надають Прометею статус покровителя науки й винахідництва. Один із персонажів роману Гордія Брасюка «Донна Анна» працює над винаходом, який має змінити життя людства; аби патетично відтінити значимість його праці, белетрист застосовує античну алюзію: «Ганна побожно дивилася на Ніка. Він був той Прометей, що мав дати нову іскру людству» [1, с.231].

У культурній свідомості людства Прометей більш відомий як *викрадач вогню*. У циклі Максима Рильського «Адоніс і Афродіта» замість прямої номінації персонажа застосовується парафраз, що містить вказівку на вказаний традиційний мотив: «...Накресливши суворо й строго / Сплетіння голубих шляхів, / В які нас поведеш чертоги / Ти, що красу огню живого / Украв у сп'яненних богів?» [14, с.251]. Символіка вогню, який викрав Прометей і подарував безсилі, змученому хворобами й труднощами людству, тлумачиться в літературі й філософії по-різному. Вважається, що мова йде не про звичайне багаття, а про іскру божественного вогню, сакральний дар, світло знання [12]. Цікаве потрактування символіки прометеївського вогню зустрічаємо в згаданій повісті М.Івченка. Її герой-протагоніст Іван Семенович рефлексує: «Плюс родить Прометей вогонь, що силою своєю пронизує всі щілини ества світового, що дає провід людському життю, що кидає вогняні думки на тисячоліття вперед. І виходить, що це не так і погано. Але другий кінець цієї сили просто гнітить і розкладає людську істоту. /.../ По-моєму, сучасній людині треба більше спортів, полювань, змагань... Тоді з неї випариться там уся лють. А Прометей вогонь вона пустить на творення нового життя» [10, с.569]. Як бачимо, прометеївський вогонь мислиться тут як певна форма життєвої енергії, що має бути скерована на досягнення суспільно значимої мети.

У добу еллінізму здобуває популярність міф про *творення людей* Прометеєм. Г.-Г. Гадамер констатує: «Прометей стає антропологом, митцем-творцем людини, а це означає: людина уже не співвіднесена з божественним порядком, проти якого вона здатна піти і від якого може зазнати краху, але вона передана самій собі й наділена здатністю усвідомлювати свої знання й уміння» [3]. В українському письменстві 1920-х цей мотив фігурує в поезії Павла Филиповича «З античних барельєфів» (1923). Поет художньо відображає фінальну стадію творення Прометеєм людства, коли в тіла «холодних, нерухомих немовлят» ясномудра Мінерва вдихає свій «дар іще невідомий» – розум, дух життя [18, с.76]. Образ титана-богоборця подибуємо також у поезії Филиповича «Тремтіла тень, і вечоріли хмари». Антична алюзія застосована як декоративний елемент у структурі ліричної пейзажної замальовки – картини настання вечора, боротьби світла й темряви [18, с.22]. Цікавою з огляду на актуалізовану наукову проблему

видається також поезія Олексі Влизька «Рейд» (1930). Поет асоціативно пов'язує маяк із прикутим Прометеем, а велич розбурхані стихії – з повстанням титанів [2, с.71]. Мотив *страждання закутого Прометей* принагідно згаданий у поемах Леоніда Чернова («Кобзар на мотоциклі») й Миколи Хвильового («В електричний вік»), «Запільних нарисах» Костя Гордієнка [5, с.40] (щоправда, і тут, і в романі «Славгород» антична алюзія набуває бурлескного відтінку).

Найцікавішими з огляду на інтерпретацію образу Прометей видаються твори Валер'яна Поліщука й Павла Тичини, віднесені до другої групи. «Оновлена легенда» (авторський жанровий маркер) В.Поліщука «Прометей і людство» датується жовтнем 1929 р. У цій авторській моделі прометеївського міфу помітні сліди двох ключових прототекстів – класичної міфологічної матриці й трагедії Есхіла «Прометей закутий». Авторський домисел оприявнюється в монументальних пейзажних замальовках, психологічному нюансуванні поведінки персонажів, моделюванні окремих фабульних ситуацій. Поема В.Поліщука тяжіє до поетики кіно. Перший «кадр» репрезентує читачеві урочисту красу Кавказьких гір; за мить перед його зором постає Прометей (скориставшись термінологією О.Білецького, лаконічний опис його зовнішності можна кваліфікувати як «архітектурний портрет», візуально подібний до роденівського «Мислителя»). Наступний «кадр» – потік мислення протагоніста – демонструє його протест проти застигості, «математично-рівноважного блага» олімпійських богів. За версією В.Поліщука, Прометей бунтує не лише проти влади Зевса, а й проти всього застиглого, мертвотного, того, що гальмує потік буття. Наслідком цих рефлексій стає рішення створити людей. На відміну від античної міфології, Прометей у В.Поліщука є одноосібним деміургом, який усі «свої найкращі соки» втілює у «росток крихкого людства» [13, с.148]. Однак новостворені істоти виявилися слабкими, не здатними опиратися стихіям; перші труднощі кидають їх у безодню відчаю. Захищаючи своє творіння, Прометей вступає в конфлікт із Зевсом. У палку промову титана органічно вплітаються окремі фрагменти міфологічної матриці: згадка про те, що саме Прометей допоміг Зевсові перемогти батька й здобути верховну владу; сюжет про створення Пандори і її зловісну скриньку; про викрадення вогню й інші дарунки Прометей людям.

Надалі Поліщуківська поема із незначними варіаціями ретранслює провідні мотиви Есхілової трагедії: Прометей карають, приковує до скелі (в Есхіла це роблять Влада, Сила й Гефест, у В.Поліщука – Гермес і Гефест). В Есхіла Гефест прохромив Прометееві груди залізним клином; В.Поліщук тяжіє до пафосної орнаментальності, тому в його версії міфу фігурує алмазна паля. В Есхіла прикутого Прометей відвідують Океаніди й Океан (повелитель стихій обіцяє ублагати Зевса пробачити Прометееві непослух). Натомість у поемі Поліщука до страдника спочатку приходять його дружина Азія (в одній із версій античного міфу вона вважається матір'ю Прометей), а вже потім Океаніди й Океан, які

намовляють страдника покаятися. Мотив зустрічі Прометей з безумною рогатою Йо (Io) В.Поліщук також запозичив в Есхіла. Подібними є й фінали обох творів: до Прометей з'являється Гермес, вимагає розповісти Зевсові таємницю його долі. Не отримавши відповіді, Громовержець насилає на бунтівного титана орла, який має клювати його печінку, а потім скидає його в Тартар (у Поліщука фігурує лише перший мотив). Фінальні рядки аналізованих творів суттєво відрізняються, відображаючи різні художні завдання авторів. В Есхіла скеля з прикутим Прометеем провалюється в безодню (це має викликати в глядачів емоційний шок). В.Поліщук вкладає в уста античного титана пророцтво про грядуще визволення людства від тиранії. Читач має переконатися, що саможертвність Прометей не була марною, її логічним завершенням став «Великий Жовтень».

«Прометеївський цикл» Павла Тичини в українському письменстві 20-х рр. ХХ ст. стоїть особно. Найперше тому, що твори, які до нього належать, позбавлені пафосу героїзації античного титана. Цікаві штрихи щодо рецепції прометеївського міфу в поезії П.Тичини наявні в статті О.Гальчук [4], однак не всі аспекти проблеми там розкриті. Найперше, варто звернути увагу на хронологію: над поемою-феєрією «Прометей» автор працював у 1917-1923 рр., цикл «В космічному оркестрі» датується 1921 р., поезія «Прометей» – 1921 / 1922, «Ходить Фауст» – 1923, «Слався» – 1926. Як бачимо, більшість зазначених творів з'явилася на початку 20-х років (вочевидь, інтерес до постаті Прометей був інспірований подіями революції і громадянської війни); у другій половині 1920-х він поволі «вигасає». Як слушно вказує О.Гальчук, ранній П.Тичина в образі Прометей «побачив не пафосно-оптимістичний, а трагічний знак сучасної епохи» [4, с.72].

Найповніше тичининська версія прометеївського міфу репрезентована у двох незавершених текстах: перший анонсується у дванадцятитомнику як «уривки із незакінченої феєрії», другий – як «уривки з поеми». Елементи класичного прометеївського міфу з'являються у цих творах П.Тичини спорадично, наприклад, у монолозі героя («Очима я огонь ясний побачив. / Почув я серцем, як страждав народ./ Руками виборював, одняв у бога/ і бідним людям зніс на землю світ...») [17, с.468]. Перед читачем постає прикутий Прометей, який кілька тисяч років чекає на визволення. Тичина традиційно ігнорує поширений у міфології мотив звільнення Прометей Зевсом (оскільки це може принизити героїчний статус персонажа). За версією українського поета, титана ціною власного життя визволяє німфа Етео. З античного міфу П.Тичина запозичив лише образи Прометей й німф-океанід, згадки про подвиг титана задля порятунку людства, мотив покарання за бунт. Український поет творить оригінальний художній світ, що розгортається в координатах символічно-притчового часопростору. У його поемі люди знаходять Прометей, але відмовляються його звільнити. Для «нової людини» (мова йде про ключову фігуру пролетарського мистецтва) античний герой є анахронізмом, «цікавим маніяком» [17, с.474]. Розчарування змушує титана замислитися:

«Чи не прийдеться знов огонь той красти, / борються, однімають — лиш не в богів, / а в вас, лихії люди?» [17, с.478]. Художнє завдання П.Тичини – не тільки (й не стільки) презентувати читачеві чергову версію античного міфу, а попередити людство про небезпеку тоталітаризму. «Прометей» сприймається як твір-застереження, набуваючи, як твердить О.Гальчук, жанрових прикмет антиутопії. Усвідомлюючи похмурість змальованого майбутнього, у першому фрагменті – уривку «феєрії» рабам (Чорним і Білим) та апологетам тоталітарного ладу поет протиставляє прометеїців, які піднімають повстання проти тиранії.

У другій поезії із циклу «В космічному оркестрі» (1921), характеризуючи вітальну енергію всесвіту, поет мимохіть згадує античних титанів. Безпосередня згадка про міфічного героя оприявнюється в четвертій поезії циклу. Змальовуючи містерію буття, поет нотує: «Вічно юний, первісний і дикий, / творець, на власнім творі розіп'ятий, – / це він на незглибній глибині шаліє й казиться/ без берегів! /.../ Безумний корабель, нагрудений вітрилами, / якір, що в пісні над безоднями заякорить не може, — /це він прометеїчно в майбутнє ридає / і не вертається ніколи» [17, с.158]. Образ «прометеїчно» асоціативно пов'язаний із поняттями стихії, бунту, перебудови світу. Поезію «Прометей» П.Тичина датує початком 1920 рр. О.Гальчук слушно вважає цей твір завершальним акордом однойменної «поєми-симфонії». Структурується він як монолог прикутого Прометея, який тисячоліттями терпів муки. Змінювалися царі, титан сподівався на визволення, однак кожен наступний тиран надсилав йому нових «орлів та коршаків». Бунт Прометея, який «рвонув усе це к чорту, аж камінь закричав!...» [17, с.362], асоціюється з революцією, на переможному шляху якої – без ліку людських жертв. Бунтівний титан усвідомлює власну моральну провину, однак не зупиняється: «Піду життя творить нове – хоч би й по трупах – Сам! Так мусить бути» [17, с.362]. У структуру давнього міфу інкорпорується ідеологія новітніх революціонерів, для яких мета виправдовує засоби. «„Новий“ Прометей, – висновує О. Гальчук, – страшна пародія на того, чие ім'я – знак любові до людей, сміливості духу й поступу» [4, с.74]. Утім, пародією Тичинівська версія античного міфу стає хіба що у свідомості сучасних реципієнтів. Автор подібних варіантів прочитання передбачити не міг.

Прикмети «пародіювання» помічаємо і в наступній поезії – «Ходить Фауст» (1923) із збірки «Вітер з України». Прикметно, що із 29 рядків поетичного тексту

мовна партія Прометея становить лише 3 [17, с.180]. З висловлювань Фауста його опонент постає як бунтівник, котрий прагне «світ творить новітній». Однак той же Фауст висловлює сумнів, що новітнім прометеям вдасться ошчасливити людство. На протипагу опонентові, Прометей поводить себе як типовий люмпен-революціонер – звинувачує його й погрожує фізичною розправою. Завершальним акордом у системі «метаморфоз» тичинівського Прометея О.Гальчук називає поезію «Слався!». Ім'я Прометея у творі не згадується, однак рядки «Сам ти був до скелі кутий» прямо натякають на нього. Від трагедійності образу Прометея в однойменній поемі-феєрії й «пародіювання» (у поезіях «Прометей», «Ходить Фауст») автор переходить до принципів абсурду. Образ Прометея втрачає тілесно-образну визначеність і перетворюється на порожній символ-імітацію, оживити який не здатні псевдореволюційні риторичні конструкти на кшталт: «Вічний, вічний, нерозгадний, / нерозривний наш, / скрізь твоє дихання бурі, /скрізь твоя душа» [17, с.400].

Висновки. Антична міфологія й література належать до ключових («ядерних») прототекстів українського письменства. В літературі 20-х років ХХ століття одним із найпоширеніших образів античної міфології є Прометей. Елементи прометеївського міфу віддзеркалилися в прозі Г.Брасюка, К.Гордієнка, М.Івченка, О.Копиленка, І.Сенченка, О.Слісаренка, В.Чередниченко, поезіях О.Влизька, М. Драй-Хмари, М. Йогансена, М.Рильського, П.Филиповича, Л.Чернова. Однак у творах вказаних письменників цей традиційний образ фігурує лише принагідно й репрезентується як борець за щастя людства, символ технічного прогресу, викрадач вогню, творець людини, символ нестерпного страждання. Більш ґрунтовно прометеївський міф опрацьований у поемі В.Поліщука «Прометей і людство» й циклі творів П.Тичини. У літературі 1920-х поруч з ідеологізованими варіантами інтерпретації традиційного образу співіснували оригінальні індивідуально-авторські моделі. Більшість досліджуваних творів датується початком 1920-х рр.; вочевидь, інтерес до постаті Прометея був інспірований масштабними історичними подіями. Наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. під тиском колективістських тенденцій відбувається витіснення образу Прометея як символу індивідуального бунту на маргінеси образного світу. Елементи автентичного прометеївського міфу розчиняються в ідеологічній риторичній соцреалізму.

ЛІТЕРАТУРА

- Брасюк Г. Донна Анна / Г.Брасюк // Беладонна. Любовний роман 20-х років. – Київ: Темпора, 2016. – С.209-508.
- Влизько О. Поезія. Проза / О. Влизько; [упоряд. та передм. В.Т.Поліщука]. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю.А., 2008. – 352 с.
- Гадамер Г.Г. Прометей и трагедия культуры / Г.-Г.Гадамер // Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. – Москва: Искусство, 1991. – С.242-255. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000022/index.shtml>.
- Гальчук О. Трагічний Прометей: від Есхіла до Павла Тичини / О.Гальчук // Київська старовина. – 2006. – №2. – С.67 – 77.
- Гордієнко К. Запільні нариси / К.Гордієнко // Гарт. – 1927. – №8. – С.39-45.
- Геллер М. Утопия в советской идеологии / М.Геллер // Revue des études slaves. – t. 56. – fascicule 1, 1984. – Режим доступа : http://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1984_num_56_1_5389.
- Гюнтер Х. Архетипы советской культуры / Х.Гюнтер. – Режим доступа : http://www.fedy-diary.ru/?page_id=4533.
- Драй-Хмара М. Поезії / М. Драй-Хмара, [вст. ст. В.Т. Поліщука]. – Черкаси, 2004. – 168 с.
- Йогансен М. Вибрані твори / М. Йогансен; [упоряд. і вст. ст. Р. Мельниківа]. – Київ : Смолоскип, 2009. – 768 с.

10. Івченко М. Робітні сили / М.Івченко; [упоряд. С.А.Гальченка, В.О.Мельника]. – Київ : Дніпро, 1990. – 823 с.
11. Копиленко О. Ессе homo / О.Копиленко // Червоний шлях. – 1923.– №3.–С.59-68.
12. Лосев А. Проблема символа и реалистическое искусство / А.Лосев. – М.: Искусство, 1976. – 367 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Los_PrSimv/07.php.
13. Поліщук В. Вибрані твори / В.Поліщук; [упор. О.Омельчук]. – Київ: Смолоскип, 2014. – 680 с.
14. Рильський М. Зібрання творів : у 20 т. / М.Рильський; [редкол. : Л.М.Новиченко (голова) та ін.]. – Київ : Наукова думка, 1983 – . – Т. 1 : Поезії, 1907-1929 ; Проза, 1911-1925. – 534 с.
15. Сенченко І. Из записок / І.Сенченко // ВАПЛІТЕ. – 1927. – №1. – С.3-11.
16. Слісаренко О. Чорний Ангел: Вірші. Новели. Повісті. Роман / О.Слісаренко; [упоряд. та передм. М.К. Наєнка]. – Київ: Дніпро, 1990. – 557 с.
17. Тичина П. Зібрання творів : у 12 т. / П. Тичина; [упорядк. О.І.Кудіна; ред. О.Т.Гончар]. – Київ : Наукова думка, 1983 – . – Т. 1 : Поезії 1906-1934. – 736 с.
18. Филипович П. Поезії. Переклади / П.Филипович; [упоряд., передм. В.Т.Поліщука]. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 256 с.
19. Чередниченко В. За плугом / В.Чередниченко // Червоний шлях. – 1926. – №10. – С.68-115.
20. Чернов Л. Кобзар на мотоциклі: вірші, гуморески, оповідання / Л. Чернов-Малюшич; [упорядк. І. Задої]. – Одеса : Барбашин, 2005. – 320 с.

REFERENCES

1. Brasiuk, H. *Donna Anna in Belladonna. Love-story novel of 1920s*. Kyiv: Tempora, 2016.
2. Vlyzko, O. *Poetry. Prose*. Cherkasy: Publisher ChabanenkoYu.A., 2008.
3. Hadamer, H.H. *Prometheus and the cultural tragedy*. Retrieved from <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000022/index.shtml>.
4. Halchuk, O. Tragic Prometheus: from Aeschylus to Pavlo Tychyna. *Kyiv Antiques*. 2006, 2, P.67 – 77.
5. Hordijenko, K. Outfield Sketches. *Gart*, 1927, 8, P.39-45.
6. Heller, M. Utopia in soviet ideology. *Revue des études slaves*, tome 56, fascicule 1, 1984. Retrieved from http://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1984_num_56_1_5389.
7. Hiunter, Kh. *Archetype of soviet culture in socialist realistic canons*. Retrieved from: http://www.fedy-diary.ru/?page_id=4533.
8. Drai-Khmara, M. *Poetry*. Cherkasy, 2004.
9. Yohansen, M. *Selected works*. Kyiv: Smoloskyp, 2009.
10. Ivchenko, M. *Labour Forces*. Kyiv: Dnipro, 1990.
11. Kopylenko, O. *Ecce homo. A Red Road*. 1923. №3. P.59-68.
12. Losev, A. *The problem of a symbol and realistic art*. Retrieved from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Los_PrSimv/07.php.
13. Polishchuk, V. *Selected works*. Kyiv: Smoloskyp, 2014.
14. Rylskyi, M. *The complete works*. T.1. Kyiv: Naukova dumka, 1983.
15. Senchenko, I. From the Notes. *VAPLITE*. 1927.1.P.3-11.
16. Slisarenko, O. *The Black Angel: Poems. Novels. Stories. Romance*. Kyiv: Dnipro, 1990.
17. Tychyna, P. *The complete works*. T.1. Kyiv: Naukova dumka, 1983.
18. Fylypovych, P. *Poems. Translations*. Cherkasy : Brahma-Ukraine, 2007.
19. Cherednychenko, V. For the plough. *The Red Road*. 1926. №10. P.68-115.
20. Chernov, L. *Kobzar on the bike: poems, jokes, tales*. Odesa: Barbashyn, 2005.

Prometheus as a cultural hero of Ukrainian literature of 1920s

L. V. Skoryna

Abstract. Titan Prometheus is one of the traditional figures in world literature. His image is also widespread in the Ukrainian literature of 1920s. It was revealed that Prometheus is most often represented as a revolutionary: the fighter for the happiness of mankind. Interpretative models where Prometheus appears as a symbol of technological progress, a fire thief, the creator of a man, a symbol of unbearable suffering, are also common. Particular attention is paid to the peculiarities of the Promethean myth interpretation in the poem by V. Polishchuk "Prometheus and Mankind", as well as in the cycle of works by P. Tychyna (poetry and fairy poem "Prometheus"). It was clear that in the literature of 1920s, along with ideologically-interpreted versions of the traditional image, the original individual author's models coexisted. Most of the studied literature works date back to the 1920's; obviously, interest in the figure of Prometheus was inspired by large-scale historical events. At the end of 1920s - in early 1930s, under the pressure of collectivism tendencies, the image of Prometheus as a symbol of individual rebellion on the margins of a figurative world was ousted.

Keywords: traditional images, Prometheus, Promethean myth, individual and author's interpretation, Ukrainian literature of 1920s, antique literature.

Прометей как культурный герой украинской литературы 20-х годов XX века

Л. В. Скорина

Аннотация. Титан Прометей – один из традиционных образов мировой литературы. Довольно широко используется этот образ и в украинской литературе 1920-х годов. Выяснено, что чаще всего Прометей изображается как революционер – борец за счастье человечества. Также распространены интерпретационные модели, в которых Прометей фигурирует как символ технического прогресса, похититель огня, творец людей, символ нестерпимого страдания. Отдельное внимание в статье отведено особенностям интерпретации мифа о Прометее в поэме В. Полищука «Прометей и человечество», а также в цикле произведений П. Тичины (стихах и поэме-феерии «Прометей»). Установлено, что в литературе 1920-х рядом с идеологизированными вариантами интерпретации традиционного образа сосуществовали оригинальные индивидуально-авторские модели. Большинство произведений, взятых для анализа, датируется началом 1920-х гг.; очевидно, заинтересованность фигурой Прометея была вызвана масштабными историческими событиями. В конце 1920 – в начале 1930-х гг. под натиском коллективистских тенденций происходит вытеснение образа Прометея как символа индивидуального бунта на маргинальном образного мира.

Ключевые слова: традиционные образы, Прометей, миф о Прометее, индивидуально-авторская интерпретация, украинская литература 20-х годов XX в., античная литература.

Теоретичні засади дослідження жанру чарівної казки: перекладознавчий аспект

А. А. Воловик

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: volovyk.anna@gmail.com

Paper received 10.01.18; Revised 16.01.18; Accepted for publication 17.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-16>

Анотація. Статтю присвячено висвітленню теоретичних засад дослідження перекладу жанру чарівної казки в перекладі. За підсумками проведеного теоретичного аналізу встановлено, що на сьогодні не існує єдиного комплексного підходу щодо визначення жанрово-специфічних рис чарівної казки, а також не сформульовано основні критерії адекватного відтворення чарівної казки як окремого фольклорного жанру, що потребує більш детального вивчення з точки зору теорії та практики перекладу.

Ключові слова: переклад, чарівна казка, адекватність, казковий колорит, національно-культурний компонент.

Вступ. У сучасних умовах міжкультурної комунікації кожному представнику окремого етносу необхідно володіти достатнім запасом знань для виокремлення подібних та відмінних ознак власної та світових лінгвокультур, що сприятиме ефективному спілкуванню та обміну інформацією. Особлива роль при цьому відводиться чарівній казці як своєрідній єднальній ланці між культурою стародавніх часів та сьогодення. У цьому фольклорному типі казки закладені відмінності устрою різних народів, багатоваківа самотунія історія, традиції, звичай та переконання [1, с. 70].

Короткий огляд публікацій з теми. У лінгвістиці чарівна казка досліджувалась у різних напрямках. З-поміж них у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці слід виділити вивчення структурно-композиційних особливостей чарівної казки (Г.В. Давиденко (2009), А. Дандис (1995), О.І. Нікіфоров (2008), О.Г. Олійник (2007), Е.В. Померанцева (1956), В.Я. Пропп (1969; 1998; 2000), тощо. У межах історико-генетичного підходу слід зазначити праці таких дослідників, як Н.О. Вікторова (2011), В.Г. Волочай (2010), І.Ю. Мауткіна (2006), Е.М. Мелетинський (1958) та інші. Лексико-семантичні, синтаксичні та стилістичні особливості досліджувалися А.О. Алемп'євим (2002), В.І. Борковським (1979), Т.І. Вавринюк (1997), О.І. Лещенко (1996), О.Д. Нефьодовою (2001), С.І. Сотниковою (1996; 2010) тощо. Особливу увагу слід приділити дослідженням чарівної казки у межах лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів: А.В. Бойко (2008), Й. Больте (1930), Н.Б. Годзь (2004), О.Н. Гронська (1998), К.П. Єсіпович (2006), Н.Ф. Єремєєва (1997), С.В. Кирилук (2016), К.І. Сімонов (2003), Ф. Панцер (1986), О.С. Путій (2011) та інші.

У межах комплексного перекладознавчого підходу чарівна казка майже не досліджувалась. З-поміж наукових розвідок, присвячених вивченню фольклорного жанру казки у перекладі, слід виділити роботи таких дослідників, як Т.Н. Богрданова (2010), Г.І. Капніна (2015), Н.І. Кушина (1998), Ю.В. Лиморенко (2013), С.О. Скороходько (2015; 2017). Відсутність комплексного аналізу основних аспектів перекладу чарівної казки з виокремленням ключових понять, притаманних такому фольклорному типу, і виявлення особливостей їх відтворення у цільовій мові визначають **актуальність** статті.

Мета та завдання статті полягають у висвітленні основних теоретичних засад дослідження перекладу чарівної казки, розроблених дослідниками в галузі теорії та практики перекладу, а також у визначенні домінуючих ознак чарівної казки, які необхідно передати та зберегти у перекладі для досягнення адекватності відтворення казки в цільовій мові.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували сучасні теоретично-практичні розвідки лінгвістів у сфері перекладу жанру чарівної казки. З-поміж методів, які використовувалися під час написання статті, слід виокремити загальнонаукові методи, а саме методи аналізу, синтезу, та системний підхід для виділення визначальних ознак жанру чарівної казки, а також залучення зіставного і перекладознавчого аналізу для формулювання основних критеріїв адекватного відтворення цього фольклорного жанру в цільовій лінгвокультурі.

Результати та їх обговорення. У межах сучасної лінгвістики чарівна казка має багато потрактувань. За визначенням Академічного тлумачного словника української мови, чарівна казка трактується як «казка, в якій дія розгортається за допомогою магічних засобів чи чарівників» [2, с. 269]. Окрім зазначених у визначенні рис, що відрізняють чарівну казку від інших типів фольклорних текстів, слід наголосити на національно-культурному компоненті, відображеному у сюжеті чарівної казки. Як зазначає Е.В. Померанцева, в чарівних казках «національна специфіка відчувається особливо конденсовано: у виборі улюблених сюжетів, в образах позитивного героя, казкових чудовиськ, в конкретних казкових формулах» [3, с. 71]. Таким чином, враховуючи зазначені вище особливості чарівної казки, які відмежовують її від інших фольклорних типів, слід наголосити на тому, що саме магичність як відмінна характеристика чарівної казки, а також її національно-культурне тло повинні бути адекватно відтворені у перекладі.

Дослідники перекладу народної казки акцентують увагу на виокремленні певних аспектів відтворення цього фольклорного типу тексту в цільовій мові.

Т.Н. Богрданова, досліджуючи переклади російських фольклорних текстів поряд із текстами народних чарівних казок в межах писемно-літературної британської традиції, встановила, що відтворення змісту чарівної казки характеризується двома тенденціями: точний, буквальний переклад та літературно-

художній переказ. Дослідниця зазначає, що «у першому випадку вибір матеріалу для перекладу, коментарі, а також точне слідування оригіналу підкреслюють безпосередньо науковий характер перекладу», в той час як у випадку літературно-художнього переказу «спостерігається трансформація казкового жанру у зв'язку з направленістю на дитячу аудиторію і, відповідно, актуалізацією розважально-пізнавальної та виховної функцій» [4, с. 268].

Г.І. Капніна, аналізуючи, насамперед, перекладацькі трансформації, які використовуються під час перекладу казки, зазначає, що одним з головних завдань перекладача повинно бути передача «культурного впливу» оригіналу у цільовій мові. При цьому вона наголошує на тому, що оригінал не повинен зазнавати надмірної культурної адаптації [5, с. 86]. Дослідниця також підкреслює, що такі «неточності» у перекладі народної казки, як «введення нових уточнень, посилення експресивної конотації (як позитивної, так і негативної) окремих елементів тексту, втрата експресивно забарвленими лексемами додаткового емоційного навантаження, а також синтаксичні адаптації», є цілком виправданими, якщо мета, яку ставить перед собою перекладач, полягає в адаптуванні оригіналу до певної читацької аудиторії [там само].

Н.І. Кушина у дисертації наголошує на тому, що важливим завданням перекладача під час перекладу народної казки слід вважати передачу етномовного компоненту оригінала у мові перекладу. Етномовний компонент дослідниця визначає як «сукупність етномовних одиниць чи мікрокомпонентів різних його рівнів, що надають йому яскраво вираженого національного характеру» [6, с. 4]. Етномовний компонент вважається «невід'ємною частиною» змісту казки, що містить «додаткові фонові семи «фольклорне», «чарівно-фантастичне», «казкове» [6, с. 6]. Дослідниця зазначає, що етномовний компонент можна зберегти в перекладі народної казки насамперед завдяки відтворенню «надзвичайно інформативного лексичного й фразеологічного шару етномовних одиниць» [там само]. Н.І. Кушина висновок, що знехтування етномовним компонентом позначається на «композиції та архітектоніці казки» й призводить до «послаблення напруженості зображуваної ситуації та стиранню національно-казкового колориту, народної манери казкової оповіді» [6, с. 11].

Ю.В. Лиморенко, насамперед, зосереджує увагу на дослідженні перекладу чарівної казки для академічних видавництв та визначає основний інструментарій, яким повинен користуватись перекладач для адекватного відтворення сюжету, композиції, мовного наповнення чарівної казки оригіналу. Основними інструментами дослідниця вважає двомовні словники. Дослідниця зазначає, що перекладачу потрібні словники, які включають в себе фольклорну та застарілу лексику. Крім цього, «вивчення теоретичних праць з етнографії та фольклору дає відчуття культурного контексту, реалії, етноконтактів, етногеографії» [7, с. 159]. Особливого значення в сучасних умовах здійснення перекладу набувають програми-аналізатори текстів, які можуть значно полегшити роботу перекладача [7, с. 159].

Особливої уваги заслуговують роботи С.О. Скороходько, яка зосереджує увагу на дослідженні локальних та універсальних рис чарівної казки, на варіативності жанру та виділенні національного та казкового колориту як «релевантних інваріантних жанроутворювальних та стилеутворювальних ознак чарівної казки, які безпосередньо беруть участь у створенні національно-культурного та локального фону» [8, с. 8]. Саме одиниці казкового колориту на різних рівнях тексту є універсальними, або такими, що «дають перекладачу можливість адекватних замін» [Там само]. На сюжетному рівні дослідниця зпоміж таких універсалій казкового колориту виділяє «використання традиційних казкових сюжетів та мотивів», на композиційному – «наявність повторів та паралелізмів, традиційних казкових формул», на мовному рівні – «використання одиниць, в значенні яких є семи «чарівно-фантастичне» та «фольклорне», наявність антропоморфізму та зооморфізму» [8, с. 9-10]. Велике значення також відіграє особлива фонетична організація фольклорного тексту, яка забезпечує сталість традиції, та полегшує запам'ятовування і відтворення тексту. Така характеристика фольклору як варіативності, за словами дослідниці, «дозволяє використовувати в перекладі замість такої одиниці традиції оригіналу, яку важко або неможливо передати адекватно, іншу одиницю, яка схожа на першу за семантикою, функціями або асоційованістю, та одночасно більш відома» [8, с. 12]. С.О. Скороходько наголошує на тому, що «збереження казкового колориту в тексті перекладу допомагає відтворити національно-культурний фон у той час як така риса фольклорного тексту, як варіативність, дозволяє ефективно використовувати компенсацію» [9, с. 21] як один з основних способів перекладу одиниць, що не мають еквівалентів у мові перекладу.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні теоретичні розробки у сфері перекладу текстів народної казки, слід узагальнити, що досі не існує єдиного комплексного підходу щодо аналізу перекладу основних жанрово-специфічних рис казки, зокрема чарівної казки. Дослідження варіюються від аналізу перекладу окремих казок до визначення інструментарію, який повинен використовувати перекладач для відтворення, насамперед, змістовної сторони оригіналу чарівної казки як жанру в цілому. Одним з важливих завдань для перекладача залишається відтворення у перекладі національно-культурного компоненту оригіналу.

Найбільш повними та чітко структурованими, з нашої точки зору, слід вважати дослідження С.О. Скороходько, яка наголошує на важливості відтворення національної специфіки чарівної казки, її національно-культурного фону, який формується за рахунок як загально-фольклорних, так безпосередньо казкових одиниць на різних рівнях тексту. Особливу увагу дослідниця приділяє казковому колориту, передача якого в перекладі дозволяє зберегти національно-культурний компонент оригіналу в цільовій мові.

Окреслюючи перспективи подальшого дослідження специфіки перекладу чарівної казки, слід зазначити, що у світлі теорії та практики перекладу увагу необхідно приділити розробці комплексного підходу

щодо дослідження не лише жанрово-специфічних рис чарівної казки та їх відтворення у цільовій мові, але й визначенню казкових одиниць, які безпосередньо

беруть участь у формуванні національно-культурного фону окремого етносу в межах такого фольклорного типу текстів, як чарівна казка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечай Ю.П., А.Г. Шишкіна. Немецкие и русские волшебные сказки: национальный колорит // Журнал «Вестник АГУ», 2017. 1, Is. 192, С. 69-74.
2. Академічний тлумачний словник української мови // Словник української мови: в 11 томах, 1980, 11, С. 269. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/charivnyj>
3. Померанцева Э.В. Русская народная сказка. М., АН СССР, 1963. 128 с.
4. Богрданова Т.Н. Русская сказка в англоязычной традиции перевода // Вестник ТГУ, 2010. 4, Is. 84, С. 268-274.
5. Капніна Г.І. Особливості перекладу казкового твору (на матеріалі казки Братів Грімм «Вовк і семеро козенят») // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології, 2015. 1, С. 83-89.
6. Кушина Н.І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англійських перекладах: автореф. дис... канд. філол. наук. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1998. 16 с.
7. Лиморенко Ю.В. Проблемы перевода фольклорных текстов // Вестник НГУ: История, филология, 2013. V. 2, Is. 12, С. 157-160.
8. Скороходько С.А. Фольклорные универсалии как фактор свободы выбора и ограничитель при переводе фольклорной волшебной сказки // Вопросы русской литературы, 2015. 2, Is. 32, С. 5-15.
9. Скороходько С.А. Компенсационные ресурсы народной волшебной сказки и перевод реалий // Assonance: A Journal of Russian & Comparative Literary Studies, 2017. 17, С. 9-22.

REFERENCES

1. Nechay, Yu.P., Shishkina, A.G. German and Russian fairy tales: the national peculiarities // "Vestnik AGU" Journal, 2017. 1, Is. 192, P. 69-74.
2. Akademichnuy tлумachnuy slovnyk ukrains'koi movy // Slovnyk ukrains'koi movy: in 11 Vol., 1980, V. 11, P. 269. Available at: <http://sum.in.ua/s/charivnyj>
3. Pomeranceva Ye.V. Russian folk tale. Moscow, AN SSSR Publ., 1963. 126 p.
4. Bogrdanova, T.N. Russian fairy tales in the English translation tradition // Vestnik TGU, 2010. 4, Is. 84, P. 268-274.
5. Kapnina, G.I. The peculiarities of the fairytale translation (based on the material of Brothers Grimms' tale "The wolf and the seven little kids") // "Teoreticheskie i prikladnye problemy sovremenoy philologii" journal, 2015. 1, P. 83-89.
6. Kushyna, N.I. The rendering of ethnolinguistic component of Ukrainian folk-tales in Anglophone translations: extended abstract of Cand. of Philol. Sc. Diss. Taras Shevchenko National University of Kyiv, 1998. 16 p.
7. Limorenko, Yu.V. problems of translation of folk texts // Vestnik NGU: Istoriya, Philologiya, 2013. V. 2, Is. 12, P. 157-160.
8. Skorokhodko S.A. Translating fairy tale: folklore universals as a factor of limitation and freedom of choice for a translator // Voprosy russkoy literatury journal, 2015. 2. Is. 32, P. 5-15.
9. Skorokhodko S.A. Russian fairy tale compensation resources and realia translation // Assonance: A Journal of Russian & Comparative Literary Studies, 2017. 17, P. 9-22.

Fairy tale in translation studies: theoretical perspective

A. A. Volovyk

Abstract. The article focuses on the analysis of the theoretical basis of translation of fairy tales. The work deals with the description of the principal tendencies in the analysis of the fairy tale in translation. According to the results of the conducted research, it is possible to conclude that there is no complex approach to the establishing the peculiar features of fairy tales and defining the main criteria for the faithful translation of this folklore genre that requires a detailed analysis from the perspective of translation studies.

Keywords: translation, fairy tale, adequacy, fairy-tale colouring, national and cultural component.

Теоретические основы исследования жанра волшебной сказки: переводоведческий аспект

A. A. Воловик

Аннотация. В данной статье рассмотрены теоретические основы исследования перевода жанра волшебной сказки в переводе. Описаны ведущие направления исследования волшебной сказки, как фольклорного жанра, в переводоведении. Основываясь на результатах проведенного исследования, следует заключить, что в переводоведении до сих пор не разработано комплексного подхода к определению жанрово-специфических свойств жанра волшебной сказки, а также к формулированию основных критериев адекватного перевода волшебной сказки как отдельного фольклорного жанра.

Ключевые слова: перевод, волшебная сказка, адекватность, сказочный колорит, национально-культурный компонент.

Подходы к обучению профессионально ориентированному иностранному языку в техническом ВУЗе

Л. М. Бабакова

Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е.Жуковского «Харьковский авиационный институт»

Paper received 23.01.18; Revised 28.01.18; Accepted for publication 29.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-17>

Аннотация. В статье актуализирована необходимость изучения иностранного языка профессиональной направленности в современной системе высшего образования. Определены основные принципы и особенности профессионально ориентированного обучения. Обозначены некоторые требования к уровню знаний студентов в сфере информационных и компьютерных технологий.

Ключевые слова: профессионально ориентированное обучение, информационные технологии, иностранный язык, эффективность обучения.

Высшее образование во всем мире претерпевает серьезные качественные изменения. Они нашли отражение в основных декларациях Болонского процесса и получили подтверждение в принятых европейскими странами (в том числе и Украиной) документах [1]. К числу основных тенденций таких изменений следует отнести: взаимосвязь высшей школы с практической профессиональной деятельностью выпускника, диверсификация высшего образования, демократизация, интернационализация, личностно ориентированное обучение, индивидуализация обучения и труда студента, компьютеризация образования.

Интеграция отечественного образования в европейское образовательное пространство выдвигает новые требования к подготовке профессионалов: повышение конкурентоспособности современного специалиста на рынке труда и свободное владение своей профессией на уровне международных стандартов.

В свете этих требований особое значение приобретает успешное овладение выпускником вуза иностранным языком [2, 3]. Иностранный язык становится средством повышения уровня знаний в рамках своей специальности и формирования профессиональной направленности студентов. Сегодняшнее профессионально ориентированное обучение должно быть направлено на формирование способности к профессиональному общению в мультикультурном пространстве.

Еще в 90-е годы XX века произошло изменение отношения к иностранному языку как к учебной дисциплине в связи с изменением политико-экономической ситуацией в стране. Основной целью его изучения на неязыковых факультетах вуза становится обучение иностранному языку как реальному средству общения между специалистами разных стран. Развитие всех языковых навыков (чтение, говорение, письмо и аудирование) приобретает профессионально-ориентированный характер. По мнению ученых, обучение востребовало внедрения новых методов и технологий способствующих расширению кругозора и повышению профессиональной компетентности будущих специалистов. Адекватность процесса обучения реальному процессу коммуникации становится одним из методических требований к процессу профессионально-ориентированного обучения иностранному языку. Описание коммуникации с точки зрения

культуры языка, семантики и динамичности общения на основе функциональнопонятийного подхода [7].

Как результат, особую актуальность приобретает профессионально ориентированный подход к обучению иностранного языка в технических вузах, который предусматривает формирование у студентов способности иноязычного общения в конкретных профессиональных и научных сферах и ситуациях, с учетом профессионального мышления, то есть профессионально ориентированное обучение. Под профессионально ориентированным обучением понимают обучение, основанное на запросах и потребностях студентов в изучении иностранного языка, с учетом будущей специальности или профессии, которые, в свою очередь, требуют его изучения. Термин профессионально ориентированное обучение употребляется для обозначения процесса преподавания иностранного языка в вузе, ориентированного на чтение специализированной литературы, изучение профессиональной лексики и терминологии, а также общение в профессиональной среде [6].

Главной целью изучения иностранного языка есть формирование у студентов общих и профессионально ориентированных коммуникативных иноязычных компетентностей, направленных на обеспечение эффективного общения в академической и профессиональной среде, умений самостоятельного освоения научно-технической и общественно-политической информации, разработки документов и проектов. Подготовка специалистов в технических вузах подразумевает формирование таких коммуникативных умений, которые позволят будущему специалисту осуществлять профессиональные контакты на иностранном языке в различных ситуациях и профессиональных отраслях.

Сущность профессионально-ориентированного обучения иностранному языку заключается в его интеграции со специальными дисциплинами с целью получения дополнительных профессиональных знаний и формирования профессионально значимых качеств личности. Иностранный язык в данном случае выступает средством повышения профессиональной компетентности и личностно-профессионального развития студентов и является необходимым условием успешной профессиональной деятельности специалиста - выпускника современной высшей школы,

способного осуществлять деловые контакты с иноязычными партнерами.

Основополагающая цель обучения иностранному языку в техническом вузе состоит в достижении уровня необходимого для практического его применения в профессиональной деятельности.

Профессионально ориентированное обучение иностранному языку в технических вузах требует также нового подхода к содержанию дисциплины. Она должна быть ориентирована на последние достижения в той или иной сфере человеческой деятельности, актуально отражать научные достижения в отраслях, связанных непосредственно с профессиональными интересами студентов, что обеспечит им в будущем перспективу профессионального роста.

Опыт общения с кафедрами факультета радиоэлектронных систем летательных аппаратов «ХАИ» показывает, что поступают многочисленные заявки на выпускников радиоэлектронной, компьютерной, информационно-коммуникационной направленностей от престижных фирм с неизменным требованием достаточно свободного владения английским языком.

Анализ научно-методических источников показал, что термин «профессионально-ориентированное обучение» употребляется для обозначения процесса преподавания иностранного языка в неязыковом вузе, ориентированного на чтение литературы по специальности, изучение профессиональной лексики и терминологии, а в последнее время и на общение в сфере профессиональной деятельности.

Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов не сводится только к изучению «языка для специальных целей». Существуют некоторые особенности, характерные для специфического контекста использования языка, с которыми студенты, вероятно, встретятся в реальных ситуациях общения. Вместе с тем, необходимо учитывать, что знание профессиональной лексики и грамматики не могут компенсировать отсутствие знаний и умений, позволяющих его осуществить, т.е. несформированность коммуникативной компетенции.

«Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку должно быть направлено на решение следующих задач: 1- развитие коммуникативных умений по видам речевой деятельности (говорение, аудирование, чтение, письмо). Успешное овладение навыками диалогической речи заключается в умении вести беседу на различные темы, обмениваться информацией профессионального характера. Монологическая речь предполагает умение выступить с докладом, сообщением, высказать свою точку зрения в дискуссии. Целью обучения аудированию является формирование умений восприятия и понимания высказываний собеседника на иностранном языке, в соответствии с определенной ситуацией и сферой общения. Результатом обучения чтению становится владение всеми видами чтения публикаций различных жанров, в том числе и специальной литературы. Целями обучения письму являются умение составления аннотации, реферативного изложения прочитанного, перевод, а также написание деловых писем, оформление договоров и т.д. 2- овладение определенными языковыми знаниями (знания фонетических явлений, грамматических форм, правил словообразования, лексических единиц). Языковые знания приобретаются на протяжении всего курса, так как каждая тема или ситуация общения соотносится с определенными языковыми и речевыми средствами. 3- формирование социокультурных знаний, которые приобщают обучающихся к культуре народа-носителя изучаемого языка, помогают адаптироваться к иноязычной среде, избежать недопонимания в общении. Но при этом главным является не забвение фактов, а умение сравнивать социокультурный опыт народа, говорящего на изучаемом языке, с собственным опытом, с культурными ценностями своей страны, что способствует формированию общей культуры студентов. 4- овладение определенным набором единиц профессиональной лексики, специальной терминологией на иностранном языке. Изучение языка специальности требует усвоения большого количества терминов и специальных понятий, необходимых будущему специалисту. Но за время, отведенное на изучение иностранного языка в вузе, невозможно овладеть всей терминологией, поэтому очень важным является развитие у студентов навыков работы со специальными словарями, глоссариями, справочниками по специальности». (Кучерявая, Т.Л., 2012г., с.336-337) [8]

Сегодня наиболее продуктивными и перспективными являются профессионально ориентированные образовательные технологии, которые позволяют организовать учебный процесс с учетом профессиональной специализации, а также с ориентацией на личность обучающегося, его интересы, склонности и способности. При этом немаловажную роль имеет создание условий комфортности обучения [3,4].

Все это требует учета особенностей профессиональной направленности обучения. Применительно к техническому образованию к таким можно отнести: достаточно свободное владение студентами компьютером, привлекательность использования сети Internet, освоение специфических информационных технологий, склонность к образному восприятию информации в виде схем, графиков, диаграмм и др. Их и целесообразно использовать для повышения привлекательности и эффективности изучения иностранного языка.

Компьютеризация образования, использование всемирной мировой паутины, Internet и Skype и др. не только для устного обучения, но и для проведения семинаров, презентаций, видеоконференций, e-mail проектов, сегодня должно стать неотъемлемой частью процесса обучения. Использование информационных технологий есть один из наиболее эффективных путей повышения качества технического образования. Применение таких технологий позволяет выйти на новый уровень взаимодействия студента и преподавателя, а также позволяет следующие задачи: индивидуализация учебного процесса, наглядность, сочетание индивидуальных и групповых форм обучения, интенсификация познавательной деятельности.

Широкое использование компьютеров и других новых технологических возможностей стало причиной разработки типологий учебных материалов[5]: а) создаваемые педагогом (компьютер служит посред-

ником в их реализации); б) создаваемые компьютером (имеются в виду упражнения как бы формируемые компьютером непосредственно в учебном процессе посредством манипуляций с языковым и текстовым материалом, хранящимся в отдельном файле); в) создаваемые самими студентами (информация, вводимая в память компьютера в процессе подготовки письменных и устных сообщений, собственные произведения студентов, которые они сами печатают и редактируют с помощью компьютера).

В техническом вузе профессионально ориентированное обучение иностранному языку должно включать некоторые особо важные ориентиры, а именно: профессионально ориентированный контекст обучения и развития профессиональной мотивации студентов; максимальное задействование самостоятельной работы учащихся; источник профессионально ориентированного текстового материала, выявление эффективного способа сочетания аудитивного и визуального каналов поступления и восприятия информации; организацию внеаудиторной самостоятельной работы студентов.

Применение компьютера и информационных технологий повышает интерес студентов к иностранному языку, особенно в техническом вузе, где изучение любого предмета предусматривает, прежде всего, профессиональную подготовку специалиста для его дальнейшей профессиональной деятельности и развития в рамках индивидуальной специализации.

Если рассматривать идею профессиональной направленности обучения, компьютер и информационные технологии помогают формировать среду создания и обновления профессионально значимых средств и продуктов учебной деятельности в виде банков информации, словарей, таблиц, схем, что, безусловно, способствует быстрому и качественному освоению материала именно в техническом вузе. Практика преподавания на факультете РТС ЛА «ХАИ» подтверждает, что активное и всестороннее привлечение наглядных видов информации, используемых при обучении специализированным предметам, таких как блок-схемы, диаграммы, графики, карты, помогают учащемуся понять суть, а преподавателю быстрее и глубже вовлечь его в процесс изучения иностранного языка.

Сегодня, зачастую, необходимую для него информацию студент может найти только в Internet, причем, на сайтах профессиональных сообществ, коим присущи специфические особенности только на ино-

странном языке, а также особенность самого языка сайтов. Например, для вузов инженерно-технической направленности, одним из самых известных профессиональных обществ является IEEE. Оно объединяет очень широкий спектр научно-инженерных областей. Все виды профессиональной коммуникации осуществляются преимущественно на английском языке (как периодические издания, так и электронные). Поэтому владение необходимым коммуникативным минимумом, обеспечивающим будущему специалисту возможность реализовать себя в профессиональной сфере, представляется базовым элементом содержания обучения иностранному языку в техническом вузе.

Кроме печатных текстов в электронной форме в сети представлены аудио и видеозаписи аутентичных научных конференций, выступлений, лекций, презентаций руководителей научных проектов, представителей популярных компаний и организаций, что также становится сегодня неотъемлемым источником материалов для обучения и повышения качества изучения иностранного языка в интересах специальности. Особенно следует подчеркнуть важность привлечения студентов к участию в конференциях с выступлением и публикациями на иностранном языке.

Опыт такого участия показывает, что, обучение иностранному языку в современном техническом вузе невозможно без использования компьютера, информационных технологий и разнообразных мультимедийных средств. Это повышает эффективность обучения, помогает студенту самореализовываться и самообучаться, способствуя его участию в межкультурной коммуникации, а именно это, в свою очередь, является главной задачей обучения иностранному языку в современных реалиях и запросах общества.

Однако, следует подчеркнуть, что в обучении иностранному языку вообще и в профессионально ориентированном обучении английскому языку, в частности, реализуются в первую очередь принципы, обеспечивающие целесообразность и результативность его изучения. Несмотря на то, что содержание обучения различается, не существует каких-либо оснований, позволяющих предположить, что процессы изучения и овладения языком в профессионально ориентированном курсе должны быть иными, нежели в общеобразовательном курсе. Иными словами, не существует методик обучения языку для специальных целей, чуждых обучению языку вообще.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Байденко В.И. Болонский процесс [Текст]/ В.И. Байденко. – М.: Логос, 2004.-207с.
- [2] Дмитренко Т.А. Профессионально- ориентированные технологии обучения иностранным языкам[Текст]/ Т.А. Дмитренко. - Монография. М.: Прометей. МПГУ. 2009.
- [3] Каменская Л.С. Приоритетные направления в обучении иностранным языкам (неязыковые вузы) [Текст] / Л.С.Каменская // Инновационные подходы в обучении иностранным языкам. – М.: МГЛУ, 2010. – с. 9-23. (Вестн. Моск. гос. лингвист. ун-та; вып.12 (591);(сер. Педагогические науки).
- [4] Рядчикова Г.Г. Применение электронных учебных материалов при обучении иностранному языку в неязыковом вузе как один из путей модернизации образования [Текст] / Г.Г.Рядчикова // «Развитие образовательного процесса на основе современной системы интерактивного обучения в условиях модернизации образования»: материалы 77-й международной научно-технической конференции АДИ. «Автомобиле и тракторостроение в России: приоритеты развития и подготовка кадров». секц.14 – М.:МГТУ «МАМИ»,2012. – с.222-225.
- [5] Т.Борова. Створення системи професійно-орієнтованої іншомовної підготовки студентів ХНЕУ імені Семена Кузнеця [Текст]/ Т.Борова// Вища школа. – 2016. - №2. – с.10-12.

- [6] Обучение профессионально ориентированному языку в техническом вузе. Покушалова Л.В., Серебрякова Л.Т. Обучение профессионально ориентированному языку в техническом вузе // Молодой ученый. – 2012 - №5. – С. 305-307.
- [7] Серова Т.С. Лексические упражнения в профессионально ориентированном чтении на иностранном языке. Лексические аспекты в системе профориентированного обуче-

ния иноязычной речевой деятельности / Межвуз. сб. науч. тр. Пермь, 1988.

- [8] Кучерявая Т. Л. Проблемы профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей [Текст] // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). — СПб.: Реноме, 2012. — С. 336-337.

REFERENCES

- [1] Baydenko V.I. Bologna Process [Text]/V.I. Baydenko. – М.:Logos, 2004.-207p.
- [2] Dmitrenko T.A. Profession oriented technologies of foreign language teaching [Text]/T.A. Dmitrenko.-Monograph. М.: Prometei. MPSU. 2009
- [3] Kamenskaya L.S. The priorities in foreign language teaching (nonlanguage universities) [Text]/L.S. Kamenskaya//Innovative approaches in foreign language teaching. – М.: MSLU, 2010. – p. 9-23 (Bulletin of Moscow State Language University; issue 12 (591); (session: Pedagogical Sciences).
- [4] Riadchikova G.G. Usage of Electronic Educational Stuff in Foreign Language Teaching in Nonlanguage University as one of Ways to Modernize Education [Text]/G.G. Riadchikova // “Developing of Education Process on the Basis of Modern Interactive Education System in Terms of Modernization of Education “: 77th International Science-Technical ADI. “Automobile and Tractor building in Russia: Developing Pri-
- orities and Staff Training”. Session 14 – М.:MSTU “MAMI”, 2012. – p.222-225.
- [5] T. Borova. Formation of Profession Oriented Foreign Language Student’s Training. KhNEU Semena Kuznetsia [Text]/T.Borova// Vyshcha shkola. – 2016 № 2. – p. 10-12.
- [6] Profession Oriented Foreign language Teaching at a Technical University. Pokushalova L.V., Serebriakova I.T. Profession Oriented Foreign language Teaching at a Technical University // Molodoy Uchenyy. – 2012 - №5. – P. 305-307.
- [7] Serova T.S. Lexical Exercises in Foreign Language Profession Oriented Reading. Lexical Aspects in the System of Foreign Language Profession Oriented Speaking Activity / Mezhvuz. Sb. Nauch. Tr. Perm, 1988.
- [8] Kucheriavaya T.L. Problems of Profession Oriented Foreign Language Teaching of Students of Nonlanguage Specialities [Text] // Theory and Practice of modern Education: stuff of International scientific conference (St. Petersburg, February 2012). - SPb.: Renome, 2012. – P. 336-337.

Approaches to Profession Oriented Foreign Language Teaching at a Technical University.

L. M. Babakova

Abstract. The article deals with the necessity of teaching a profession oriented foreign language in modern higher education system. The main principles and features of profession oriented education have been determined. Some quality requirements to students’ knowledge in the field of information and computer technologies have been defined.

Keywords: *profession oriented teaching, information technologies, foreign language, teaching efficiency.*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu